MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS
FINANSŲ INSTITUTAS

ROBERTAS VAITKUS

FINANSINIO SAUGUMO PALAIKYMO PRIEMONIŲ TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Prof. dr. A. Vasiliauskaitė

VILNIUS, 2018

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS
FINANSŲ INSTITUTAS

FINANSINIO SAUGUMO PALAIKYMO PRIEMONIŲ TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

FINANSŲ VALDYMO MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS
Studijų programa 621N30005

Vadovė
Prof. dr. A. Vasiliauskaitė
2018 05 07

Recenzentas
Prof. dr. G. Černius
2018 05

Atliko
FVvmis16-1 gr. stud.
R. Vaitkus
2018 05 07

VILNIUS, 2018

ĮVADAS ……..7
1. FINANSINIO SAUGUMO TEORINIAI ASPEKTAI .....……..10
1.1. Finansinio saugumo problemos aktualumas ……..10
1.2. Finansinio saugumo vertybinis suvokimas ……15
1.3. Finansinio saugumo samprata Lietuvos teisinėje sistemoje ……..18
2. FINANSINIO SAUGUMO PALAIKYMO PRIEMONIŲ VERTINIMO MODELIS ……..28
2.1. Finansų sektorius subjektų įtaka ekonomikai ……29
2.2. Asmens vertybinės prielaidos kaip pagrindas finansiniam saugumui ……...35
2.3. Finansinio saugumo samprata mokslinėje literatūroje ……..38
2.4. Finansinio saugumo priemonių plėtros tendencijos ……..42
2.5. Finansinio saugumo palaikymo priemonių tyrimo modelis ……..43
3. FINANSINIO SAUGUMO PALAIKYMO PRIEMONIŲ TYRIMO REZULTATAI ……..45
3.1. Finansinio saugumo vertybinių nuostatų formavimosi tyrimo analizė ……45
3.2. Bankinio sektoriaus ir taupymo srities finansinio saugumo aspektu analizė ……....47
3.3. Draudimo sektoriaus veiklos reglamentavimo finansinio saugumo aspektu analizė …...54
3.4. Kolektyvinio investavimo veiklos finansinio saugumo aspektu analizė ……..59
IŠVADOS ……..68
LITERATŪRA ……..…70
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS ……...76
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA ……...77
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA ……78

LENTELĖS

1 lentelė. Finansinio saugumas skirstymas ir teisės aktų pavyzdžiai ……...19
2 lentelė. Finansinio saugumo palaikymo priemonių vertinimo modelis ……....44
3 lentelė. 2005-2015 m. ES ir Lietuvos investavimo dalies Bendrajame vidaus produkte pokytis, procentais …….52

PAVEIKSLAI

1 pav. Europos Sąjungos Bendrojo vidaus produkto pasiskirstymas procentais ……..13
2 pav. Finansinio saugumo piramidė vertikaliu lygmeniu ……..14
3 pav. Finansinis saugumas horizontaliuoju lygmeniu ……..14
4 pav. Namų ūkių finansinių išteklių valdymo kryptys ……..23
5 pav. Lietuvoje veikiančių bankų rinkos dalys procentais pagal turtą 2017 metais ……..49
6 pav. SEB banko duomenys apie lietuvių polinkį taupyti ……51
7 pav. Nuosavą būstą turinčių šeimų dalis Eurosistemos šalyse 2010 m. (procentai, palyginti su visų šeimų skaičiumi) ……..52
8 pav. Lietuvos ir kitų ES valstybių inovatyvumo indeksas ……..53
9 pav. ES 2015 metų inovatyvumo rodikliai ……53
10 pav. Būsto paskolų portfelio grynoji likutinė vertė ir grynasis srautas ……..54
11 pav. Namų ūkių vartojimo pokytis 2013-2017 metais ……..54
12 pav. Visos rinkos draudimo įmokų kaita ir augimo tempas 2008-2017 metais ……57
13 pav. Draudimo įmonių turto struktūros pokytis 2016-2017 metais, procentais ……..58
14 pav. Gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmokų kaita 2008-2017 metais ……..58
15 pav. Investicinės bendrovės valdymo, turto saugojimo ir veiklos priežiūros schema ……61
16 pav. KIS valdomo turto ir grynųjų aktyvų pokyčiai 2004-2017 metais ……...65

SANTRUMPOS

Bankų įstatymas – Lietuvos Respublikos bankų įstatymas

BVP – bendrasis vidaus produktas

Draudimo įstatymas – Lietuvos Respublikos bankų įstatymas

EUROSTAT – Europos Sąjungos statistikos tarnybos

ES – Europos Sąjunga

FPRĮ – Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas

GPM – gyventojų pajamų mokestis

G20 – Dvidešimties finansų ministrų ir Centrinių bankų valdytojų grupė

Investavimo įstatymas – Lietuvos Respublikos informuotiesiems investuotojams skirtų kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos

Kolektyvinio investavimo įstatymas – Lietuvos Respublikos kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas

KIS – kolektyvinio investavimo subjektas

Lietuvos pažangos strategija – Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI-2015

LR – Lietuvos Respublika

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas – Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas

SEB – AB SEB bankas

Vyriausybė – Lietuvos Respublikos Vyriausybė

ĮVADAS

Temos aktualumas. Vargu ar galima surasti nors vieną veiklos sritį, kuri nebūtų susijusi su finansų sektoriumi. Turbūt tai yra viena iš priežasčių, kodėl viešoje erdvėje gana plačiai diskutuojama apie finansinį saugumą. Nuolat pasigirsta raginimų imtis atitinkamų priemonių, kad būtų užtikrintas finansinis saugumas. Todėl priimant teisinius, politinius ar kitus sprendimus, neretai apeliuojama į būtinybę užtikrinti finansinį saugumą ar savotiškai gąsdinama, kad jeigu nebus imamasi priemonių didės finansinis nesaugumas. Tačiau praėjus tam tikram laikui, po sprendimų priėmimų niekas neprisimena, ko buvo siekiama ir, ar padidėjo finansinis saugumas. Taip yra dėl to, kad nurodantys finansinio saugumo argumentus neįvardina, kokie tie finansinio saugumo pasiekimo kriterijai, ar kaip tą finansinį saugumą pamatuoti. Situaciją daro sudėtingą dar ir tai, kad nėra teisinio finansinio saugumo apibrėžimo, kas gali neleisti tinkamai įvertinti ekonomikos procesuose besiklostančias finansiškai nesaugias aplinkybes.

Finansinio saugumo aspektas ypač plačiai aptariamas ir įgyja ypatingą reikšmę esant finansinei krizei ar pasireiškiant krizės požymiams. Pastaruoju metu neretai iš ekonomistų ar politikų galima išgirsti, kad sparčiai didėja darbo užmokestis ar gerėja ekonominė situacija, bet kyla klausimas, ar didėja valstybės ir/ar namų ūkių finansinis saugumas?

Taip pat kyla klausimas, kas yra tas finansinis saugumas ir kodėl svarbu jį tiksliai suvokti ar apibrėžti. Ekonomikos plėtros kontekste didėjant finansinių produktų pasirinkimo galimybei, kyla klausimai susiję ir su finansiniu raštingumu t. y. – ar finansų rinkos dalyviai pajėgūs prisiimti ir įvertinti galimas rizikas, kiek jų žinios gali leisti tinkamai įvertinti siūlomas investavimo galimybes, kaip ir ar teisingai pasidalinamos su finansiniais produktais susijusios rizikos, kas kompensuos patirtus nuostolius, arba kurioje vietoje reikia brėžti brūkšnį nustatant taip vadinamos „finansinės pagalvės“ rėmus.

Kalbant apie finansinį saugumą suprantame, kad tai yra pamatuojamų aplinkybių visuma, kuri kritinėse situacijose leidžia išvengti finansinio nuosmukio ar finansinės krizės. Tačiau ir čia kyla klausimas, kokios yra tos aplinkybės ir kaip jas pamatuoti. Juk kiekvienas iš mūsų turi skirtingą išsilavinimą, gyvenimišką bei finansinę patirtį, todėl skirtingai suprantame finansinį saugumą. Todėl nenuostabu, kad finansinio saugumo būseną vertiname pasitelkdami savo subjektyvų esamos ar būsimos situacijos vertinimą. Siekiant teisingai įvertinti finansinę būklę reikia atskirti subjektyvųjį saugumo jausmą, o situacijos arba finansinės būsenos vertinimui pasinaudoti objektyviais finansinio saugumo vertinimo kriterijais. Galima pagrįstai teigti, kad tik žinant finansinio saugumo realią būklę ir kur link ji krypsta, galima imtis tam tikrų finansinės būklės apsaugos priemonių. Kodėl tai yra svarbu? Atsakymas paprastas – pačios didžiausios ekonominės krizės prasidėjo būtent finansų sektoriuje, tuomet kai buvo pažeistas finansinio saugumo balansas arba todėl, kad nebuvo sukaupta pakankamai

finansinį saugumą užtikrinančių atsargų, arba todėl, kad nebuvo tinkamai identifikuota artėjanti finansinio nesaugumo riba ir laiku nebuvo imtasi prevencinių priemonių. Blogai funkcionuojantis finansų sektorius yra ne tik ekonomikos smukimo priežastis, bet ir savotiškas indikatorius, kad ekonomikos procesuose kažkas yra negerai.

Mokslinė problema. Įvairiose diskusijose dažnai pabrėžiama būtinybė stiprinti namų ūkių, verslų ir organizacijų finansinį saugumą ir stabilumą bei didinti finansų institucijų atsakomybę, bet trūksta pagrįstų apibendrinimų, kas yra finansinis saugumas, kaip rinkoje pasidalinamos rizikos, kiek laisvai subjektai gali rinktis finansinio saugumo priemones ir kur yra finansinio saugumo riba arba kada ir kokioms aplinkybėms esant, galima sakyti, jog viena ar kita situacija suponuoja finansiškai nesaugių aplinkybių atsiradimą. Finansinio raštingumo trūkumas taip pat yra nemaža problema, nes dėl informacijos ir žinių stokos dalis finansinių santykių dalyvių yra nepajėgūs įvertinti ir prisiimti galimas rizikas.

Nors įvairūs mokslininkai tam tikrais aspektais analizuoja finansinio saugumo sampratą, tačiau nėra darbų, kuriuose būtų siekiama finansinio saugumo sampratą išanalizuoti teisiniais, vadybos ir finansų aspektais bei pateikti sistemiškai apibendrintą finansinio saugumo koncepciją.

Mokslinę problemą galima suformuluoti taip – kokie veiksniai ir kaip turi būti vertinami apibrėžiant finansinio saugumo koncepciją, kurią būtų galima naudoti sprendžiant namų ūkių finansinio saugumo ekonominių, socialinių ir teisinių priemonių nustatymo klausimus.

Tyrimo objektas – namų ūkių finansinis saugumas.

Tyrimo tikslas – ištirti namų ūkių finansinio saugumo palaikymo priemones teoriniu ir praktiniu aspektu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti finansinio saugumo sampratą ir nustatyti finansinio saugumo problemos aktualumą.

2. Išnagrinėti veiksnius, galinčius turėti įtakos namų ūkių finansiniam saugumui ir finansinio nestabilumo atsiradimui.

3. Išsiaiškinti finansų sektoriaus veiklos ypatumus namų ūkių finansinio saugumo užtikrinimo aspektu.

4. Išnagrinėti finansinio saugumo palaikymo priemonių praktinio taikymo aspektus.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, sisteminimas, lyginamoji analizė, dokumentų turinio lyginimas, finansinių duomenų lyginimas ir apibendrinimas siekiant įvertinti finansinio saugumo koncepcijos raišką.

Magistro baigiamojo darbo rašymo metu 2017 metais buvo parengtas straipsnis tema „Kolektyvinio investavimo subjektų rizikos analizė finansinio saugumo aspektu“, taip pat dalyvauta

17-oje tarptautinėje Ernesto Galvanausko konferencijoje „Regiono konkurencingumo kaitos tendencijos“ ir skaitytas pranešimas pavadinimu „Finansinio saugumo koncepcijos raiška“.

Straipsnyje buvo nagrinėjami Kolektyvinio investavimo subjektų sistemos ypatumai neprofesionaliųjų ir informuotųjų investuotojų požiūriu ir apžvelgiami aktualūs kolektyvinio investavimo dalyvių teisinio reglamentavimo ir investuotojo finansinio saugumo palaikymo priemonių taikymo aspektai. Nagrinėtos Kolektyvinio investavimo subjektų įtakos šalies ekonominiams procesams ir finansinio saugumo palaikymo priemonių vertinimo galimybės.

Konferencijoje „Regiono konkurencingumo kaitos tendencijos“ pristatytas finansinio saugumo ir jo sampratos aktualumas ir problematiškumas. Pateikta informacija, kaip pagrindiniuose Lietuvos teisės aktuose pateikiama finansinio saugumo koncepcija, taip pat kaip mokslinėje literatūroje apibrėžiamas finansinis saugumas. Pranešimo metu apžvelgtas finansinio saugumo praktinio taikymo aspektas (parengtas teismų praktikos pagrindu).

2018 metais dalyvauta IX-ojoje Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Visuomenės saugumo užtikrinimo problemos: teoriniai ir praktiniai aspektai“. Skaitytas pranešimas ir parengtas straipsnis tema „Finansinio saugumo koncepcijos vertybinis aspektas. Pranešimo metu ir straipsnyje buvo apibūdinti pagrindiniai finansinio saugumo koncepcijos raiškos vertybiniai aspektai ir atskleista, kaip finansinio saugumo principai reiškiasi asmens finansų valdymo kontekste. Nagrinėjant asmens finansinio saugumo palaikymo galimybes, buvo atliekama integruota finansinės elgsenos modelių bei motyvų analizė, atskleidžiami teisiniai ir psichologiniai problemos nagrinėjimo aspektai.

1. FINANSINIO SAUGUMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Finansinio saugumo problemos aktualumas

Vykstant globalizacijos procesams finansų sistemos dalys tampa vis labiau tarpusavyje susijusios ilgomis ir sudėtingomis pasaulinėmis bei tarpinėmis reikalavimų grandinėmis. Dėl to didėja sisteminė rizika ir iškyla nauji iššūkiai, siekiant užtikrinti efektyvų finansų sektoriaus ir jame vykstančių procesų valdymą bei atskirų finansų sektoriaus dalyvių apsaugą, kadangi kartu su globalizacijos procesais išsiplečia ir rizikos mąstai. Tai ypač aktualu tampa sparčiai besikeičiant informacinėms technologijoms, plečiantis finansinių technologijų (*FinTech*) tendencijoms bei vis labiau ir aktyviau besireiškiant naujajai kartai, kuriai visko reikia dabar ir greitai.

Glaudi finansų sektoriaus integracija susijusi su ekonomikos augimu, inovacijomis ir gyvenimo lygio gerėjimu. Dažnai girdime, kad namų ūkiams ir įmonėms yra vis daugiau galimybių, susijusių su finansinių išteklių gavimu ar jų valdymu. Tačiau kaip parodė pastarojo meto finansinė krizė, glaudžiai susijusių atskirų šalių finansų sistemos sutrikimai, gali turėti rimtų neigiamų padarinių ne tik vienos šalies, bet ir kitų šalių ekonomikoms.

Finansų sektoriaus globalizacijos kontekste namų ūkių, verslų, organizacijų ir netgi valstybių finansinis saugumas įgyja labai svarbią reikšmę. Žinoma, gali kilti klausimas – kas yra finansinis saugumas? Kada žmogus jaučiasi finansiškai saugus? Atsiras teigiančių, kad finansinis saugumas – tai milijonas eurų banko sąskaitoje. Tačiau po kurio laiko toks žmogus bus privestas galvoti, ar jo milijonas laikomas banke yra ta garantija, kuri užtikrins pilnavertį gyvenimą ateityje. O kas nutiks, jeigu bankas bankrutuos arba nuvertės pinigai? Ką daryti toliau? Gal investuoti – bet ar tai saugu? Gal geriau išleisti pinigus, bet kas toliau?

Kadangi kiekvienam iš mūsų svarbu jaustis finansiškai saugiu, todėl netyla politikų ir mokslininkų diskusijos apie tai, kaip padaryti finansų sektorių ne tik efektyviu ekonominės plėtros prasme, bet ir užtikrinančiu finansinį saugumą.

Viena iš galimybių, siekiant išvengti didelių finansinių krizių – išanalizuoti ir įvertinti praeities įvykius, po to modeliuoti, kaip būtų galėjusi pakisti situacija, jeigu būtų buvę priimti vieni ar kiti sprendimai, ir įdiegti optimalias finansinį saugumą stiprinančias priemones. Kad ir kaip būtų nemalonu, bet būtent finansinės krizės ir jos padariniai labiausiai padeda suvokti neigiamai įtakojančius veiksnius. Pavyzdžiui, Europos Komisija 2014 metais vertindama 2008 metų finansinės krizės priežastis, savo komunikate konstatavo, jog politikos formuotojai, reguliavimo ir priežiūros institucijos niekur pasaulyje nenustatė ir tinkamai nesprendė besikaupiančios finansų sistemos rizikos problemų. Europos Komisija (2010) pabrėžė tolesnę Europos Sąjungos finansų rinkų ir įstaigų

reguliavimo ir priežiūros tobulinimo perspektyvą. Europos Komisija išsakė būtinybę parengti priemones, kurios ne tik padidintų ekonominį augimą, bet ir skatintų finansų sektoriaus saugumą ir atsakomybę. 2010 m. spalio 1 d. Lietuvoje pasirašytame Nacionaliniame susitarime dėl šeimai palankios aplinkos kūrimo taip yra įtrauktas finansinio saugumo aspektas, t. y. vienas iš tikslų yra šeimos gerovės ir materialaus saugumo užtikrinimas.

Yra daug tyrimų ir darbų apie finansų sektoriaus vaidmenį ekonomikoje, kuriuose daugiausiai dėmesio skiriama vienai finansų sektoriaus daliai, t. y. bankams, jų raidai ar veiklos poveikiui ekonomikai, pvz. T. Garbaravičius, R. Kuodis, K. Ramonas, E. Buškevičiūtė, J. Čepinskis. Bankų poveikį ekonomikai tyrinėjo P. Monnin ir T. Jokipii. Draudimo veiklos sritį nagrinėjo E. Buškevičiūtė, J. Čepinskis, T. Žilinskas. Atskirų rizikos fondų ryšius ir jų įtaką nagrinėjo B. Galinienė, J. Bumelytė, G. Jarašius, F. Dierick, J. Pluck, F. Franzoni, A. Gorovy, V. Inwegen, H. B. Shadab ir kiti. A. Godecki nagrinėjo 1997 metų Azijos finansų krizės įtaką namų ūkiams ir įmonėms. D. C. Langevoort (2010) – vertybinių popierių reglamentavimo pokyčius po finansų krizės.

Finansinio saugumo aspektas nagrinėjamas jau ne vienus metus, tačiau dažniausiai analizuojamas tik tam tikras finansinio saugumo aspektas. Vien tik peržvelgus naujausius tyrimus atsiskleidžia įvairūs požiūriai į finansinio saugumo problemą. M. DeLiema ir M. Deevy (2017) analizavo sukčiavimo finansų sektoriuje įtaką JAV finansiniam saugumui. S. Mudrazija ir B. A. Butrica (2017) analizavo skirtingų šalių vyresnio amžiaus namų ūkių nuosavybės tendencijas prieš ir po finansinės krizės. D. Bowman, M. Banks, G. Fela, R. Russell ir A. Silva (2017) tyrė socialinių ir ekonominių veiksnių įtaką finansiniam saugumui ir atkreipė dėmesį į didėjančią socialinę nelygybę ir finansų atskirtį. S. Y. Ahmad, M. F. Sabri, H. F. Rahim ir S. Osman (2017) tyrinėjo finansininio saugumo priklausomybę nuo pragyvenimo lygio skirtumų, finansinio raštingumo, vykdomos finansinės veiklos.

F. G. Ozkan ir D. F. Unsal (2017) tyrinėjo finansų krizę ir kokią įtaką jos plitimui turėjo atskirų šalių prekybos integracijos laipsnis ir mastas bei eksporto svarbą. A. Ghosh (2017) nagrinėjo rizikas, susijusias su išvestiniais vertybiniais popieriais ir įvairiomis jo sudedamosiomis dalimis. M. N. Baily, A. Klein ir J. Schardin (2017) vertino JAV priimto Doodd-Frank federalinio įstatymo santykį tarp finansinio reguliavimo sustiprinimo metu gaunamos naudos ir patiriamų sąnaudų.

M. Lehmann (2017) išsakė nuomonę, kad siekiant užtikrinti pasaulinį finansų stabilumą, turi būti taikomas sisteminis požiūris nustatant teisinį reglamentavimą, o E. N. Alifonova ir Yu. S. Nikolajevna (2017) kūrė finansinio saugumo stebėsenos rodiklių klasifikavimo sistemą, leidžiančią įvertinti nacionalinį finansinį saugumą pasauliniu mastu. Apžvelgus šių tyrėjų įžvalgas, galima pastebėti, jog stokojama darbų, kuriuose būtų kompleksiškai vertinama finansinio saugumo koncepcija, apjungianti teisines, vadybos ir finansines priemones viso finansų sektoriaus tarpusavio integracijos ir globalizacijos kontekste. Todėl svarbu suprasti atskiras finansinio sektoriaus grupes, kaip vientisą

sistemą ir finansinio saugumo priemonių taikymo būtinumą ne tik ekonomikos efektyvumo didinimo prasme, bet ir būtinumu užtikrinti atskirų namų ūkių ir įmonių finansinį saugumą. Tik tinkamai įvertinus finansinio saugumo poveikį ekonomikai, galima imtis tinkamų priemonių siekiant stiprinti finansų sektoriaus reguliavimą.

Buvę įvykiai Lietuvoje (banko „Vilniaus bankas“ atvejis 2002 metais, banko „Swedbank“ atvejis 2011 metais) patvirtina, kaip svarbu vertinti netgi gandų lygyje paskleistas melagingas žinias apie finansinį nestabilumą. Globalizacijos procesai, šiuo metu vykstantys finansų rinkose, gali būti vis mažiau valdomi, kadangi apima ne vieną šalį, todėl visos šalys privalo ieškoti konsoliduotų sprendimų slopinant nepageidaujamus svyravimus. Šiame kontekste svarbu atsižvelgti į tai, kad finansų sektorių įtakojančių veiksnių gali būti daug ir įvairių, ypatingai veiksnių, veikiančių pačią globalizaciją. Neigiamai įtakojančios priežastys gali slypėti ir kilti iš įvairiausių gyvenimiškų aplinkybių. Todėl labai svarbu, kad vertinant finansų sistemos saugumo priemonių taikymo perspektyvą, būtų atsižvelgiama ne tik į technologinius ar ekonominius veiksnius, bet ir į kintančią politinę ar socialinę aplinką. Pavyzdžiui Žigienė (2017) teigia, kad finansų sektoriaus pokyčių pagrindinės priežastys yra po finansinės krizės smukęs pasitikėjimas finansinėmis institucijomis ir augantis reguliavimas, kuris trukdo finansinėms institucijoms būti lankstesnėmis.

Lietuvos banko valdybos pirmininkas Vasiliauskas (2016) yra pažymėjęs, kad pasaulinių tendencijų finansinių technologijų (*FinTech*) srityje svarbus tinkamos reguliacinės dirvos paruošimas bei finansų sektoriui reikalingos infrastruktūros tobulinimas.

Vilniuje vykusioje 5-ojoje Europos bankininkystės ir finansų konferencijoje Omberg (2017) savo pranešime iškėlė mintį, kad Fintech bendrovės verčia finansų rinką tapti labiau liberalia, tačiau būtinas nuolatinis reguliatorių ir verslo dialogas tam, kad rizikos ir galimybės būtų subalansuotos ir nenukentėtų vartotojas. Toje pačioje konferencijoje Mauricas (2017) teigė, kad Lietuva, kaip ir likusios Baltijos šalys, nėra tarp stiprių novatorių Europoje ir norint sėkmingai konkuruoti žinių ekonomikos amžiuje, būtina kalbėti ne tik apie palankią aplinką inovacijoms, bet ir vartotojų edukaciją ir pasitikėjimo naujais investavimo ar skolinimosi būdais kūrimą“.

Teigiamu poslinkiu finansinio saugumo nustatymo prasme laikytinas 2012 metais Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros institucijų apjungimas ir tai, kad už priežiūrą paliktas atsakingas tik Lietuvos bankas. Taip buvo sudarytos prielaidos siekti finansų sektoriaus stabilumo ir tikėtis sisteminio, subalansuoto požiūrio į finansų ir ūkio sektorių darnią plėtrą. Todėl būtina tęsti sistemines finansų sektoriaus pertvarkas, siekiant užtikrinti finansų sistemos dalyvių veiklos skaidrumą bei vartotojų apsaugą, finansų sektoriaus globalizacijos kontekste, žinoma, atsižvelgiant į finansų rinkų dinamiškumą ir nepastovumą bei galinčias kilti naujas finansų rizikas ir grėsmes.

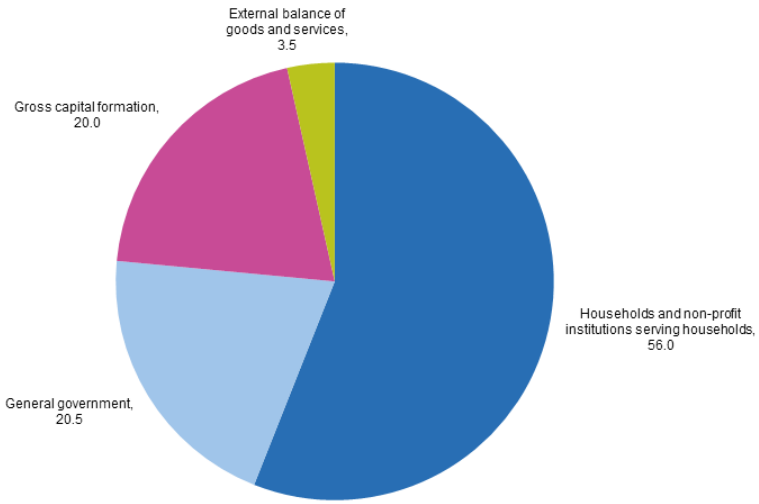
Labai svarbu surasti pusiausvyrą tarp finansinio saugumo priemonių diegimo ir finansų sektoriaus liberalizavimo, kad finansų sektorius nebūtų pernelyg suvaržytas ir galėtų prisidėti prie

efektyvios ekonomikos plėtros. Šiuo atveju yra vertingi Baily, Klein ir Schardin (2017) tyrimai, kurių metu buvo vertinama JAV priimto Doodd-Drank federalinio įstatymo santykis tarp finansinio reguliavimo sustiprinimo metu gaunamos naudos ir patiriamų sąnaudų.

Aptarti finansų sektoriaus dalyvių veiklos ir atsakomybių aspektai gerai iliustruoja finansinio saugumo palaikymo problematikos mokslinių tyrimų aktualumą. Ypač svarbu tokio pobūdžio tyrimuose įvertinti, kad finansinis saugumas įtakoje įvairias sritis bei kompleksiškai vertinti su finansinio saugumo užtikrinimu susijusius veiksnius.

Finansinio saugumo išplitimas

Finansinis saugumas labai plačiai apimanti sritis. Neįsivaizduojami namų ūkių, įmonių ar valstybės subjektų tarpusavių ryšiai, kurie būtų nesusiję su finansais, finansiniu atsiskaitymu, finansiniais įsipareigojimais ar kitais finansiniais ryšiais. Taip pat sunku įsivaizduoti, kad finansinis saugumas arba finansinis nesaugumas nedarytų jokios įtakos ekonominiams procesams, pastarieji būtų atsieti nuo nacionalinių saugumo interesų, o globalizacijos kontekste atskirų šalių nacionaliniai saugumo interesai nedarytų jokios įtakos tarptautiniams šalių tarpusavio santykiams. EUROSTAT duomenimis 2016 m. namų ūkių ir namų ūkiams paslaugas teikiančių ne pelno institucijų vartojimo išlaidos sudarė 56,0 proc. nuo viso Europos Sąjungos Bendrojo vidaus produkto, o Lietuvoje šios išlaidos 2016 m. siekia net 64,8 proc. (žr. 1 pav.).

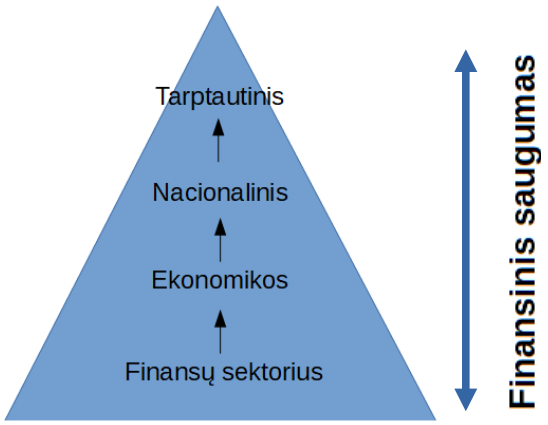
Šaltinis: EUROSTAT

1 pav. Europos Sąjungos Bendrojo vidaus produkto pasiskirstymas procentais

Buzanas (2012) skiria tarptautinį, nacionalinį ir individo saugumo lygmenis (vertikali saugumo sąvokos dinamika). Ermakova (2017) analizuodama finansinį saugumą išskirią finansinį saugumą, ekonominį saugumą ir nacionalinį saugumą. Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatyme, nustatančiame finansų sektoriaus gaivinimo ir pertvarkymo veikimą, yra nurodomas finansinių

padarinių išplitimas tam tikruose lygmenyse, t. y. fizinių asmenų ir labai mažų, mažų ir vidutinių įmonių, indėliams, jeigu toks išplitimas labai sutrikdytų finansų rinkų, įskaitant finansų rinkų infrastruktūrą, veikimą ir kartu LR arba ES ekonomiką.

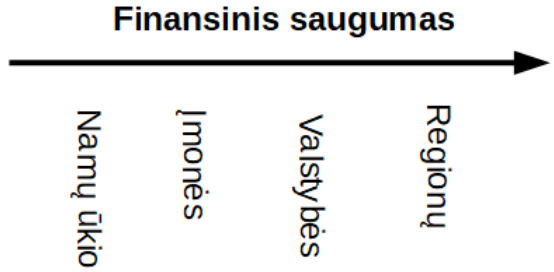
Įvertinus paminėtas prielaidas, galima sudaryti finansinio saugumo piramidę, kur finansinis saugumas tarsi piramidės ašis ir pagrindinis jungiamasis elementas finansinio saugumo piramidėje, pereina per finansų sektorių, peraugančių į ekonominį, po to nacionalinį ir galiausiai į tarptautinį lygmenį (žr. 2 pav.).

Šaltinis: parengta autoriaus

2 pav. Finansinio saugumo piramidė vertikaliu lygmeniu

Kaip jau buvo minėta, finansinio saugumas įtakoja įvairius subjektus, todėl galima išskirti finansinį saugumą horizontaliuoju pjūviu (žr. 3 pav.).

Šaltinis: parengta autoriaus

3 pav. Finansinis saugumas horizontaliuoju lygmeniu

Žinoma, finansinis saugumas gali apimti ir smulkesnes sritis, tokias kaip, pavyzdžiui, indėlius, vertybinius popierius ar kitas investicijas, savivaldybių ar valstybės biudžetą ir kt. Šiame straipsnyje nagrinėjant finansinio saugumo koncepciją bus vadovaujamasi nurodytais vertikaliu ir horizontaliu lygmenimis.

Namų ūkiai ar atskiri asmenys tvarkydami savo namų ūkio finansus ar atlikdami tam tikras darbines funkcijas, finansų, ekonomikos ir kitose institucijose, įstaigose ar įmonėse tiesiogiai jas įtakoja savo veiksmais, paremtais tam tikrais vertybiniais finansinio saugumo suvokimo aspektais. Todėl šiame kontekste yra labai svarbūs asmens ir namų ūkių požiūriai į finansinį saugumą. Šios temos aktualumą patvirtina ir įvairūs ekonominiai duomenys, pavyzdžiui, Lietuvos banko duomenys patvirtina didėjančias namų ūkių skolas, kurios keletą metų didėjusios po 7,5 proc. 2017 metais padidėjo 7,6 proc. ir buvo 7,2 mlrd. Eur. Tuo tarpu namų ūkių finansinis turtas 2017 m. paaugo tik 4 proc. ir sudarė 39,6 mlrd. Eur. Pažymėtina, kad dalis namų ūkių finansinio turto yra indėliai, kurie 2018 m. pradžioje buvo 11,9 mlrd. Eur. Kas reiškia neišnaudojamą ekonomikos potencialią. Be to, šiame kontekste dar galima atsižvelgti į kylančių kainų didėjimo tendenciją (pvz. 2017 metų viduryje sudarė 3,5 proc.), kas mažina namų ūkių perkamąją galią, bei gali reikšti BVP didėjo tempų sulėtėjimą.

Šiame namų ūkių tarpusavio santykių su kitais subjektais kontekste, negalima pasakyti, ar tam tikri finansiniai rodikliai reiškia finansinio saugumo padidėjimo ar sumažėjimo priežastis, ar jų pasekmes. Bendras finansinių ryšių kontekstas leidžia formuoti namų ūkių finansinio saugumo priemonių vertinimo tyrimo modelį ir atlikti finansinio saugumo analizę.

1.2. Finansinio saugumo vertybinis suvokimas

Siekiant pilnai suprasti finansinį saugumą, svarbu išsiaiškinti ne tik ekonomines, vadybines ar teisines asmens ar atskirų namų ūkio formavimo prielaidas, bet ir asmens vertybinį finansinio saugumo suvokimą. Žmogus priimdamas finansinio saugumo sprendimus yra įtakojamas daugybės vidinių ir išorinių veiksnių, kas vienaip arba kitaip įtakoja asmens elgseną priimant finansinio saugumo sprendimus. Labai didelę įtaką žmogaus sprendimų priėmimui daro asmeninių vertybių egzistavimas. Aramavičiūtės (2005) teigimu, vertybės padeda žmogui ne tik susivokti sudėtingame pasaulyje, bet ir pasirinkti tai, kas jame yra iš tiesų prasminga. Filosofijos žodyne (2002) vertybės apibrėžiamos kaip individualiai gyvensenai ir socialiniam bendradarbiavimui būtinos taisyklės, orientavimosi modeliai, elgesio normos, kurių, kaip objektyviai galiojančių, žmonės privalo laikytis subjektyviai vertindami atitinkamus reiškinius, mąstydami ir kontroliuodami savo veiksmus.

Kita vertus, gali kilti klausimas, ar vertybinės nuostatos suderinamos su ekonomine veikla. Kuzmickas (2013) analizuodamas vertybinių požiūrių problematiką teigia, kad dalis autorių ekonomikos atskyrimą nuo vertybių srities motyvuoja tuo, kad tai iš esmės pragmatinės veiklos sritis, kurioje vyrauja naudos, materialinių vertybių gausinimo, finansinės galios didinimo nuostatos.

Šiame kontekste svarbu išsiaiškinti, kaip žmogus patiria finansinio saugumo būseną ir kaip tai pasireiškia žmogaus elgsenoje, kaip tai atsispindi konkrečiuose asmens išgyvenimuose ir patirtyje. Manytina, kad tik suradus tam tikrus dėsningumus, kurie atsispindi asmens sąmonėje, finansinį

saugumą galima suprasti kaip reiškinį, vykstantį dėl tam tikrų priežasčių ir nukreiptą tam tikroms pasaulio vertybėms formuoti. Asmens vertybinės nuostatos gali būti vienas iš finansinio saugumo palaikymo veiksnių.

Finansinis saugumas dažniausiai siejamas su tam tikrais moksliniais, teisiniais ar politiniais stereotipais ar apibrėžimais, dėl šios priežasties finansinį saugumą sunku analizuoti ir perteikti iš vertybinės perspektyvos. Taip pat aiškinantis finansinio saugumo sąvoką gali kilti sunkumų atmetant su asmens socialiniu statusu, išsilavinimu ar amžiumi susijusias aplinkybes, kurios finansinį saugumą gali pateikti vis iš kitokios perspektyvos.

Kokia finansinio saugumo prasmė? Ar galima finansinį saugumą laikyti gėriu, kuris užtikrina pagrindinį asmens komforto jausmą – saugumą, kuris yra vienas iš pagrindinių Maslow asmens poreikių piramidėje. Maslow (2006) teigimu, saugumo poreikiai – tai poreikiai jaustis emociškai ir fiziškai saugiam, turėti namus, rūbus, atsiriboti nuo rūpesčių.

Kas šiuo atveju yra gėris, ar tai brangūs daiktai, didelė sąskaita banke ar kitos įsigyjamos žemiškos gėrybės? Kas leidžia asmeniui atsitikus tam tikrai situacijai neprarasti savo orumo, savigarbos ir neperžengti tam tikrų bendražmogiškų vertybių ribos.

Bollnow (2011) analizuodamas žmonių tarpusavio santykių ryšį ir iš to kylančius potyrius, saugumą supranta kaip jausmą, kad esi saugus ir apsaugotas. Ne išimtis ir finansinis saugumas, kuris taip pat yra susijęs su asmens vidinio saugumo jausmu, kuris suteikia asmeniui pasitikėjimą supančia aplinka. Iš esmės finansinio saugumo jausmas kyla iš žmogaus būties santykio su saugumu ir supančio išorinio pasaulio suvokimo, kad susiklosčius tam tikroms, dažniausiai neigiamoms, aplinkybėms, asmeniui bus galimybė pasinaudoti egzistuojančia finansinio saugumo garantija ir išvengti nesusipratimų ir pavojų.

Jurevičienė ir Gausienė (2010) analizuodama finansinių produktų įsigijimo motyvus ištyrė vieną iš motyvų – siekimą apsisaugoti (atsargumo), kuris susijęs su kintančiu ekonomikos ciklu, kai didėja nedarbo tikimybė. Šie autoriai grindė taupymo motyvaciją tuo, kad visuomet būtų galima turėti pakankamai lėšų būsimoms netikėtoms išlaidoms. Be to, papildomos santaupos tampa itin svarbios, atsižvelgiant į tai, kad asmuo gali kurį laiką būti bedarbiu.

Apibendrinant galima teigti, kad finansinis saugumas – tai asmens vertybinis santykis su supančiu išoriniu pasauliu ir to išorinio pasaulio būsena, kuri esant tam tikromis aplinkybėmis, leidžia pasinaudoti finansinį saugumą užtikrinančiomis priemonėmis (sutaupytomis lėšomis, likvidžiomis atsargomis ar draudimu) ir tokiu būdu sudaro galimybę apsaugoti save ir savo šeimą nuo finansinių sukrėtimų. Ši būsena leidžia asmeniui jaustis finansiškai saugiu, o tai suteikia pasitikėjimą savimi, supančia aplinka ir suteikia papildomos energijos.

Pažymėtina, kad asmuo neretai gali bandyti atsiriboti nuo finansinio saugumo ir nelaikyti tai priimtina vertybe arba jį ignoruoti laikydami, kad tai išorinio pasaulio grėsmė, kuri jiems negresia.

Nepaisant to, kad asmuo bando atsiriboti arba vengia pripažinti galinčias kilti finansinio saugumo grėsmes, tačiau vis tiek suvokia, kad nesilaikant finansinio saugumo principų, bus peržengta riba ir gali kilti neigiamos finansinės pasekmės. Siekimas išvengti vidinės finansinio nesaugumo būsenos žmogų priverčia priimti labiau apgalvotus finansinius sprendimus ir susilaikyti nuo rizikingų ar neapgalvotų sprendimų. Taip pat asmuo gali tikėtis, kad jį kas nors apsaugos.

Terminą „apsaugotas“ galima sieti su valstybės funkcijų įgyvendinimu. Vaišvilos (2009) teigimu, valstybė teisės normų pagalba reguliuoja svarbiausius žmonių santykius. Nustatomi tam tikri reikalavimai ir kriterijai, kurie padeda užtikrinti finansinį saugumą. Pavyzdžiui Europos socialinėje chartijoje tarp kitų vertybinių principų 16 str. yra įtvirtinta šeimos, kaip pagrindinės visuomenės ląstelės teisė į ekonominę apsaugą, o 30 str. numatyta tai, kad žmogus turi teisę į apsaugą nuo skurdo. Valstybė nustatydama tam tikrus kriterijus ir normas leidžia arba draudžia asmeniui arba verslui veikti, o tai reiškia, kad valstybė neleisdama pernelyg rizikuoti asmeniui arba verslui, prisiima dalį atsakomybės finansinio saugumo užtikrinimo kontekste.

Valstybės funkcijoms vykdyti reikalingi ištekliai, todėl kaip traktuoja Barr (2001) valstybė tarsi kolektyvinė „kiaulė taupyklė“ kaupia lėšas. Pasinaudojant šiuo finansinio saugumo užtikrinimo instrumentu bei siekdama ekonominių ir neekonominių tikslų, valstybė vykdo tam tikrą pajamų perskirstomąją politiką. Perskirstant pajamas valstybė socialiai pažeidžiamam visuomenės sluoksniui suteikia finansinę pagalbą, įgalina išvengti socialinių sukrėtimų tikimybę ir tokiu būdu užtikrina socialinį-ekonominį saugumą. Perskirstant lėšas, Roger ir Bose (2010) nuomone, sumažinami skirtumai tarp aukštas ir žemas pajamas gaunančių, arba, kaip teigia Ivaškaitė-Tamošiūnė (2012) perkeliamos sveikų darbuotojų lėšos sergantiems ir pan. Tokia socialiai orientuota politika suformavo gerovės valstybės kūrimo prielaidas. Kuo valstybė skiria didesnį dėmesį gerovės valstybės kūrimui, tuo švelnesni neigiami rinkos ekonomikos ir globalizacijos padariniai. Tai liudija šiaurės šalių pavyzdžiai ir kitų išsivysčiusių, modernių gerovės valstybių patirtis (Austrijos, Nyderlandų, Belgijos), kur kaip teigia Aidukaitė, Bogdanova ir Guogis (2012) aukštos socialinės garantijos ir dosnios išmokos kiekvienam garantuoja orų pragyvenimo lygį, o skurdas ir socialinė nelygybė – vieni žemiausių pasaulyje. Tik tinkamai sukurti finansiniai apsaugos mechanizmai ir sukauptas finansinis rezervas gali leisti užtikrinti išsaugoti orų pragyvenimo lygį finansinių krizių atvejais.

Žinoma, gali kilti rizika, kad dėl per daug socialiai orientuotos politikos bus peržengta riba ir veiks per didelė socialiai vartotojiška elgesna, o politikai dėl siekio išlikti politikoje gali siekti priimti vis labiau socialiai orientuotus sprendimus[1]. Pasak Esping-Andersen (1994) tikroji gerovės valstybė sumažina paskatas taupyti. Tokia socialinė asimetrija gali sumažinti norą investuoti ar kaupti turtą, kas

1 Guogis (2014) savo straipsnyje „Kai kurie socialiniai-politiniai gerovės valstybių kūrimo Europoje ir Lietuvoje aspektai“ analizuoja Lietuvos politikų veiksmus kuriant gerovės valstybę ir akcentuoja gerovės valstybių poslinkius iš „pasyvių“, tik į socialines išmokas orientuotų gerovės valstybių į įgalinančias, „aktyvią“ socialinę politiką propaguojančias gerovės valstybes.

ilgalaikėje perspektyvoje, valstybei nebegalint visais pasirūpinti, gali neigiamai įtakoti finansinį saugumą ir tapti gerovės valstybės socialiniais spąstais su apribota ir neaktyvia socialinės politikos sistema.

Birmontienė ir kt. (2002) teigia, kad tik turinti tam tikrą tvarką ir organizuota visuomenė, kuri yra sudėtingas socialinis junginys, gali sėkmingai egzistuoti, daryti pažangą ar apsisaugoti nuo finansinių sukrėtimų. Birmontienė ir kt. (2002) nuomone socialinio gyvenimo reguliavimas – tai žmonių ar jų bendrijų elgesio nustatymas, pastangos tikslingai orientuoti jų veiksmus ir visuomenės vystymąsi tam tikra linkme. Finansinio nesaugumo būsena dažnai susiklosto dėl tam tikrų asmenų ar jų grupių veiksmų arba neveikimo prieštaraujančio tam tikroms vertybėms ar idealams (pvz. siekio nepagrįstai praturtėti, patenkinti nebūtinus troškimus). Todėl siekiant užtikrinti finansinį saugumą būtini tikslingi teisiniai reguliaciniai mechanizmai, kurie nustatytų tam tikras veikimo ribas arba apsaugines normas, kurios reguliuotų visuomeninius santykius arba juos saugotų ir tokiu būdu išlaikytų balansą ir socialinį teisingumą susidūrus skirtingų tikslų ir interesų turinčių asmenų ar jų grupių. Birmontienė ir kt. (2002) teigia, kad teisinė valstybė – tai vadinamoji socialinė valstybė, t. y. tokia valstybė, kurioje sudaromos ekonominės, socialinės ir kultūrinės sąlygos visapusiam asmenybės vystymuisi, užtikrinama socialinė gerovė.

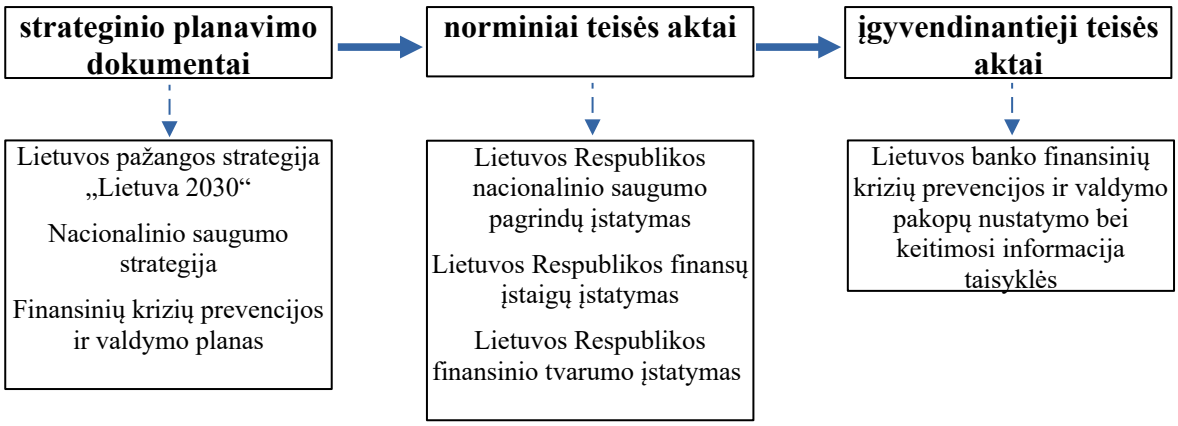
Tačiau ne visais atvejais griežtas teisinis reguliavimas gali atnešti vien tik naudą. Štai Vaišvila (2001) įžvelgia ne tik teigiamą socialinės teisinės valstybės viešpatavimo naudą, bet galimas grėsmes. Vaišvilos (2001) nuomone, socialinė teisinė valstybė, padėdama ekonomiškai neišgalintiems įgyvendinti savo teises, eina taip toli, kad ima nebeskatinti piliečių kultūrinio aktyvumo, palaiko daugelio piliečių nuostatą nekurti kultūros, bet dalyvauti ją vartojant. Šiuo atveju gali kilti ir neigiami finansinio saugumo veiksniai. Pavyzdžiui, nustatytas „ydingas“ teisinis reguliavimas, susijęs turto investavimu arba kaupimu, gali nepakankami arba per daug varžyti asmenų veiksmus. Tai reiškia, kad dėl nustatyto nepakankamo arba perdėto investavimo rizikų mažinimo, gali būti suvaržomi ir apribojami asmenų veiksmai, susiję individualiu investavimu ir siekiu gauti papildomų pajamų. Tai gali neigiamai įtakoti ne tik patį finansinį saugumą, bet ir stabdyti ekonominius procesus. Kaip buvo minėta, teisinis reglamentavimas turi labai didelę reikšmę reguliuojant asmenų tarpusavio santykius įvairiuose teisės aktuose tiek Seimo priimamuose įstatymuose, Vyriausybės nutarimuose, ar valstybinių institucijų ar įstaigų norminiuose aktuose.

1.3. Finansinio saugumo samprata Lietuvos teisinėje sistemoje

Pagrindinius visuomeninis santykius reglamentuoja įstatymai, todėl finansinį saugumą nagrinėsime išanalizuodami pagrindinius nacionalinį saugumą reglamentuojančius įstatymus, taip pat keletą strateginio planavimo dokumentų ir kitų teisės aktų, kurie prisideda prie finansinio saugumo

didinimo. Dokumentus galima suskirstyti į tris grupes: strateginio planavimo dokumentų grupė, norminių teisės aktų grupė, įgyvendinančiųjų teisės aktų grupė (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Finansinio saugumas skirstymas ir teisės aktų pavyzdžiai

Šaltinis: parengta autoriaus

Strateginio planavimo dokumentų grupei priskirtini tokie teisės aktai, kuriuose numatomos tam tikros strateginės finansinio saugumo užtikrinimo kryptys, tikslai, uždaviniai ar priemonės. Norminių teisės aktų grupei priskirtini įstatymai, nustatantys pagrindines elgesio taisykles, skirtas finansinio saugumo užtikrinimo sistemoje dalyvaujančioms subjektų grupėms. Įgyvendinančiųjų teisės aktų grupei priklauso teisės aktai, skirti konkrečiam subjektui ar individualiais požymiais apibūdintų subjektų grupei, dalyvaujantiems finansinio saugumo užtikrinime.

Nagrinėjant 1 lentelėje pateikiamus įvairaus lygio teisės aktus nurodoma, kaip juose apibrėžiamas finansinis saugumas arba kokia naudojama finansinio saugumo samprata.

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 4 skyriuje nustatančiame svarbiausias nacionalinį saugumą užtikrinančias nuostatas, numatyta, kad Lietuvos Respublikos vidaus politika yra orientuota į vidaus ekonominio ir socialinio stabilumo stiprinimą. Valstybė turi sukurti tinkamas sąlygas ekonomikos augimui, kaip pagrindinei aukštesnio gyventojų gyvenimo lygio užtikrinimo sąlygai. Taip pat numatyta, kad finansų ir kredito sektorius yra vienas iš strategiškai svarbių nacionaliniam saugumui ūkio sektorių Lietuvoje.

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme nustatyta, kad Lietuvos bankas, Vyriausybė bei teisėsaugos institucijos pagal savo kompetenciją užtikrina ūkio bei finansų ir kredito sistemos saugumą nuo apgavysčių, nelegalios kilmės (nusikalstamu būdu įgytų) pinigų ar turto legalizavimo ir investicijų. Vadinasi, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme finansinis saugumas suprantamas kaip veiksmai, nukreipti užtikrinti apsaugą nuo nusikalstamų, kriminalinį pobūdį turinčių veikų. Tačiau apžvelgus finansinių krizių priežastis akivaizdu, kad jų pradžia yra ne nusikalstamų veikų pasekmė.

Nepaisant to, kad pasaulyje vyksta globalizacijos procesai, ypatingai ekonominėje srityje bei finansiniame sektoriuje, tačiau finansinio saugumo užtikrinimas Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme nėra tarp svarbiausių nacionalinį saugumą užtikrinančių Lietuvos užsienio politikos uždavinių. Apsiribojama uždaviniais numatančiais tik skatinti ekonominės partnerystės, prekybos ryšius.

Nacionalinio saugumo strategijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. IX-907 (2017 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. XIII-202 redakcija) „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ ekonominis saugumas yra vienas iš nacionalinio saugumo pirmaeilių interesų, o Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo politikos vienu iš prioritetu ir ilgojo ir vidutinio laikotarpių uždavinių – ekonominio saugumo stiprinimas (18.15 p.). Nepaisant to, kad numatoma siekti užtikrinti ekonominį saugumą, tačiau apie finansinį saugumą neužsimenama. Šioje strategijoje numatyta, kad siekiant užtikrinti ekonomikos augimą numatoma imtis priemonių, užtikrinančių finansų ir ekonomikos krizių prevenciją. Tačiau kyla klausimas, ar norint užtikrinti finansinį saugumą užtenka vykdyti krizių prevenciją? Galbūt tai gali būti viena iš finansinio saugumo užtikrinimo priemonių. Kadangi neįmanoma numatyti, kokia kils sekanti finansų krizė ir kokios bus jos pagrindinės priežastys, todėl vargu, ar krizių prevencijos finansinio saugumo kontekste užtenka.

Lietuvos pažangos strategijoje yra nustatyta valstybės vizija ir raidos prioritetai. Ekonomikos srityje nėra kalbama nei apie ekonomikos saugumo, nei apie finansinio saugumo tikslus. Netgi priešingai, galima daryti prielaidą, kad ateities perspektyvoje finansinio saugumo užtikrinimas nėra problema, nes kaip numatyta Pažangos strategijoje mes „esame bendros ir stipriai konsoliduotos Europos Sąjungos finansų ir ekonomikos rinkos dalis, todėl bus lengviau užtikrinti finansinį stabilumą ir tai nekels didelių sunkumų“. Galima daryti prielaidą, kad Pažangos strategijos rengėjai mano, jog užtenka būti ES rinkos dalimi ir tai užtikrins finansinį stabilumą (apie finansinį saugumą nekalbama), todėl patiems galbūt ir nereikia papildomai rūpintis nei valstybės, nei įmonių, nei namų ūkių finansiniu saugumu.

Teisės aktai reglamentuojantys finansų sektoriaus veiklą

Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatyme yra paminėtas terminas finansų įstaigos veiklos saugumas (pvz. 7 str. 1 d. 1 p., 10 str. 2 d. 3-4 p., 20 str. 3 d. 4 p.), bei finansų įstaigų sistemos saugumas, tačiau tikslios finansų įstaigų veiklos ar finansų įstaigų sistemos saugumo sampratos nėra. Yra nustatytas kompleksas priemonių ir reikalavimų dėl finansų įstaigų veiklos ar veiklos rizikos, likvidumo ar mokumo. Šios priemonės sudaro sąlygas palaikyti finansų sektoriaus saugumą, t. y. stebint finansų įstaigų veiklos duomenis ir nustačius tam tikras rizikas, galimus nemokumo ar likvidumo reikalavimų nesilaikymo atvejus, atsakingos institucijos gali savalaikiai imtis priemonių kylančioms rizikos užkardyti.

Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymas orientuotas į krizių prevenciją, esant rizikai, kuomet įmonių žlugimas gali sukelti sunkių pasekmių finansų rinkoms, akcentuojamas finansinis stabilumo siekimas pertvarkant ar gaivinant finansines įstaigas. Finansinio saugumo kontekste paminėtini gaivinimo plano ar pertvarkymo rodikliai, tokie kaip, nuosavų lėšų ar galimų įsipareigojimų dydis. Šie rodikliai gali būti vertinami platesniame kontekste kaip galimi finansinio saugumo užtikrinimo rodikliai.

Finansinių krizių prevencijos ir valdymo plane, patvirtintame Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. lapkričio 24 d. nutarimu Nr. 1253 „Dėl finansinių krizių prevencijos ir valdymo plano patvirtinimo“ nustatant rizikos veiksnių apibrėžimą, paminėta, kad rizikos veiksnys – tai finansų sektoriaus saugumui ir stabilumui pavojų keliantis reiškinys, situacija, aplinkybės ar sąlygos. Nors šiame Vyriausybės nutarime finansų sektoriaus saugumo sąvoka yra paminėta, tačiau nei jame nei jo įgyvendinimui skirtose Lietuvos banko finansinių krizių prevencijos ir valdymo pakopų nustatymo bei keitimosi informacija taisyklėse, patvirtintose Lietuvos banko valdybos 2013 m. vasario 21 d. nutarimu Nr. 03-32.

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 14 skyriuje numatyta, kad Vyriausybė, teikdama Seimui metinę ataskaitą, dalyje apie nacionalinio saugumo būklę. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 metų veiklos ataskaitos ekonominio ir finansinio saugumo užtikrinimo dalyje akcentuojamas finansinis stabilumas ir priimti teisės aktai finansinio stabilumo užtikrinimui, kuriuose patikslinti kredito įstaigų ir investicinių įmonių riziką ribojantys reikalavimai, taip padidintas kredito įstaigų ir investicinių įmonių atsparumas nepalankiems rinkos pokyčiams. Finansinio saugumo užtikrinimui priimtų teisės aktų nebuvo priimta.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 metų veiklos ataskaitoje nei apie ekonominį saugumą, nei apie finansinį saugumą nekalbama. Iš esmės akcentuojami darnios ir konkurencingos ekonomikos plėtros pasiekimai bei tai, kad buvo išlaikytas stabilus ekonomikos augimas. Finansinio saugumo prasme yra aptariamas vienas iš galimų finansinio nesaugumo požymių, t. y. - nemokumas. Nurodoma, kad nemokumo indekso srityje Lietuva užima tik 26 vietą tarp ES valstybių narių. Ataskaitoje nurodoma, kad pasiekti pažangą šioje srityje galėtų padėti juridinių asmenų restruktūrizavimo ir bankroto teisinio reguliavimo konsolidavimas, ankstyvo įspėjimo sistema, sudaranti galimybes įmonėms kuo ankstyvesniu laikotarpiu nustatyti finansinius sunkumus ir juos spręsti.

Išanalizavus svarbiausius teisės aktus, kurie reglamentuoja nacionalinio saugumo reikalavimus ar finansinio saugumo politikos kryptis ir tikslus, galima konstatuoti, kad bendro ir sistemiško teisinio finansinio saugumo apibrėžimo nėra. Nėra ne tik, kad bendro finansinio saugumo apibrėžimo, bet ir namų ūkio finansinio saugumo apibrėžimo. Atskiruose įstatymuose komentuojami fragmentiniai finansinio saugumo aspektai. Taip yra turbūt todėl, kad kaip jau parodyta 1 ir 2 pav. finansinio saugumo problema yra plačiai apimanti ir daugiaspektė. Dažniausiai sunku nustatyti finansinio

nesaugumo atsiradimo priežastis, be to, tam tikrais atvejais, susiklosčiusi situacija gali reikšti net ir jau atsiradusias finansiškai nesaugias aplinkybes ir kilusias pasekmes. Šiame kontekste kyla klausimas, ar galima tinkamai reglamentuoti finansų ir kitų sektorių veiklą finansinio saugumo prasme, kai neturima aiškaus ir sistemiško matymo, kas yra finansinis saugumas, kokie yra finansinio saugumo indikatoriai, parodantys, jog finansų sektoriuje yra kažkas negerai.

Kaip jau minėta, finansinio saugumo sampratos apibrėžimą įtakoja ypatumai, susiję su finansinio saugumo problemos daugiaspektriškumu, vienas iš kurių tai – finansų sektoriaus veikos įvairovė ir šiame sektoriuje veikiančių finansinių išteklių paskirstymo tarpininkų gausa. Todėl toliau bus apžvelgiami pagrindiniai finansų sektoriaus subjektai, kurie daugiausiai turi įtakos namų ūkių finansų valdymui.

Namų ūkiai finansų sektoriaus veiklos kontekste

Finansų sektorius savotiška ekonomikos kryžkelė suvedanti taupančiuosius su norinčiais pasiskolinti. Finansų sektoriaus procesai apima įvairius dalyvius, finansinius instrumentus, reguliavimo aspektus, elgsenos modelius ir pan. Bodie ir Merton (2000) yra išskyrę šešias bazines finansų sistemos funkcijas:

1) ekonominių išteklių paskirstymo būdų užtikrinimas laiko požiūriu, perkeliant juos iš vienos šalies į kitą ir iš vienos ekonomikos šakos į kitą;

2) rizikos valdymo priemonių pateikimas;

3) kliringo ir vykdomų atsiskaitymų prekyboje būdų pateikimas;

4) finansinių išteklių sujungimo ir paskirstymo mechanizmo sukūrimas;

5) kainų informacijos, leidžiančios koordinuoti decentralizuotus sprendimų priėmimus skirtingose ekonomikos šakose, aprūpinimas;

6) problemų sprendimo stimuliavimas, kai vienas iš sandorio dalyvių disponuoja informacija, kurios neturi kitas sandorio dalyvis, arba kai vienas iš sandorio dalyvių veikia kaip agentas kito agento vardu.

Peržvelgus Bodie ir Merton (2000) išskirtas funkcijas akivaizdu, kad namų ūkiai vienokiu ar kitokiu būdu dalyvauja praktiškai visuose šiuose finansų sistemos funkcijose. Pavyzdžiui, vieniems namų ūkiams svarbus jų sukauptų finansinių išteklių saugojimas ir su tuo susijusių rizikų minimizavimas ar savalaikės ir pilnos informacijos apie galimus taupymo ar investavimo sprendimus gavimas, kitus namų ūkius domina galimybė laikinai pasinaudoti finansų institucijose saugomomis kitų namų ūkių sukauptomis lėšomis.

Finansų sektoriaus funkcijas vykdo tam tikri finansų sektoriaus dalyviai, kurie kartais vadinami finansiniais tarpininkais. Lietuvos Respublikos finansų rinkos priežiūros institucijų sujungimo koncepcijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr.

580 „Dėl Lietuvos Respublikos finansų rinkos priežiūros institucijų sujungimo koncepcijos patvirtinimo“ Lietuvos finansų sektorius skirstomas į tris grupes:

1. kredito įstaigų sektorius,

2. draudimo sektorius,

3. investicinių paslaugų sektorius.

Finansinių krizių prevencijos ir valdymo plane patvirtintame Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. lapkričio 24 d. nutarimu Nr. 1253, detalizuojamas finansų sektorius: **draudimo** subsektorius, kuriame veikia įmonės, vykdančios draudimo, perdraudimo, draudimo ir perdraudimo tarpininkavimo veiklą (draudimo įmonės, perdraudimo įmonės, kitų Europos Sąjungos ir Europos ekonominės erdvės valstybių narių ir trečiųjų valstybių draudimo ir perdraudimo įmonių filialai, draudimo ir perdraudimo tarpininkų įmonės, kitų valstybių narių ir trečiųjų valstybių draudimo ir perdraudimo tarpininkų filialai); **investicinių paslaugų subsektorius**, kuriame veikia finansų maklerio įmonės, finansų patarėjo įmonės, reguliuojamos rinkos operatoriai, valdymo įmonės, investicinės bendrovės, depozitoriumai, kitų Europos Sąjungos ir Europos ekonominės erdvės valstybių narių ir trečiųjų valstybių finansų maklerio įmonių ir valdymo įmonių filialai, kontroliuojančiosios investicinės bendrovės ir emitentai; **kredito įstaigų subsektorius,** kuriame veikia kredito įstaigos (bankai, kitų Europos Sąjungos ir Europos ekonominės erdvės valstybių narių ir trečiųjų valstybių bankų filialai, Centrinė kredito unija, kredito unijos); kitų finansų įstaigų, nurodytų Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatyme, subsektorius, kuriame veikia kitos finansų įstaigos.

Išanalizavus finansų sektoriuje veikiančias įstaigas galima sudaryti pagrindinių namų ūkių finansinių išteklių valdymo krypčių schemą, kurią bus galima naudoti finansinio saugumo tyrimų kryptims nustatyti (žr. 4 pav.).

Šaltinis: parengta autoriaus

4 pav. Namų ūkių finansinių išteklių valdymo kryptys

Analizuojant namų ūkių finansinių išteklių valdymo kryptis aktualiausia yra išanalizuoti bankų sektorių, draudimo sektorių ir kolektyvinio investavimo subjektų sektorių. Namų ūkių finansai neįsivaizduojami be bankinių paslaugų, o rizikos mažinimas be draudimo sektoriaus pagalbos. O štai ekonomikos vystymasis ir plėtra neįsivaizduojama be investicijų, todėl svarbu paanalizuoti namų ūkių galimą investicijų dalyvavimą ekonominėje veikloje, pasinaudojant alternatyvaus investavimo galimybėmis, kurias suteikia kolektyvinio investavimo subjektai. Taip pat tiek bankai, tiek draudimo bendrovės, tiek ir kolektyvinio investavimo subjektai dėl savo veiklos ypatumų yra glaudžiai tarpusavyje susiję, ar net kai kuriais aspektais tarpusavyje konkuruoja. Pvz. bankai dažnai steigia ar įsigyja draudimo bendroves, draudimo bendrovės laisvas apyvartines lėšas investuoja per bankų platinamus produktus, kolektyvinio investavimo subjektai laiko savo turtą bankuose, o jų produktus taip pat platina bankai; namų ūkiai dėdami indėlius į bankus, apsidrausdami gyvybės draudimu ar investuodami į kolektyvinio investavimo subjektus siekia gauti naudą iš taupymo sprendimų. Todėl toliau šiame tyrime bus aptariami ir analizuojami tik – bankai, kolektyvinio investavimo subjektai, draudimo bendrovės. Šie finansų sektoriaus dalyviai skiriasi savo veiklos principais, tikslais ir atsakomybėmis, todėl verta juos trumpai apibūdinti.

Bankai

Bankai tai labiausiai žinomi ir ilgiausiai veikiantys finansiniai tarpininkai. Indėlių ir paskolų teikimas – labiausiai namų ūkiams žinomos bankų paslaugos, skiriančius bankus nuo kitų finansų sektoriaus subjektų. Apibendrinant bankų paslaugas, banką galima apibrėžti kaip finansų instituciją, teikiančią laikinai laisvas lėšas, teikiančią kreditus, tarpininkaujančią, atliekant piniginius atsiskaitymus, reguliuojančią pinigų cirkuliaciją, leidžiančią į apyvartą pinigus, vertybinius popierius, atliekančią su jais susijusias operacijas ir kitas funkcijas.

Balkevičius (2012) teigimu, bankų prigimtinė paskirtis pritraukti, sukaupti valstybėje turimas laisvas lėšas iš ūkio subjektų, gyventojų bei namų ūkių ir jas maksimaliai efektyviai panaudoti valstybės ir jos gyventojų gerovės kūrimui. Bankų veiklos sritis yra pati jautriausia finansų sektoriuje, tai labiausiai jaučiama tuo metu, kai bankai žlunga ar bankrutuoja. Neigiamas pasekmes pajunta ne tik banko steigėjai ar akcininkai, indėlininkai, bei kiti žmonės. Namų ūkiuose gali kilti panika, kad neigiamos pasekmės gali persiduoti kitiems bankams ir tokiu būdu paveikti ne tik visą finansų sistemą, bet visą valstybės ekonomiką. Nepriklausomos Lietuvos istorijoje buvo ne vienas atvejis susijęs su bankų žlugimu, todėl manytina, kad didelė visuomenės dalis bankų veiklą vertina ne itin pozityviai arba net laikosi rezervuotos pozicijos bankų atžvilgiu.

Lietuvos bankų sektoriuje pastaruoju metu buvo stebima konsolidacija, kas labai svarbu namų ūkiams. Konsolidacijos procesai reiškia sumažėsiančią konkurenciją, kas neabejotinai atsilieps teikiamoms paslaugoms bei galimoms kilti rizikoms ir finansiniam nesaugumui. Tai gali būti ypač svarbu žlugus kokiam nors bankui ar pasitraukus iš Lietuvos rinkos. Kuodžio ir Garbaravičiaus (2002)

nuomone, didelis bankų koncentracijos laipsnis didina sisteminę riziką, nes didelio banko bankrotas atsilieptų visam sektoriui.

Namų ūkiams svarbūs bankų veiklos konkurenciją padidinantys reikalavimai buvo nustatyti nuo 2017 m. įsigaliojusiuose Bankų įstatymo pakeitimuose, suteikiančiuose galimybę paprastesnėmis sąlygomis steigti specializuotą banką. Tokiam bankui būtų taikomas minimalus 1 mln. Eur įstatinio kapitalo reikalavimas, jis negalėtų teikti investicinių paslaugų, tačiau tokiam bankui galiotų visi kiti bankams taikomi priežiūriniai reikalavimai.

Kolektyvinio investavimo subjektai

Lietuvoje funkcionuojančią kolektyvinio investavimo sistemą ir jos ypatumus išmanančių asmenų nėra daug. Taip yra todėl, kad nėra daug į kolektyvinio investavimo veiklą įsitraukusių asmenų. Kita priežastis, neprofesionaliųjų ir informuotųjų investuotojų investavimą reglamentuoja skirtingi įstatymai, kas kolektyvinio investavimo sistemą daro sudėtingą. Be to, Lietuvoje yra išskiriama dar viena investuotojų grupė – profesionalūs investuotojai. Pastarųjų investavimo teisinius santykius taip pat reglamentuoja atskiras įstatymas. Svarbu paminėti, kad skirtinguose įstatymuose naudojamos tos pačios sąvokos, tačiau ne visuomet jų reikšmė yra vienoda.

Kolektyvinio investavimo procesai apima įvairius dalyvius, finansinius instrumentus, reguliavimo aspektus, elgsenos modelius ir pan. Kolektyvinio investavimo įstatyme nurodyta, kad KIS tai investicinis fondas ar investicinė bendrovė, kurių tikslas – viešai siūlant investicinius vienetus ar akcijas, kaupti asmenų lėšas ir padalijant riziką, jas kolektyviai investuoti į Kolektyvinio investavimo įstatyme nurodytą turtą. Tuo tarpu Investavimo įstatyme KIS yra investicinis fondas ar investicinė bendrovė, kurių tikslas investuoti surinktas lėšas į informuotųjų KIS steigimo dokumentuose ir prospekte nurodytą turtą. Pagal Investavimo įstatymą nėra privalomo reikalavimo viešai siūlyti akcijas, be to, skirtingai nei Kolektyvinio investavimo įstatyme, informuotųjų KIS tikslu įvardinamas pelno siekimas, tuo tarpu Kolektyvinio investavimo įstatyme KIS tikslas – investavimas.

Informuotųjų KIS yra suteikiama ženkliai didesnė laisvė ir galimybė pasirinkti į kokį turtą investuoti. Be to, informuotųjų KIS sudaro galimybę eliminuoti platesnį ratą žmonių iš KIS investavimo sistemos, padaro KIS sistemą prieinamą tik „saviems“ ir tokiu būdu, galbūt, riboja konkurencijos procesus.

Vaitkus ir Vasiliauskaitė (2017) pagrindinius KIS dalyvius skirsto į tris grupes, kas namų ūkiams padeda šiek tiek paprasčiau suprasti funkcionuojančią KIS sistemą:

1) investuotojai;

2) KIS veiklą vykdantys subjektai;

3) KIS veiklą prižiūrintys subjektai.

Investuotojai. Pagal Investavimo įstatymą investuotojais gali būti profesionalūs investuotojai, fiziniai asmenys, patvirtinę savo, kaip informuotųjų investuotojų, statusą ir investuojantys ar

įsipareigojantys investuoti ne mažiau kaip 125.000 eurų arba turintys raštišką patvirtinimą apie jo turimas žinias ir patirtį investavimo srityje ir galintys suvokti riziką susijusią su investavimu. Pagal Investavimo įstatymą investuotojais taip pat gali būti juridiniai asmenys, patvirtinę savo, kaip informuotojų investuotojų statusą ir investuojantys ar įsipareigojantys investuoti ne mažiau kaip 125.000 eurų. Kolektyvinio investavimo įstatyme investuotojai vadinami klientais. Klientams jokie finansiniai reikalavimai nėra nustatomi. Investavimo įstatyme naudojama tipinio investuotojo sąvoka, kurio apibūdinimo (interpretavimo) teisė paliekama KIS subjektui.

KIS veiklą vykdantys subjektai – tai investicinis fondas ir investicinė bendrovė. Tiek pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą, tiek ir pagal Investavimo įstatymą *investicinis fondas* – fondas, kurio turtas bendrosios dalinės nuosavybės teise priklauso juridiniams ar fiziniams asmenims ir yra investuotojams skirto KIS valdymo įmonės valdomas patikėjimo teise.

KIS veiklą vykdantiems dalyviams galima priskirti KIS turto saugotoją bei depozitoriumą. Kolektyvinio investavimo įstatyme nustatyta, kad KIS turtas saugomas depozitoriume, kuriuo gali būti tik licencijuota kredito įstaiga. Investavimo įstatyme numatyta, kad KIS turtas turi būti saugomas pas turto saugotoją, kuris gali būti tik komercinis bankas.

Pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą investicinės bendrovės teisinė forma galima tik kaip akcinės bendrovės. Tuo tarpu Investavimo įstatymas numato žymiai platesnes teisines investicinės bendrovės veiklos galimybes. Informuotojų KIS investicinės bendrovės gali veikti kaip akcinė bendrovė, uždaroji akcinė bendrovė, tikroji ūkinė bendrija bei komanditinė ūkinė bendrija.

KIS veiklą prižiūrintiems subjektams galima priskirti investicinių bendrovių bei investicinių fondų valdymą atliekančias valdymo įmones bei KIS priežiūros instituciją – Lietuvos banką.

Draudimo bendrovės

Draudimas – tai finansinis instrumentas, naudojamas siekiant sumažinti galimus namų ūkių nuostolius ar išlaidas, atsirandančias dėl draudimo objektui gresiančio pavojaus. Draudimo bendrovės tai įmonės gaunančios premijas mainais už draudimo polisus, kurie bus apmokėti, atsitikus draudiminiam įvykiui: mirus, susirgus ar įvykus apdraustajam nelaimingam atsitikimui. Tai yra savotiškas nuostolio perkėlimas nuo vieno asmens didesnei grupei, kuri apsijungusi gali sumokėti patirtus nuostolius.

Draudimo įmonės investuoja pinigus, gautus už draudimo polisų pardavimą, į akcijas ir obligacijas. Tokiu būdu draudimo kompanijos finansuoja subjektus, kuriems reikia pinigų. Draudimo kompanijų veiklos rezultatai priklauso nuo to, kaip svyruoja akcijos ir obligacijos rinkose, į kurias jie investavo. Nors pagal savo veiklos pobūdį veikia gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonės, finansų rinkose labiau žinomos gyvybės draudimo įmonės, nes jos aktyviau dalyvauja perkant vertybinius popierius ir įsigyja jų ilgesniam laikotarpiui.

Lietuvos Respublikos draudimo įstatyme draudimo veikla apibrėžiama kaip ūkinė komercinė veikla, kuria draudimo sutarties pagrindu už draudimo įmoką prisiimama kito asmens nuostolių rizika ar kitaip siekiama apsaugoti šio asmens turtinius interesus įvykus draudžiamiesiems įvykiams, asmenų turtinių interesų apsaugai panaudojant draudiko skaičiuojamus techninius atidėjinius dengiantį turtą ir kitą turtą.

Draudimo verslas iš esmės egzistuoja iš nustatomų įmokų ir jų dydžio. Įmokos dydis iš esmės turi atitikti galimą riziką, t. y. netikėto, nepageidaujamo įvykio atsitikimą, tiek pagal nuostolį, tiek pagal dažnumą. Draudimo sektoriaus dalyvius suskirstyti į tris grupes: 1) apdraustasis, 2) draudėjas, 3) draudikas. Draudimo įmonių veiklą prižiūri Lietuvos bankas.

Finansų sektorių, jo sudedamąsias dalis bei veikimo principus suprasti labai svarbu todėl, kad nežinant veikimo principų, struktūros, finansų sektoriaus atskirų tarpusavio ryšių, veikimo, galimus interesus galima priimti klaidingus finansinio saugumo sprendimus. Negana to, šiame procese nemažą įtaką turi ir politiniai sprendimai. Apie galimas politines kliūtis priimant visapusiškus sprendimus yra pastebėjęs Langevoort (2010), kuris nagrinėjo vertybinių popierių reglamentavimą.

Pažymėtina, kad tik tinkamas teisinis reglamentavimas aiškiai atskiriantis finansų rinkos dalyvius, reglamentuojantis jų teises bei pareigas bei apsaugantis namų ūkius kaip silpnesniąją rinkos pusę, gali sumažinti galimų rizikų atsiradimą ir finansiškai nesaugių aplinkybių susiformavimą.

Pateikta finansinio saugumo suvokimo problematika ir jos aktualumas bei daugiaspektriškumas patvirtina, kad finansiniam saugumui užtikrinti svarbu išsiaiškinti ne tik ekonomines, vadybines ar teisines asmens ar atskirų namų ūkio formavimo prielaidas, bet ir asmens vertybinį finansinio saugumo suvokimą. Finansų sektoriaus dalyvių charakteristika, jų veiklos ir atsakomybių aspektai bei esminiai veiklos skirtumai, o taip pat skirtinga jų įtaka palaikant namų ūkių finansinį stabilumą atskleidžia finansinio saugumo problematikos išplitimą ir mokslinių tyrimų aktualumą. Nagrinėjant šią temą kyla klausimų dėl to, kaip turi būti suvokiamas ir vertinamas namų ūkių finansinis saugumas tarpusavyje integruojantis finansų sektoriui ir tai, ar finansinio saugumo užtikrinimo klausimai turi būti sprendžiami vadovaujantis kompleksiniu požiūriu į finansinį saugumą.

Finansinis saugumas yra ir visada išliks aktuali problema ne tik ieškant tinkamo teisinio reglamentavimo, bet ir nustatant kitas priemones, užtikrinančias finansinį saugumą ir išlaikančias balansą tarp finansų rinkos liberalizavimo bei pernelyg didelių suvaržymų, kas gali stabdyti efektyvią ekonomikos plėtrą. Tęsiant tyrimą analizuojama, kokie veiksniai ir kaip turi būti vertinami apibrėžiant finansinio saugumo koncepciją, kurią būtų galima naudoti sprendžiant finansinio saugumo ekonominių, socialinių ir teisinių priemonių nustatymo klausimus.

2. FINANSINIO SAUGUMO PALAIKYMO PRIEMONIŲ VERTINIMO MODELIS

Nors įvairūs mokslininkai tam tikrais aspektais analizuoja finansinio saugumo sampratą, tačiau mažai dėmesio skiriama asmens finansinio saugumo ir asmens vertybių suvokimo tyrimams. Analizuojant finansinio saugumo vertybinį aspektą, būtina išsiaiškinti, kaip žmogus suvokia finansinį saugumą, kas įtakoja asmens elgseną priimant finansinio saugumo sprendimus bei vis augantį vartotojiškumą ir tokiu būdu prisideda prie finansinio saugumo vertybinės ribos peržengimo. Problema ta, kad yra nemažai asmenų, kurie nesuvokia ar galbūt ne taip interpretuoja faktines aplinkybes ir negeba suprasti, kad peržengus tam tikrą vertybinę ribą, gresia finansinis nesaugumas, būsena kuri gali neduoti asmeniui toliau tobulėti, siekti asmeninių tikslų, priverčia jaustis bejėgiu, o galiausiai gali sužlugdyti asmenybę. Nesuvokiant finansinio saugumo kaip vertybės, gali kilti problemų ne tik konkrečiam asmeniui, bet tai gali turėti neigiamos įtakos ir kitiems asmenims. Daug mokslininkų ar politikų finansinį saugumą vertina dažniausiai tik iš ekonominių duomenų skaičiavimo, teisinių apibrėžimų bei ribojimų ar draudimų perspektyvos. Tačiau finansinio saugumo vertybinė suvokimo problematika neretai persipina ir su psichologijos, sociologijos, vadybos, finansų teorijos sritimis, todėl būtina finansinį saugumą panagrinėti platesniame kontekste.

Siekiant stiprinti namų ūkių, verslų ir organizacijų finansinį saugumą ir stabilumą bei didinti finansų institucijų atsakomybę, būtina išsiaiškinti, kokie žmonių elgesio modeliai, stereotipai ar motyvai lemia finansinio saugumo sprendimų priėmimą. Finansinius saugumo sprendimus lemiančios vertybinės nuostatos gali būti vienas iš finansinio saugumo palaikymo veiksnių ir padėti priimti finansinį saugumą stiprinančius sprendimus.

Mokslininkai gana plačiai analizuoja finansinių krizių priežastis ir siūlo priemones finansiniam stabilumui užtikrinti, tačiau nėra darbų, kuriuose būtų siekiama susieti įvairias teisines, vadybos ir finansines priemones finansinio saugumo palaikymo užtikrinimo kontekste. Bandant modeliuoti įvykius, galima atrasti vienų ar kitų situacijų pasikeitimo scenarijus ir surasti atsakymus, kaip optimaliai rinkoje padalinti rizikas, kiek laisvai subjektams leisti rinktis finansinio saugumo priemones ir kur nustatyti finansinio saugumo ribą. Taip pat žinant šią problematiką, egzistuojančią informacijos ir žinių stoką galima konstatuoti, kad dalis namų ūkių yra nepajėgūs įvertinti ir prisiimti galimas rizikas.

Vertinant finansinio saugumo priemonių taikymo būtinumą, labai svarbu žinoti finansų sektorius subjektų daromą įtaką ekonomikai, bet turbūt dar svarbiau žinoti ir suprasti vykusių finansinių krizių priežastis. Kad ir kaip būtų apmaudu, tačiau finansų krizės parodo didžiausius trūkumus ir finansinio saugumo spragas.

2.1. Finansų sektorius subjektų įtaka namų ūkių finansiniam saugumui

Ekonomikos augimo procesus labai suaktyvino sumažėjęs tarptautinio kapitalo judėjimo apribojimams. Mačerinskienės ir kt. (2013) nuomone, apribojimų tarptautiniams kapitalo sandoriams panaikinimas kai kuriais atvejais vertinamas kaip ekonomikos augimo skatinimo galimybė, kitais atvejais – kaip finansinio nestabilumo ir bankų krizių grėsmė. Finansų sistemos sutrikimų pasekoje kilusios krizės gali sukelti labai sunkius padarinius visai ekonomikai. Pavyzdžiui, siekiant užkirsti kelią finansų sistemos griūčiai, 2008–2012 m. buvo skirta iš viso 1,5 trln. EUR vertės valstybių pagalbos. Europos Komisijos 2014 m. gegužės 15 d. komunikate COM(2014) 279 Europai – reformuotas finansų sektorius teigiama, kad krizė sukėlė gilų ekonomikos nuosmukį, todėl labai išaugo nedarbas, ir daugelis ES namų ūkių neteko didelės dalies pajamų, turto ir galimybių.

Bankų įtaka ekonomikai ir namų ūkių finansiniam saugumui

Galima drąsiai teigti, kad bankų veikla labiausiai įtakoja ekonominius procesus tame tarpe ir namų ūkių finansinį saugumą. Nors bankai yra labai svarbūs kiekvienos šalies ekonominiam ir finansiniam vystymuisi, gyvenimo kokybės gerėjimui, tačiau neretai komercinių bankų veikla pati savaime sąlygoja tam tikrus iškraipymus ekonomikoje. Ekonomistai jau seniai nagrinėja bankų koncentracijos įtaką įvairiems kintamiesiems, tarp jų ir ekonomikos vystymuisi, finansiniam saugumui, stabilumui ir pan.

Bankų veikla ypatingai daug dėmesio sulaukė įvykus pastarajai finansų krizei. Krizės priežastis ir pasekmes nagrinėjo mokslininkai, įvairios institucijos bei komisijos. Buvo išnagrinėta daug krizės kilimo versijų ir pateikta daug argumentų apie veiksnius, lėmusius sumaišties kilimą finansų rinkose.

Balkevičiaus (2012) teigimu, bankai neatsakingai skolino, neišnaudojo savo specialistų intelektualinio potencialo, vertinant verslo projektų efektyvumą ir galimas rizikas, o paskolos kokybės ir grąžinimo užtikrinimas buvo suvedamas į užstatą ir garantijas. Taip visos rizikos buvo užkraunamos ant ūkio subjektų, kurių gebėjimai vertinti rizikas, prognozuoti šalies, regiono, pasaulio ekonomikos raidą, nepalyginami su bankų analitinių padalinių gebėjimais ir gaunama įvairiapuse informacija apie ekonomikos raidą, rizikas ir prognozes.

Pasak Kwan (2010), pagrindinė 2008 metų finansinės krizės priežastis buvo nežabotas kreditų teikimas. Vėliau bankai stipriai sugriežtino paskolų išdavimas, kas taip pat neigiamai įtakojo ekonomikos procesus.

Europos Komisija 2014 m. išleistame komunikate nurodė, kad visame pasaulyje finansinis svertas labai išaugo, ir bankai pradėjo labiau remtis trumpalaikiu finansavimu ir taikyti vis rizikingesnį įsipareigojimų įgyvendinimo terminų keitimą. Palankias sąlygas sparčiam finansų sektoriaus augimui taip pat sudarė novatoriškų, bet dažnai labai sudėtingų finansinių produktų paplitimas, kuris leido finansų įstaigoms plėsti veiklą, kartais neįtraukiant jos į balansus.

Bankų analitikai senokai kalbėjo apie nekilnojamojo turto burbulo pavojus, tačiau bankai toliau neatsakingai skolino statybos bendrovėms ir fiziniams asmenims, remdamiesi vien savo, kaip banko, rizikų minimizavimu, nesirūpino verslo projektų objektyviu vertinimu ir galimų rizikų Lietuvos ir pasaulio ekonomikoje išaiškinimu klientui. Balkevičiaus (2012) vertinimu Bankų paskolų portfelio augimas siekė apie 50 proc. per metus, o fiziniams asmenims nekilnojamajam turtui 2005–2007 m. net per 60 proc.

Balkevičius (2012) nuomone, ūkio plėtrą taip pat stabdė valstybės skolinimasis bankuose, mažinant skolinimo išteklius ūkiui. Žymiai efektyviau būtų buvę skolintis tiesiogiai iš gyventojų ir ūkio subjektų platinant obligacijas ir taupymo lakštus. Analizė parodė, kad Lietuvos gyventojai krizės metu ryžtingai taupė, sukaupė nemažai lėšų, kuriomis galėjo padėti savo valstybei. Valstybė galėjo pasinaudoti galimybe vienyti žmones, leisti jiems jaustis atsakingiems už valstybę ir jos problemų sprendimą. Valstybė būtų pigiau skolinusi, skolos palūkanos liktų Lietuvoje ir būtų įlieta taip trūkstamų lėšų į šalies ekonomiką.

Turbūt vienu geriausiu bankinės krizės įveikimo pavyzdžiu galima laikyti Švedijos bankinės krizės metu operatyviai priimtas ir efektyviai pritaikytas priemones, kurios sudarė sąlygas per gana trumpą laiką sėkmingai įveikti šalies bankinėje sistemoje kilusias problemas. Lakštutienė ir Krušinskas (2012) šias priemones suskirstė į dvi pagrindines grupes: priemonės, skirtos ryšiams su visuomene ir priemonės, skirtos spręsti bankinės sistemos problemas. Šių priemonių visuma atskleidė pagrindinius Švedijos bankinės krizės valdymo modelius, kurių įgyvendinimas leido Švedijos vyriausybei suvaldyti šalyje kilusią krizę ir gerokai sumažinti krizės įveikimo sąnaudas. Lakštutienė ir Krušinas (2012) teigia, kad prie krizės įveikimo prisidėjo politinio šalies valdžios vieningumo užtikrinimas, pasitikėjimo šalies finansų sistema palaikymas, viešumas ir skaidrumas, darbo pasidalijimas ir organizavimas bei bankų, besikreipiančių pagalbos, skirstymas į kategorijas, griežtų paramos bankams sąlygų nustatymas, esant poreikiui laikino bankų valdymo perėmimas į valstybės rankas, probleminių paskolų valdymo kompanijų įkūrimas ir bankų sektoriaus restruktūrizavimas.

Nepaisant to, kad Švedijos bankinės sistemos krizių įveikimo priemonės laikytinos pavyzdinėmis, tačiau Lietuvoje būtent Švedijos kapitalo bankai prisidėjo prie krizės plėtimosi. Tai pripažino Švedijos centrinio banko vadovas Ingves (2017) teigia, kad jam yra labai nesmagu dėl tų problemų, kurias Lietuva turėjo apie 2007–2010 m. Ingves (2017) vertinimu, dalis Švedijos bankų tikrai iš dalies buvo atsakingi dėl tos betvarkės. Jo nuomone tam tikri dalykai įsibėgėjo per greitai. Bankai turėjo tą žinoti, atsižvelgiant į tai, kad mes patys turėjome savo finansų krizę devyniasdešimtaisiais, kai turėjome išnarplioti didelę painiavą. Tačiau tenka apgailestauti, kad prisiminimai išnyksta greitai.

Prasidėjus finansinei krizei visuomet imamasi skubių priemonių padėčiai suvaldyti ir tobulinti reikalavimus bankiniam sektoriui. Ne išimtis buvo ir pastaroji finansų krizė. Pavyzdžiui, G20 2008 m.

lapkričio mėn. aukščiausiojo lygio susitikime dėl finansų rinkų ir pasaulio ekonomikos nustatė veiksmų planą ir paragino įstatymų leidėjus, reguliuotojus ir kitas kompetentingas institucijas peržiūrėti bankų restruktūrizavimo teisinį reguliavimą ir bankroto įstatymus, atsižvelgiant į naują patirtį, ir užtikrinti, kad valstybės sudarys galimybes ir padės tvarkingai likviduoti bankus ir ypač dideles, kompleksiškas finansų institucijas.

Europos Komisija taip pat buvo labai aktyvi teikiant siūlymus kaip reformuoti ir padaryti saugesniu bankinį sektorių. Pavyzdžiui Komisija pateikė siūlymus persvarstyti Piktnaudžiavimo rinka reglamentą ir Baudžiamųjų sankcijų už piktnaudžiavimą rinka direktyvą siekiant geriau užkardyti ir atpažinti piktnaudžiavimą rinka ir tinkamiau už jį nubausti, taip pat nustatyti griežtesnes taisykles. Komisijos Finansinių lyginamųjų indeksų reglamento pasiūlymu, buvo siekiama padidinti lyginamųjų standartų pagrįstumą ir patikimumą ir išvengti manipuliavimo jais. Siekiant užtikrinti, kad vartotojai ir mažmeniniai investuotojai galėtų efektyviai, laiku ir be diskriminacijos naudotis finansinėmis paslaugomis, buvo priimta ar pasiūlyta kompleksinių reformos priemonių. Priežiūros ir reguliavimo institucijos turi užtikrinti, kad finansinių paslaugų teikėjai nesinaudotų informacijos asimetrija savo klientų nenaudai.

Vertinant bankinio sektoriaus veiklos, turinčios įtakos namų ūkių finansiniam saugumui, būtų galima įvertinti pagal atskirų bankų užimamos rinkos dalies pasikeitimus, paskolų namų ūkiams pokyčius, trumpalaikių paskolų santykis su ilgalaikėmis paskolomis, valstybės skolinimosi iš bankų ir namų ūkiu palyginimu. Taip pat galimi namų ūkių taupymo ir skolinimosi rodiklių pokyčiai lyginant su bendraisiais Lietuvos ekonominiai rodikliais.

Kolektyvinio investavimo subjektų veiklos įtaka ekonomikai ir namų ūkių finansiniam saugumui

Siekiant teisingai suprasti KIS veiklos riziką ir imtis priemonių veiklos rizikos valdymui labai svarbu suprasti, kokią įtaką ekonomikai turi kolektyvinio investavimo subjektai. Šią įtaką ekonomikai gerai iliustruoja užsienio mokslininkų patirtis. Todėl rengiant efektyvias KIS investavimo reglamentavimo procedūras, jau galima pasinaudoti kitų šalių patirtimi ir taip sumažinti brangiai kainuojančių klaidų padarinius. Finansų krizės ir rizikos fondų ryšius nagrinėjo J. Pluck, F. Franzoni, A. Gorovy, V. Inwegen, H. B. Shadab ir kiti. Šių tyrėjų įžvalgos atskleidžia požiūrių į finansinio saugumo palaikymo sprendimus įvairiapusiškumą.

Investavimo srityje veikiantys subjektai iš tam tikrų įvykių siekia naudos. Gali būti taip, kad šių subjektų interesai gali nesutapti su rinkos interesais. Pasak Pluck (2007) tai reiškia, kad jie gali siekti naudos iš įvykių, kurie potencialiai gali būti pražūtingi ekonomikai. Šiuo požiūriu ypač svarbios yra KIS investicijos į alternatyvius instrumentus, pvz., tokius kaip rizikos fondai. Jei rizikos fondai arba investuotojai žino, kad kažkas turės neigiamą įtaką ekonomikai, tada jie gali siekti pasitraukti iš rinkos. Sulaukę teigiamo ekonomikos poveikio, jie vėl gali inicijuoti savo aktyvesnį dalyvavimą rinkoje ir tokiu būdu siekti pasipelnyti. Tai galima būtų įvardinti „spekuliaciniu“ dalyvavimu rinkos procesuose.

Pavyzdžiui Pluck (2007) mano, kad nors rizikos fondų veikla nebuvo tas veiksnys, kuris pradėjo krizę, tačiau rizikos fondai turėjo įtaką 2007 metais vykusios finansų krizės dydžiui. Tokią nuomonę jis grindžia tuo, kad krizės laikotarpiu rizikos fondai buvo pagrindinis likvidumo mažinimo veiksnys. Pluck atlikdamas savo tyrimus nustatė, kad rizikos fondai naudoja apsidraudimo techniką, kad galėtų atsverti jų investicijų pavojingumą. Jie nusprendžia investuoti kapitalą į saugias rinkas, kur tikisi turėti didžiausią naudą ir visada ieško skirtingų būdų įvykdyti tai sėkmingai.

Pasitraukiant iš rinkos buvo siekiama išvengti krizės pasekmių. Ben-David ir kt. (2011) analizavę rizikos fondų veiklą, teigia, kad šie fondai buvo labiau linkę parduoti likvidžias atsargas krizės metu, per krizę investuotojai atsisakydami savo portfelių pirmiausiai pardavė likvidžiausius vertybinius popierius.

Investavimo subjektų darbuotojų atlyginimai priklauso nuo pasiektų teigiamų investavimo rezultatų, todėl šie darbuotojai suinteresuoti daryti investavimo sprendimus, kurie susiję su pelno siekimu ir atitinkamai, esant krizinei situacijai ir nepalankioms ekonominėms aplinkybėms, gali būti linkę greitai pasitraukti iš rinkos, kad išvengtų galimų nuostolių.

Gorovy ir Inwegen (2011) pastebėjo, kad rizikos fondai pradėjo mažinti savo veiklą iki finansų krizės 2008 metais, bet ne anksčiau kaip 2007 metais. Nustatyta, kad rizikos fondų dalyvavimas akcijų rinkoje smarkiai sumažėjo, taip pat pastebėtas šių fondų pasitraukimas iš rinkos. Šie įrodymai patvirtina, kad tokiu būdu buvo siekiama sumažinti įsiskolinimus, kas ilgalaike prasme iš esmės paveikė JAV akcijų rinkas. Per 2008 metų trečiąjį ir ketvirtąjį ketvirtį rizikos fondai JAV pardavė daugiau kaip 40 proc. savo kapitalo. Tačiau nebuvo kompensuota rizikos fondams įsigyjant naujas atsargas. Taip pat analizuojant rinkos duomenis pastebėta, kad nemaža dalis rizikos fondų, kurie buvo pardavę savo portfelius krizės metu, vėliau grįžo į rinką per du ketvirčius.

Įvertinus rinkos turto indeksus, nustatyta, kad rizikos fondai, pardavę savo vertybinius popierius, vėliau daugiausiai investavo į vyriausybės ir įmonių obligacijas. Investicijos į vyriausybės vertybinius popierius – reiškė norą užsitikrinti investicijų saugumą, o investicijos į įmonių obligacijas – reiškė siekį pasinaudoti rinkos smukimu ir ateityje užsidirbti pelno.

Ben-David ir kt. (2012) teigimu, rizikos fondai laikomi nelikvidžiais, jei jie turi užsidarymo galimybę arba jeigu periodas apie jų išpirkimą yra ilgesni negu 30 dienų, todėl fondų investuotojams turi būti numatyti griežtesni išpirkimo terminai, ir tokiu būdu būtų sumažinama galimybė pasiimti savo investicijas, pamačius pirmuosius prastų rezultatų požymius. Tyrėjai daro prielaidą, kad investuotojų pasitraukimas turėjo įtakos turto kainai ir tai buvo veiksnys, kuris neprisidėjo prie rinkų stabilizavimo. Ben-David ir kt. (2012) nuomone, finansinę sistemą vertinant globalinio efektyvumo požiūriu, rizikos fondų investuotojų elgesys greičiausiai sukėlė šalutinį poveikį kitiems rinkos dalyviams. Finansinės krizės laikotarpiu turėtų būti taikomi griežtesni apribojimai dėl pasitraukimo iš rinkos, kad poveikis ekonomikai būtų susilpnintas.

Ben-David ir kt. (2012) daro prielaidą, kad investuotojų pasitraukimas turėjo įtakos turto kainai ir tai buvo veiksnys, kuris neprisidėjo prie rinkų stabilizavimo. Taip finansinę sistemą vertinant globalinio efektyvumo požiūriu, rizikos fondų investuotojų elgesys greičiausiai sukėlė šalutinį poveikį kitiems rinkos dalyviams. Ben-David ir kt. (2012) teigimu, finansinės krizės laikotarpiu turėtų būti taikomi griežtesni apribojimai dėl pasitraukimo iš rinkos, kad poveikis ekonomikai būtų susilpnintas. Schulakos (2011) teigimu 2011 m. gegužės mėn. JAV atlikta finansų rinkų patarėjų apklausa parodė, kad dažniausiai priežastys, dėl kurių finansų rinkų patarėjai nesirenka alternatyvių investavimo galimybių yra likvidumo trūkumas ir pernelyg laisvas teisinis reguliavimas.

Tačiau yra ir kitaip manančių autorių, ar rizikos fondai turėjo įtakos finansinei krizei. Štai Shadab (2009) teigia, kad rizikos draudimo fondai nesukėlė ir nepablogino finansinės krizės, priešingai, jie sumažino krizės įtaką ir padėjo ekonomikai atsigauti. Nors 2008 metais rizikos fondų nuostoliai ir investuotojų pasitraukimas buvo didelis, bet tai vyko iš dalies todėl, kad daugelis rizikos fondų valdytojų nesugebėjo tinkamai reaguoti į finansų krizę. Rizikos draudimo fondų būklė buvo ženkliai geresnė nei labai stipriai reguliuojamo bankinio sektoriaus. 2008 metais rizikos draudimo fondai prarado 18,3 proc. savo vertės. Per finansų krizę rizikos fondai pirko kitų įmonių neefektyvius vertybinius popierius ir davė paskolas, kurios padeda skolininkams. Pirkdami neefektyvius, hipoteka užtikrintus vertybinius popierius, rizikos fondai padeda išlaikyti turto kainas ir neleidžia joms mažėti. Rizikos draudimo fondai padeda apsaugoti investuotojus nuo rinkos nuosmukio, jeigu vadovams yra suteikta teisė lanksčiai pasirinkti investavimo strategijas. Taip sudaromos paskatos išlaikyti pusiausvyrą tarp rizikos ir rizikos valdymo. Shadab (2009) nemano, kad reikia numatyti didesnį rizikos fondų reglamentavimą, nes tai gali padidinti rinkos ekonomikos nestabilumą, tai kenkia privačių investuotojų pastangoms, siekiant pagerinti geriausią praktiką.

Pasak Shadab (2009) siekiant užtikrinti, kad į rizikos fondus neinvestuotų finansiškai nepajėgūs investuotojai JAV Federalinis įstatymas numato, kad į rizikos fondus negalima pritraukti kapitalo per daug reklamuojant savo veiklą, per daug įtakoti investuotojus, draudžiama priimti lėšas iš asmenų, turinčių mažiau kaip 200.000 dolerių metinių pajamų arba iš įmonių, kurių metinė apyvarta yra mažesnė kaip 5 mln. dolerių. Rizikos fondams taikomi draudimai sukčiauti, viešai neatskleisti informacijos ir manipuliuoti kainomis. Rizikos fondai privalo pateikti investuotojams daug ir savalaikės informacijos. Rizikos fondai privalo atskleisti savo didelės apimties investicijas į valstybines įmones ir į tam tikros rūšies vertybinius popierius. Rizikos fondai gali skolinti lėšas, kas, tam tikrais atvejais, gali būti panaudota kaip perdėto pelno arba nuostolių rodymui.

Aptarti moksliniai tyrimai parodo tyrėjų įvairialypį požiūrį į tai, kokią įtaką ekonominei krizei turėjo KIS veikla. Apibendrinant galima konstatuoti, kad yra didelė tikimybė, jog ekonominės krizės laikotarpiu, tiek KIS vadovai ir kiti dalyviai linkę priimti sprendimus susijusius su kuo mažesniu

nuostolių patyrimu, tokie sprendimai gali neigiamai paveikti šalies ekonominį saugumą. Tai atskleidžia būtinybę skirti vis didesnį dėmesį racionaliam KIS veiklos procesų rizikos reglamentavimui.

Kolektyvinio investavimo įtaką namų ūkiams analizuojant atkreipiant į tokias aplinkybes kaip kolektyvinio investavimo subjektų rodiklių pokyčiai**,** kolektyvinio investavimo subjektų veiklos procesų atskyrimo lygis ir aiškumas**,** kolektyvinio investavimo teisinio reglamentavimo spragų nebuvuvimas.

Draudimo bendrovių įtaka ekonomikai ir namų ūkių finansiniam saugumui

Tinkamos draudimo rinkos egzistavimas yra svarbus kiekvienos sėkmingos ekonomikos komponentas. Jurevičienės (2016) nuomone, daugelis ekonomikos istorijos ir draudimo istorijos tyrėjų mini draudimo istorijos ir pramonės vystymosi ryšį. Pavyzdžiui Focarelli (2017) nagrinėjo draudimo kompanijų investavimo elgsenos priklausomybę nuo teisinio reglamentavimo pasikeitimo ir galimą jų elgseną ir indėlį į finansinį saugumą, stabilumą bei ekonomikos augimą. Galima drąsiai teigti, kad draudimo egzistavimas ekonomikos procesams suteikia tam tikrą stabilumo bei saugumo jausmą, o tuo pačiu paskatina verslą bei gyventojus imtis aktyvesnės ekonominės veiklos.

Draudimo kompanijos vykdydamos savo veiklą disponuoja didžiulėmis pinigų sumomis, kurias siekia investuoti. Atskiri namų ūkiai to negalėtų padaryti. Vykdant investicinę veiklą draudimo sektorius prisideda prie ekonominės veiklos gyvybingumo kūrimo.

Nesant draudimo mechanizmų neretas gali vengti ar net iš vis atsisakyti tam tikros veiklos vykdymo ar „rizikingo“ pirkinio įsigijimo. Pavyzdžiui, gali neįvykti didelės apimties statybos projektas, jeigu rangovas ir projektuotojas nebus apsidraudęs nuo galinčių kilti rizikų ar neigiamų padarinių. O štai paprastas žmogus gali atsisakyti naujo automobilio įsigijimo bijodamas galimos vagystės.

Draudimo sistema leidžia asmenims perkelti bent jau dalį savo galimo nuostolio ir tokiu būdu užtikrinama finansinė apsauga. Draudimas daugelyje šakų veikia ir kaip jau egzistuojančio verslo aktyvumo stimulas. Draudimas veikia kaip tam tikras galimus nuostolius sumažinantis veiksnys ir, įvykus draudiminiam įvykiui, padedantis susidoroti su patirtais finansiniais nuostoliais bei įgalinantis efektyviau planuoti galimą veiklos plėtrą. Tinkamai veikiantis draudimas aktyviai dalyvauja mažinant ekonominius nuostolius ir padeda planuoti plėtrą.

Aidukienė (2010) analizuodama ekonominio nuosmukio poveikį Lietuvos draudimo rinkai teigia, kad nekilnojamojo turto antrarūšių paskolų krizei, prasidėjusiai JAV 2007 m. pabaigoje, peraugus į pasaulinę finansų krizę, smuko vertybinių popierių kainos. Tai nepateisino draudėjų lūkesčių uždirbti iš investicijų ir lėmė investicinio draudimo patrauklumo kritimą, ypač sumažėjo vienkartinių įmokų skaičius.

Aidukienė (2010) pabrėžė, kad vertinant draudimo įmonių stabilumo ir mokumo rodiklius, svarbu paminėti, kad ekonominio nuosmukio pasekmės finansiniam draudimo rinkos stabilumui ir

draudimo įmonių mokumui nepakenkė, nes 2008 m. nė vienos draudimo įmonės leistino mokumo riba nebuvo viršyta.

Pažymėtina, kad 2016 m. draudimo įmonėms buvo pokyčių metai: tai pirmieji metai, kai įmonėms pradėti taikyti rizikos vertinimu pagrįsti direktyvos „Mokumas II“ reikalavimai dėl draudimo įmonių veiklos ir priežiūros, taip pat vietoj Verslo apskaitos standartų pradėti taikyti Tarptautiniai apskaitos standartai.

Draudimo sektorius finansinį saugumą įtakoja visų pirma tuo, kad draudimo paslaugos egzistavimas ir veikimas savaime prisideda prie namų ūkio finansinio saugumo jausmo formavimo. Antra, draudimas namų ūkiams suteikia galimybę dalyvauti investicinėje veikloje (pvz. gyvybės draudimas) ir galima laikyti viena iš alternatyvaus investavimo formų. Trečia, lėšų perskirstymo mechanizmas leidžiantis amortizuoti dėl draudiminio įvykio patirtus nuostolius (žalą). Ketvirta, draudimo kompanijų aktyvus dalyvavimas investicinėje veikloje.

Vertinant draudimo sektoriaus įtaką namų ūkiams vertintina draudimo sektoriaus plėtra, gyvybės draudimo pokyčiai lyginant su bendra draudimo rinka, draudimo bendrovių investicinės veiklos pokyčiai.

2.2. Asmens vertybinės prielaidos kaip pagrindas finansiniam saugumui

Kiekvienam asmeniui reikalingas tam tikras išorinio pasaulio šaltinis, kuris suteikia finansinio saugumo jausmą. Kas tas šaltinis? Kokie elgesio stereotipai ar išorinio pasaulio daiktiniai atspindžiai sukelia finansinio saugumo impulsus? Finansinio saugumo būsenos atsiradimą gali įtakoti veiksniai, kurie turi daiktinę (fizinę) ir psichinę išraišką. Daiktinė finansinio saugumo išraiška gali būti siejama su asmens išgyvenimą užtikrinančiais fiziniais pasaulio objektais. Tai gali būti stabilios pajamos, tam tikros visiems priimtinos elgesio taisyklės, kurios neleidžia kitam asmeniui kėsintis į susikurtą gėrį, ar kiti fiziniai pasaulio objektai, susiję su asmens išgyvenimu, t. y. finansinėmis atsargomis. Psichinę išraišką turinčiais veiksniais galime laikyti asmens suvokimą, jausmą, patirtį arba žinias apie tai, kad jei elgsimės neįvertinę savo galimybių peržengsime ribą, arba, kaip teigia Bollnow (1963) supratimas, kad egzistuoja baimė prarasti viską. Psichiniai veiksniai gali būti susiję su godumo, atsargumo jausmais ar gali būti ir kiti iracionalūs asmens veiksmai, kurių negali paaiškinti net realiai egzistuojančios aplinkybės.

Pirmiausia, finansinį saugumą galima sieti su pamatiniu žmogaus išlikimo siekiu ir kova už būvį. Ankstyvuoju žmonijos periodu tik kaupiant atsargas buvo galima išgyventi sunkumų laikotarpį (šaltą žiemą, stichinę nelaimę, sausrą ar pan.). Šiuo laikmečiu kaupti maisto atsargų nėra prasmės, nes globaliame pasaulyje maisto galima įsigyti ir jis gali atkeliauti iš bet kurio pasaulio krašto, todėl ši žmogaus išlikimo patirtis pasireiškia kita išraiška, t. y. finansinį saugumą užtikrinančių finansinių

santaupų kaupimu. Kitaip tariant, finansinio saugumo arba finansinių išteklių kaupimo siekinys yra įprasmintas poreikiu užsitikrinti egzistencinį būtį esant nepalankioms sąlygoms. Taip pat finansinių atsargų kaupimas yra susijęs ir su gyvenimo ciklo teorija, kur santaupos kaupiamos senatvės laikotarpiui, kuomet dėl amžiaus žmogus tampa nedarbingas ir sukauptas finansines atsargas sunaudoja savo gyvenimo poreikiams patenkinti.

Įvykusios finansinės krizės ir su tuo susiję dideli sunkumai formuoja kitą potyrį, tai yra poreikis su savo asmeniniais finansais elgtis apdairiai bei taupiai. Kishore (2006) teigimu, net ir buvę bei sukėlę sunkias neigiamas pasekmes potyriai, neapsaugo nuo to, kad žmogus yra linkęs pervertinti savo žinias ir sugebėjimus, todėl net ir buvę neigiami potyriai greitai užmirštami.

Vienas iš asmens potyrių, vedantis finansinio nesaugumo link, tai spekuliacinis arba, kitaip tariant, godumo aspektas, neretai nulemtas „minios efekto“. Neretai asmuo matydamas, kad kažkas užsidirbo investavęs į nekilnojamąjį turtą, akcijas arba kalbant iš dabartinės „pamišusio investuotojo“ perspektyvos į bitkoinus, siekia gauti naudą ne mažesnę nei matytas pavyzdys. Neretai asmuo pagautas godumo ir troškimo turėti dar daugiau, pameta galvą arba sveiką nuovoką ir nežiūrėdamas į jokias rizikas ir vedinas vien tik siekio užsidirbti niekuo nepagrįstas dideles pajamas, todėl leidžia ne tik savo santaupas, bet ir skolinasi lėšas. Už šias lėšas įsigyja „burbulinį“ turtą. O iš to burbulo išsileidus bendro pamišimo efektui, paaiškėja, ne tik tai, kad asmeniui nepavyko užsidirbti, bet dar ir tai, kad jis įklimpo į skolas.

Turto kaupimo prasmingumas ir jo panaudojimo problematika buvo aktuali visais laikais. Pavyzdžiui, finansinio saugumo atsargų – turto ir kapitalo kaupimą, remiantis Weberio (1904) asketiško protestantizmo idėjomis, galima sieti su dangiškojo pomirtinio gyvenimo užtikrinimu. Tačiau pasak Weberio (1904) sukauptas turtas negali būti skirtas nuodėmingai mėgautis gyvenimu. Weberis teigia, kad mes turime raginti visus krikščionis pasipelnyti tiek, kiek gali, ir taupyti viską, ką gali, – vadinasi, stengtis praturtėti. Toks traktavimas reiškia, kad turto kaupimas yra dorybė, kuri suteiks išganymą. Šis vertybinis aspektas svarbus išaiškinant finansinį saugumą, kaip vertybę, kuri gali suteikti ne tik daiktiškąjį bet ir dvasinį pasitenkinimą.

Dar vienas veiksnys, susijęs su perdėtu žmogaus įtikėjimu teigiamų dalykų tikimybe ir dangiškų vertybių egzistavimu yra tai, kad asmuo yra linkęs pernelyg teigiamai interpretuoti tam tikras realiai egzistuojančias ar turinčias įvykti aplinkybes ir dažnai Jurevičienės ir Gausienės (2010) teigimu, pervertina įvykius, apie kuriuos randa daugiau informacijos spaudoje, ir tuos, kuriuos lengviau suvokia. Tai galima pasakyti ir apie marketingines priemones, kurios nepaisant asmens vidinio balso, sakančio, kad neverta rizikuoti, įtiki įteigtomis teigiamomis perspektyvomis ir atlieka veiksmus, kurių net neplanavo atlikti. Perdėtai interpretuojant ateities perspektyvą, atmetami vidiniai savisaugos instinktai ir jausmai ar ankstesni neigiami patyrimai, dėl ko gali būti neigiamai įtakojama ateities finansinė perspektyva.

Asmenų veiksmai, kuriais siekiama finansinio saugumo tikslų, visada susiję su jų priimamų sprendimų metu pasireiškiančia finansine elgsena. Chandra (2008) teigia, jog finansinė elgsena yra neatskiriama sprendimų priėmimo proceso dalis, nes tai tiesiogiai veikia investuotojų sprendimus ir jų rezultatus. Finansų elgsenos aspektas svarbus tuo, kad jis iš esmės paneigia racionalaus ekonominio žmogaus (Homo economicus) egzistavimą, ir teigia, kad asmenys tam tikrais atvejais nesivadovauja sveiku protu, o finansinių sprendimų priėmime linkę pasikliauti tam tikromis nuojautomis – emocijomis, moraliniais įsitikinimais, asmenine patirtimi ir pan. Tai reiškia, kad asmenys, darydami ateities finansinio saugumo sprendimus, ypatingai susijusius su santaupų investavimu, susiduria su iracionalius sprendimus įtakojančiais pojūčiais, kas lemia tam tikras rizikas.

Vadovaujantis idealaus ekonominio žmogaus teorija, kur jis priima racionalius ir pamatuotus finansinius sprendimus, daroma prielaida, kad toks žmogus nedaro klaidų ir gali sėkmingai užsitikrinti savo finansinį saugumą be papildomų pastangų bei išorės ar vidaus veiksnių įtakos. Atmetant racionalaus ekonominio žmogaus teoriją, svarbu panagrinėti, kokie finansinės elgsenos veiksniai ir / ar emocinės klaidos labiausiai neigiamai įtakoja finansinį saugumą. Tik aiškiai suprantant, kad tam tikri elgesio motyvai ar egzistuojantys stereotipai yra neigiami, juos galima kontroliuoti ar riboti, o tai gali padėti efektyviau užtikrinti finansinį saugumą.

Daugybė vidinių veiksnių įtakoja žmogaus poelgius priimant finansinius sprendimus. Kaip teigia Smitas jausmai lemia psichinę ir emocinę žmogaus sąveiką ir komunikacijos pagrindus. Finansiniams sprendimams įtakos gali turėti tokie elgesio elementai, kaip požiūris į supančią aplinką, etika, moralė, pažiūros, auklėjimas, charakteris, baimė, egoizmas, godumas, nesaugumas ir kt.

Labai daug mokslininkų Daniel, Hirshleifer, Subrahmanyam (1998), Shiller (1998), Bikas, Kavaliauskas (2010), Sadi, Asl, Rostami, Gholipour, (2011), Macijauskas (2012) mini ir neabejotinai didžiausią įtaką finansinio saugumo sprendimų priėmimui turinčius vidinius veiksnius, susijusius su per dideliu pasitikėjimu savimi. Taip pat labai svarbu, kad pasak Kartašovos ir Levišauskaitės (2011) yra nevertinamos ar nepakankamai įvertinamos rizikos ir pervertinami turimi gebėjimai ar žinios. Kartašova ir Levišauskaitė (2011) teigia, kad žmonės šių emocinių potyrių įtakoje būna linkę pernelyg optimistiškai vertinti sėkmės galimybę ir nepakankamai įvertinti nesėkmės ar blogų rezultatų atsitikimo tikimybę. Pavyzdžiui, gali manyti, kad ateityje jis uždirbs daugiau ir nelinkęs taupyti ateities finansiniam saugumui užsitikrinti arba polinkis manyti, kad būtent jis geriausiai žino, kas labiausiai prisidės prie finansinio saugumo arba, manymas, kad kontroliuoja situaciją ir niekas negresia ir pan.

Turbūt daugiausiai žalos sukeliantys finansinio saugumo sprendimai tiek Kishore (2006), tiek ir Macijausko (2012) nuomone, būna paremti „minios efekto“, kur klaidingai ir neatsižvelgiant į realiai egzistuojančius faktus įvertinamos supančio pasaulio aplinkybės. Manytina, kad „minios efekto“ įtakoje gali kilti ir kyla finansiniai burbulai arba per jautriai sureaguojama į blogas naujienas, skubama atsiimti indėlius iš bankų ir pan. Šių sprendimų pasekoje gali kilti sunkios pasekmės ne tik visai

finansinei sistemai bet ir ekonomikai. Prie „minios efekto“ potyrių galima būtų pridėti ir vaikymąsi mados, ar polinkį klausytis sėkmės istorijų ir nenorą girdėti blogų naujienų.

Noras greitai užsitikrinti finansinį saugumą neretai išryškina godumo, baimės ar azarto emocinių būsenų pasireiškimą. Statman (2014) teigimu, paminėti veiksniai asmenis veda į nepamatuotų finansinių sprendimų priėmimą ar verčia pernelyg intensyviai vykdyti investavimo sprendimus (pvz. dažnas akcijų ar kitų vertybinių prekiavimas), kurie negali užtikrinti norimo finansinio saugumo rezultato.

Aptartos įvairios finansinio saugumo vertybinės prielaidos padeda geriau suprasti, kokie asmens elgesio stereotipai, motyvai ar išorinio pasaulio veiksniai padeda asmeniui susivokti supančioje aplinkoje. Kompleksinis požiūris į vertybinių nuostatų įtaką finansinių sprendimų priėmimui gali padėti modeliuoti finansinio saugumo palaikymo priemones, kurios įgalintų apsaugoti asmenis priimant finansinius sprendimus. Analizuojant namų ūkių finansinio saugumo suvokimo lygį, taupymo ir racionalaus lėšų panaudojimo kaip vertybių prioritizavimą, galima numatyti tam tikras veiksmų kryptis ar veiksmus, kurie padėtų asmenims išvengti nepamatuotų finansinių sprendimų priėmimo.

2.3. Finansinio saugumo samprata mokslinėje literatūroje

Analizuojant finansinio saugumo sampratą galima pastebėti, kad skiriasi autorių požiūriai į finansinį saugumą ir priemones finansiniam saugumui užtikrinti. Dalis autorių finansinį saugumą tapatina galimomis grėsmėmis ir jų padariniais, kiti autoriai finansinį saugumą pateikia kaip tam tikrų finansinių sąlygų išpildymą, kurios garantuos ekonominę gerovę, trečia grupė autorių akcentuoja finansinį raštingumą ir poreikį gerinti finansinį raštingumą bei paskirstyti informaciją bei išteklius tarp skirtingą galią turinčių subjektų. Apibendrinus skirtingus autorių požiūrius į finansinio saugumo užtikrinimo sampratą, finansinį saugumą galima apibendrinti trimis modeliais:

1. finansinis saugumas kaip kovos su grėsmėmis modelis,
2. prevencinis modelis (ekonominė plėtra – finansinės būklės atitinkamas parengimas, leidžiantis išvengti krizinių pasekmių),
3. finansinio raštingumo bei galių, informacijos ir išteklių pusiausvyros sukūrimo modelis.

Finansinis saugumas kaip kovos su grėsmėmis modelis

Ermakova (2017) išanalizavusi mokslininkų nuomones, atkreipė dėmesį, kad dauguma mokslininkų terminą – saugumas, supranta kaip apsaugą nuo visų grėsmių arba būseną, kuomet subjektas gali išgyventi ir plėstis, nežiūrint į veiksnius, kurie jį įtakoja. Dar kiti pateikia nuomonę, kad saugumas reiškia galimybę susikurti tokią savo apsaugos sistemą ir netgi augimą net ir realios grėsmės atveju. Pasak Buzan (1991), saugumas laikomas laisve nuo grėsmių ir visuomenės bei valstybės gebėjimas išlaikyti savo nepriklausomą identitetą ir funkcinį vientisumą, atsakant į priešiškus

pokyčius. Buzan nuomone, ekonominis saugumas susijęs su prieiga prie išteklių, finansų ir rinkų, reikalingų palaikyti priimtinus gerovės lygius ir valstybės galią.

Senčagov (2010) finansinį saugumą apibūdina, kaip tokį finansinės sistemos ir finansinių santykių bei ekonomikos procesų plėtros užtikrinimą, kuris leidžia sudaryti būtinas finansines sąlygas stabiliai vystytis šalies socialiniam-ekonominiam ir finansiniam sektoriui ir leidžia išlaikyti finansų sistemos pilnumą ir vieningumą (įskaitant piniginės, biudžeto, kredito, mokesčių ir valiutos sistemas), sėkmingai įveikiant vidaus ir išorės grėsmes.

Pagal Elizarovą (2015) valstybės finansinis saugumas – tai šalies finansinės sistemos būklė, pasižyminti atsparumu išorės ir vidinėms grėsmėms. Elizorovos nuomone, valstybės finansinis saugumas yra nacionalinės finansų sistemos būklė, kuriai būdingas aukštas išsivystymo lygis, stabilumas ir konkurencingumas, kurie yra būtinas pagrindas veiksmingos finansų politikos įgyvendinimui, siekiant užtikrinti nacionalinį saugumą ir apsaugoti svarbiausius asmens, visuomenės ir valstybės interesus finansų srityje.

Pasak Zagorodnio (2007) ir Varnaliy (2009) finansinis saugumas yra finansinių interesų subjektų apsauga visuose finansinių santykių lygiuose, namų ūkių, įmonių, organizacijų ir institucijų saugumas, regionai, pramonės šakos ir apskritai valstybės sektorius, turintys pakankamus finansinių išteklių poreikius ir finansinius įsipareigojimus. Blank (2004) įmonės finansinį saugumą pateikia kaip kokybiškai ir kiekybiškai nustatomą įmonės finansinę būklę, kuri užtikrina stabilią ir subalansuotą jos prioritetų apsaugą, nuo identifikuotų, realių ir galimų vidinių ir išorinių grėsmių, nustato įmonės finansinės filosofijos parametrus, kurie sudaro būtinas finansines sąlygas, kaip pagrindą remti jos tvarų augimą tiek dabar, tiek ir ateityje. Yermoshenko (2001) nuomone, finansinis saugumas tai finansų būklė ir kredito sektorius, kuris pasižymi sistemingumo pusiausvyra ir kokybe finansinių priemonių, technologijų ir paslaugų visuma, atsparumas vidinei veiklai ir išoriniai neigiami veiksniai (grėsmės), šios srities gebėjimas užtikrinti apsaugą nacionalinių finansinių interesų, pakankamai finansinių išteklių visiems subjektams ir gyventojai apskritai – veiksmingas nacionalinės ekonomikos sistemos funkcionavimas ir socialinė raida.

Delasa ir kt. (2015) teigia, kad viena iš pagrindinių bendrovės finansų saugumo užtikrinimo sistemos užduočių yra apsaugoti savo finansinius interesus nuo išorinių ir vidinių grėsmių įtakos, siekiant užtikrinti įmonės efektyvumą. Todėl įmonės finansinio saugumo koncepcijos įgyvendinimas yra pagrindas, garantuojantis įmonės augimą ir stabilumą, užtikrinantis įmonės finansinių interesų apsaugą, įgalinantis didinti konkurencingumą bei pritraukti daugiau investicinio kapitalo. Finansinį saugumą galima pamatuoti kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais, kurie leistų nustatyti saugumo lygį.

Finansinis saugumas kaip prevencinis modelis

Prevencinis modelis – tai priemonių, kuriomis būtų galima paveikti šalies ekonominę būklę ir išlaikyti ekonominės plėtros stabilumą, visuma. Toks ekonominės būklės parengimas, sudaro sąlygas išvengti sunkių pasekmių, susiklosčius kritinėms situacijoms.

Dvareckienė (2009) finansinį saugumą įvardija, kaip finansinę apsaugą, įvykus nenumatytiems atvejams: praradus darbą, išsiskyrus, įvykus nelaimei ar pan. Tokiam tikslui sukaupta suma garantuos, kad tam tikrą laikotarpį (3-6 mėn.) bus galima nusipirkti maisto, apmokėti komunalines išlaidas, bei turėti pinigų vaistams ar pan. Pagal Dvareckienę (2009) finansinio saugumo užsitikrinimo užduotimi laikoma kuo greičiau sukaupti reikalingas santaupas ir įgyti finansinę apsaugą. Todėl, jei dar nėra sukaupta šio finansinio saugumo garanto, reikia išsikelti vieną iš didžiausių taupymo tikslų ir užsitikrinti šią finansinio saugumo apsaugą.

Manohina (2017) finansinį saugumą apibrėžia kaip šalies finansų sistemos būklės parengimą savalaikei ir patikimai finansinei paramai, tokia apimtimi, kurios užtektų palaikyti ekonomiką tokiu lygiu, kuris užtikrintų šalies ekonominį saugumą.

Jurevičienė (2015) kalbėdama apie žmogaus finansinius tikslus, vieną iš finansinių tikslų įvardino finansinį saugumą. Finansinis saugumas reiškia sau ir šeimai, užsitikrinant finansinius išteklius naujiems šeimos nariams, šeimos narių išsilavinimui, būstui, automobiliui įsigyti ir t. t.

Černius (2011) savo pateikiamame finansų sistemos apibrėžime, t. y. pinigų gavimo, paskirstymo, kaupimo, investavimo ir kontrolės visumoje, pinigų kaupimo funkciją išskiria kaip sprendžiančią ateities saugumo klausimus. Černius (2011) asmeninių finansų saugumą apibūdina kaip santaupas „juodai dienai“, įmonėms tai – įvairių rezervų ir fondų sudarymą, valstybės lygiu taip pat svarbiausia sukaupti visas galimas atsargas. Pasak Černiaus finansinio saugumo atsargos yra skirtos užtikrinti galimybę normaliai gyventi tam tikrą laikotarpį, kai netenkama visų įplaukų šaltinių. Tai tiesiog rezervas, būtinas kiekvienam žmogui arba šeimai. Jis turi būti sudaromas pirmiausiai ir niekada niekur neinvestuojamas. Jį galima pavadinti „finansine pagalve“, kad ištikus nenumatytoms finansinėms negandoms nebūtų taip baisu kristi, o nugriuvus mažiau skaudėtų.

Piotrowska (2017) finansinį saugumą apibrėžia, kaip gebėjimą pasiekti kitokias pajamas, kurios būtinos namų ūkio poreikiams patenkinti tinkamu lygiu ir kurti finansinius rezervus reikalingus nelaimingo atsitikimo atveju (ligos, darbo praradimo, šeimos išsiskyrimo atvejais).

Mukolaivn (2015) pateikia tokią finansinio saugumo koncepciją, kuri numato užtikrinti gyvybiškai svarbių ir valstybės, regionų, įmonių ir asmenų pagrindinių interesų apsaugą finansiniame sektoriuje nuo daugelio neigiamų veiksnių poveikio ir pasiekdamas pakankamą finansinių išteklių kiekį, reikalingą jų balansui, finansiniam stabilumui, likvidumui, kuris užtikrina normalų egzistavimą ir vystymąsi. Esant kritiniams svyravimams, rinkos sąlygų nepastovumui ir rinkos aplinkybių

kintamumui, sukauptas pelnas yra finansinio saugumo priemonė, kuri užtikrina pinigų srautų stabilumą ir sumažina riziką, taigi ir sumažina įmonės nuostolius.

Pasak Semjonovos (2016), vienas iš svarbiausių valstybės fiskalinės politikos plėtros tikslų yra finansinė nepriklausomybė. Pagal Semjonovą finansinis saugumas yra laikomas tinkamu valstybės finansinės sistemos parengimu, kuris užtikrina finansinį stabilumą, viešųjų finansų vientisumą ir neutralizuoja grėsmes piniginėms atsargoms, biudžetui, mokesčiams ir kreditams.

Finansinio raštingumo bei galių, informacijos ir išteklių pusiausvyros sukūrimo modelis

Viena iš finansinio saugumo prielaidų yra žinojimas ir gebėjimas teisingai valdyti savo turimus finansinius išteklius bei jų neprarasti. Kitas svarbus aspektas yra tai, kad finansinių išteklių valdyme visuomet susiduria kelios šalys, iš kurių viena, dėl savo veiklos specifikos, turi daugiau galių ir gali lengviau manipuliuoti informacija ar ištekliais.

Žinių, galių, informacijos bei išteklių subalansuotas modelis vienodai svarbu visiems finansinio saugumo lygmenims, tiek namų ūkiams, tiek įmonėms, pačiai valstybei bei regionams. Visuose lygmenyse galime kalbėti apie žinojimą ir gebėjimą, kaip racionaliai panaudoti savo turimas lėšas, kad užtektų ne tik būtiniems poreikiams patenkinti, bet leistų sukaupti svarbioms atsargoms, investuoti ateičiai ir kt. Šių finansinių žinių ir gebėjimų visumą įvairūs mokslininkai, ar net tarptautinės organizacijos įvardina kaip finansinį raštingumą. Pavyzdžiai, Finansinio raštingumo koalicija „Jum$tort" 1997 m. finansinio raštingumo tyrime „finansinį raštingumą“ apibrėžė kaip gebėjimą panaudoti žinias ir įgūdžius, siekiant veiksmingai valdyti savo finansinius išteklius asmeniniam finansiniam saugumui.

Europos Komisijos Europos suaugusiųjų mokymosi elektroninėje platformoje „Epale“ finansinis raštingumas apibrėžiamas, kaip įgūdžių, reikalingų tinkamai suprasti ir aiškinti finansinei informacijai ir ja remiantis priimti teisingus finansinius sprendimus, visuma.

Yra atliktas ne vienas tyrimas, siekiant įvertinti, kaip finansinių žinių turėjimas įtakoja priimamus ekonominius sprendimus ir ar turimos žinios turi teigiamą įtaką. Štai Hastings ir kt. (2013) analizavę finansinio raštingumo tyrimus, juos vertino kritiškai ir teigia, kad trūksta finansinio švietimo veiksmingumo įrodymų, tačiau tuo pačiu autoriai pasisako, kad gyventojų finansinių galimybių didinimas yra pageidautinas ir socialiai naudingas tikslas, taip pat jie mano, kad gerai suplanuotos ir gerai įgyvendintos finansinio švietimo iniciatyvos gali turėti įtakos.

Išanalizavus finansinio saugumo sampratą mokslinėje literatūroje galima išskirti šiuos veiksnius, reikalingus namų ūkių finansiniam saugumui užtikrinti: valstybės aukštas išsivystymo lygis, stabilumas, konkurencingumas, galimybė pritraukti investicinį kapitalą, santaupų turėjimas (taikoma namų ūkiams, įmonėms, valstybei), išlaidų, skaičiuojant nuo gaunamo darbo užmokesčio dalies skiriamos santaupoms, pokyčiai, finansinio raštingumo lygio didėjimas.

2.4. Finansinio saugumo priemonių plėtros tendencijos

Apie pokyčių svarbą finansų sektoriuje ne kartą savo komunikatuose yra pasisakiusi Europos Komisija, kuri ėmėsi iniciatyvos rengti esmines atsakomąsias pasaulinio lygmens reguliavimo priemones bei kartu su tarptautiniais partneriais G20 ES įsipareigojo vykdyti esminę finansų sektoriaus reguliavimo ir priežiūros sistemos pertvarką.

Finansų sektorius turi skatinti ūkio subjektų ekonominį aktyvumą ir užtikrinti ūkio plėtrą. Balkevičiaus (2012) nuomone, Lietuvoje ši bankų funkcija nėra efektyvi, būtini nauji reguliavimo ir savireguliavimo mechanizmai, kurie užtikrintų harmoningą finansų ir ūkio plėtrą mūsų valstybėje.

Finansiniam saugumui užtikrinti svarbu atskleisti įvairias tendencijas, prognozuoti galimus scenarijus. Pavyzdžiui, pokyčius finansų sektoriuje skatinanti priežastis yra naujų technologijų plėtra. FinTech finansinės technologijos griauna tradicines atsiskaitymų ar skolinimo sistemas. Šiuolaikinių vartotojų elgsena neišvengiamai diktuoja pokyčius ir finansinių saugumo priemonių diegimą finansų sektoriuje. Tačiau naujų technologijų plėtros kontekste apie finansinio saugumo užtikrinimo priemones dar tik diskutuojama. DeLiema ir Deevy (2017) analizuodama sukčiavimo finansų sektoriuje įtaką JAV finansiniam saugumui, išskyrė vieną iš rizikos veiksnių – rizikingų investavimo prioritetų pasirinkimas. Tyrimo duomenys padeda nustatyti tendencijas, sudaro galimybes pasirinkti sukčiavimo prevencijos priemones ir atkreipia dėmesį į labiausiai pažeidžiamas sritis. Nau ir Soener (2017) savo tyrime apimančiame 1995–2013 laikotarpį, nustatė, kad JAV pastaraisiais dešimtmečiais namų ūkiai tapo mažiau finansiškai saugūs ir tai sustiprėjo kilus 2008 metų finansų krizės padariniams. Tyrimo metu buvo analizuojama rizikos, susijusios su namų ūkių pajamų lygiu. Nau ir Soener konstatavo, kad pajamų lygis, rizikų paskirstymas labai svarbus visos valstybės gerovei. Siūloma mažinti sisteminę riziką ir perskirstant pavojus namų ūkiams, kurių didžiausias pajėgumas absorbuoti galimus ekonominius sukrėtimus.

Vertinant finansinį saugumą ar siūlant finansinio saugumo priemones labai svarbu plačiai suvokti ir įvertinti įvairius rizikos veiksnius. Teisingo sprendimo priėmimui gali turėti įtakos net ir socialiniai žmonių įpročiai ar tam tikros rinkos tendencijas. Šiuo aspektu galima pasinaudoti Mudrazija ir Butrica (2017) tyrimu, kuriame analizuojamas skirtingų šalių vyresnio amžiaus namų ūkių nuosavybės tendencijos prieš ir po finansinės krizės. Tyrimo metu analizuojamas ryšys tarp namų nuosavybės turėjimo ir finansinio saugumo skirtingose šalyse. Ahmad ir kt. (2017) tyrinėjo finansinio saugumo priklausomybę nuo pragyvenimo lygio skirtumų, finansinio raštingumo bei vykdomos finansinės veiklos.

Bowman ir kt. (2017) tyrė socialinių ir ekonominių veiksnių įtaką finansiniam saugumui ir atkreipė dėmesį į didėjančią socialinę nelygybę ir finansų atskirtį bei siūlė sukurti finansinės gerovės politiką ir programą. Ozkan ir Unsal (2017) tyrinėjo finansų krizę ir kokią įtaką jos plitimui turėjo

atskirų šalių prekybos integracijos laipsnis ir mastas bei eksporto svarbą. Ghosh (2017) bankų sektoriaus tyrime, apimančiame 2001 – 2016 metų laikotarpį, nagrinėjo rizikas susijusias su išvestiniais vertybiniais popieriais ir įvairiomis jų sudedamosiomis dalimis. Alifonova ir Nikolajevna (2017) nagrinėdamos esamas metodologines problemas, savo tyrimo metu sukūrė finansinio saugumo stebėsenos rodiklių klasifikavimo sistemą, leidžiančią įvertinti nacionalinį finansinį saugumą pasauliniu mastu.

Finansinio saugumo priemonių plėtros tendencijų požiūriu aktualūs šie finansinio saugumo veiksniai: naujų technologijų–inovacijų plėtra, namų ūkių pajamų didėjimo tendencijos, namų ūkių, turinčių nekilnojamąjį turtą, dalis, socialinės atskirties didėjimas.

2.5. Finansinio saugumo palaikymo priemonių tyrimo modelis

Išanalizavus mokslininkų atliekamų tyrimų rezultatus, kuriuose pateikiama finansinio saugumo samprata, tyrinėjamas asmenų vertybinis santykis su finansiniu saugumu ir aiškinamasi finansinio nesaugumo įtaka namų ūkiams ir ekonomikai, galima parengti finansinio saugumo palaikymo priemonių vertinimo modelį. Finansinio saugumo palaikymo priemonių vertinimo modelis padės atskleisti, kokie veiksniai ir kaip jie turi būti vertinami apibrėžiant finansinio saugumo koncepciją. Tai leis identifikuoti galimybes atliekant veiksmus, reikalingus namų ūkių finansiniam saugumui užtikrinti ir formuoti tam tikrą perspėjimo modelį, sprendžiant finansinio saugumo palaikymo ekonominių, socialinių ir teisinių finansinio priemonių nustatymo klausimus.

Nustatytas finansinio saugumo palaikymo priemones galima suskirstyti į keturias namų ūkiams svarbias sritis: finansinio saugumo vertybinių nuostatų sritis, bankinio sektoriaus ir taupymo sritis, draudimo sektoriaus sritis, kolektyvinio investavimo sritis. Nustačius šias sritis, priskiriami šioms sritims atitinkami finansinio saugumo veiksniai ir numatomi vertinimo rodikliai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Finansinio saugumo palaikymo priemonių vertinimo modelis

Finansinio saugumo palaikymo priemonių sritys	Vertinami veiksniai	Rodikliai
Finansinio saugumo vertybinių nuostatų sritis	1. finansinio saugumo suvokimo lygis, 2. taupymo ir racionalaus lėšų panaudojimo, kaip vertybių prioritetizavimas, 3. veiksnių, asmenis vedančių į prie nepamatuotų finansinių sprendimų priėmimo, vengimas.	1. finansinio saugumo suvokimo lygio pokyčiai, 2. taupymo ir racionalaus lėšų panaudojimo kaip vertybinių nuostatų didėjimas, 3. veiksnių ,asmenis vedančių į nepamatuotų finansinių sprendimų vengimo, didėjimas.
Bankinio sektoriaus ir taupymo sritis	1. Atskirų bankų užimamos rinkos dalies pasikeitimas 2. paskolų namų ūkiams pokyčiai, 3. namų ūkių taupymo pokyčiai, 4. Bankinio sektoriaus teisinio reglamentavimo aiškumas.	1. bankų užimamos rinkos dalies pasikeitimo pokyčiai, 2. trumpalaikių paskolų santykis su ilgalaikėmis paskolomis, 3. valstybės skolinimosi iš bankų ir namų ūkių palyginimas, 4. taupymo ir skolinimosi rodiklių pokyčiai lyginant su bendraisiais Lietuvos ekonominiais rodikliais, 3. investavimo ir inovacijų pokyčiai, 3. bankų sektoriaus teisinio reglamentavimo spragų identifikavimas.
Draudimo sektoriaus sritis	1. draudimo sektoriaus plėtra, 2. gyvybės draudimo didėjimas, 3. draudimo bendrovių investicinė veikla, 4. draudimo sektoriaus teisinio reglamentavimo aiškumas.	1. draudimo sektoriaus plėtros pokyčiai, 2. gyvybės draudimo pokyčiai lyginant su bendra draudimo rinka, 3. draudimo bendrovių investicinės veiklos pokyčiai, 4. draudimo sektoriaus teisinio reglamentavimo spragų identifikavimas.
Kolektyvinio investavimo sritis	1. kolektyvinio investavimo sektoriaus plėtra, 2. kolektyvinio investavimo subjektų investavimo sprendimų diversifikavimas, 3. kolektyvinio investavimo sektoriaus teisinio reglamentavimo aiškumas.	1. kolektyvinio investavimo subjektų rodiklių pokyčiai, 2. kolektyvinio investavimo subjektų veiklos procesų atskyrimo lygis ir aiškumas, 3. kolektyvinio investavimo teisinio reglamentavimo spragų identifikavimas.

Šaltinis: parengta autoriaus

Finansinio saugumo palaikymo priemonių vertinimo modeliui tinkamai funkcionuoti galima priskirti ir tam tikrus bendrus veiksnius, kurie svarbūs namų ūkių finansiniam saugumui užtikrinti: valstybės aukštas išsivystymo lygis, stabilumas, konkurencingumas, galimybė pritraukti investicinį kapitalą, santaupų turėjimas (gali būti taikoma ne tik namų ūkiams, bet ir įmonėms bei valstybei), lėšų, skaičiuojant nuo gaunamo darbo užmokesčio dalies skiriamos santaupoms, pokyčiai, finansinio raštingumo lygio didėjimas, naujų technologijų-inovacijų plėtra, namų ūkių pajamų didėjimo tendencijos, namų ūkių, turinčių nekilnojamąjį turtą dalis, socialinės atskirties didėjimas.

3. FINANSINIO SAUGUMO PALAIKYMO PRIEMONIŲ TYRIMO REZULTATAI

3.1. Finansinio saugumo vertybinių nuostatų formavimosi tyrimo analizė

Žmogus gali jaustis finansiškai saugus, jeigu atsitikus nelaimei jo šeimos padėtis stipriai nepablogėtų. Tai reiškia, kad atėjus kritiniam ir nepalankiam laikui šeima (namų ūkis) bus sukaupęs tam tikrą turtą, santaupas ar kitą lengvai realizuojamą turtą, kuris gali padėti tam tikrą laiką užtikrinti pragyvenimą. Taip pat finansiniu saugumu galima laikyti tokias aplinkybes, kai nėra jokios rizikos ar baimės prarasti savo santaupas dėl bankrutavusio banko bei tikėtis iš indėlio ar investicijų tinkamos finansinės grąžos. Finansinio saugumo jausmą formuoja egzistuojanti galimybė esant poreikiui pasiskolinti ar stipriai nenukentėti dėl nepalankaus draudiminio įvykio atsitikimo. Šis požiūris apie finansinį saugumą yra labiau teorinis, todėl labai svarbu išsiaiškinti, kaip Lietuvos gyventojai supranta finansinį saugumą ar finansinis saugumas laikomas vertybe. Tai atskleidžia šioje srityje atliktų tyrimų rezultatai.

Gečienė (2015) apžvelgdama 2014 metais atliktą Lietuvos gyventojų nuomonės apklausą apie Lietuvos gynybą ir saugumą nurodė, kad respondentai kalbėdami apie ekonominio sektoriaus grėsmes, vieną iš grėsmių įvardino finansinį nesaugumą, t. y. „(„kai tave kiekvieną dieną apriboja, negali sau leisti, pavyzdžiui, nusipirkti kažko, [...] kažką reikia dėliotis pagal tai, koks mano finansinis saugumas, kai žinai, kad kitą dieną bankas nebankrutuos ir tu turėsi savo materialinę gerovę“ (vyras, 23 m., kaimo vietovė))“. Šio tyrimo rezultatas galimai iš dalies paneigia aptartus Kishore (2006) teiginius, kad buvę neigiami potyriai greitai užmirštami. Respondentai patvirtina, kad jiems finansinis saugumas vis dar rūpi, nors buvusi finansinė krizė jau praėjo prieš kurį laiką. Tyrimo rezultatai patvirtina pateiktą Bollnow (1963) nuomonę apie egzistuojančią asmens baimę prarasti viską, kadangi finansinis saugumas laikomas egzistuojančia grėsme.

Lietuvos gyvybės draudimo įmonių asociacijos užsakymu 2014 metais buvo atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, apie tai, kas jiems yra gyvenimo kokybė. Gyventojai įvardija tris svarbiausius dalykus: šeimą, sveikatą ir finansinį saugumą. Didžiajai daliai (49 proc.) respondentų pagrindinis taupymo ir lėšų kaupimo tikslas – užsitikrinti finansinį saugumą nenumatytiems gyvenimo atvejams, 22 proc. taip siekia sukaupti vaikų mokslams, 17 proc. – pensijai ar paveldėtojams. 15 proc. nurodė taupydami norintys padidinti pajamas ir turtą. Po 14 proc. stengiasi tiesiog išsaugoti sukauptas lėšas arba sukaupti lėšų konkrečiai brangesnei prekei (automobiliui, kelionei ir pan.).

Bakšinskas (2014) komentuodamas Lietuvos gyvybės draudimo įmonių asociacijos užsakymu 2014 metais atlikto tyrimo rezultatus, išsakė nuomonę, kad tyrimas atskleidžia, kad Lietuvos gyventojų

finansinė elgsena yra nenuosekli ir netgi iracionali. Nors nemaža dalis gyventojų sutinka, kad finansinis saugumas yra svarbi jų gyvenimo kokybės dedamoji, tačiau, net ir turėdami finansinių galimybių, gyventojai nesiima tuo rūpintis. Užuot savo laiką ir pinigus investavę į ilgalaikę naudą teikiančius dalykus, pavyzdžiui, finansinės apsaugos priemones, lengva ranka juos išleidžiame trumpalaikiams buitiniams poreikiams.

Lietuvos gyvybės draudimo įmonių asociacijos užsakymu 2014 metais atliktos apklausos rezultatai patvirtina pateiktą Weberio (1904) asketiško protestantizmo idėją apie turto ir kapitalo kaupimo svarbumą. Tačiau tuo pačiu metu galima teigti, kad išlieka Weberio (1904) išdėstyta problematika raginant nenaudoti sukaupto turto nuodėmingam mėgavimuisi gyvenimu. Lietuvos gyventojai yra linkę išleisti savo santaupas trumpalaikiams buitiniams poreikiams tenkinti. Galbūt tokius Lietuvos gyventojų veiksmus galima prilyginti ir Statman (2014) teiginiams apie nepamatuotų finansinių sprendimų priėmimą, nes priimami sprendimai nenukreipti tinkamam investavimui ir santaupų didinimui, kas ilgalaike prasme neužtikrins norimo finansinio saugumo rezultato pasiekimo.

Finansinio saugumo sprendimų daugialypumą tarp skirtingo socialinio sluoksnio asmenų patvirtina Rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanijos „Spinter tyrimai“ 2009 metais atlikta gyventojų apklausa. Apklausos metu finansinio saugumo užsitikrinimą dažniau paminėjo vyresni nei 35 m. amžiaus apklaustieji, mažesnių miestų ir kaimo vietovių gyventojai. Vaikų mokslus – didmiesčių gyventojai. Jie taip pat dažniau nurodė, jog siekia sukaupti lėšų pensijai ar paveldėtojams. Padidinti turimas pajamas dažniau siekia vidutinių ir didesnių pajamų atstovai, didmiesčių gyventojai. Išsaugoti sukauptas lėšas – vyrai, mažesnių miestų gyventojai. Nekilnojamajam turtui lėšų sukaupti dažniau siekia 18–35m. amžiaus apklaustieji bei didmiesčių gyventojai.

Ne ką mažiau įdomus Lietuvos Respublikos statistikos departamento atliekamas statistinis tyrimas pagal Savarankiško darbo statistinio tyrimo anketą SD-01 (vienkartinės), patvirtintą Lietuvos Respublikos statistikos departamento generalinio direktoriaus 2017 m. sausio 26 d. įsakymu Nr. DĮ-31 „Dėl savarankiško darbo statistinio tyrimo anketos SD-01 (vienkartinės) formos patvirtinimo“. Asmenims, dalyvaujantiems apklausoje, vienas iš pateikiamų klausimų yra tiesiogiai susijęs su finansiniu saugumu. Šioje anketoje prašoma nurodyti pagrindinę priežastį, kodėl nedirbate kaip savarankiškai dirbantis asmuo: nurodomos šios priežastys „- *dėl finansinio saugumo*, - negalite gauti verslui skirto finansavimo, - per daug streso, atsakomybės ar rizikos, - mažesnė socialinė apsauga, kita priežastis“. Manytina, kad vieno iš galimų atsakymo variantų pateikimas „dėl finansinio saugumo“, nesant finansinio saugumo apibrėžimo asmenys gali jį skirtingai suvokti. Tai priklauso nuo namų ūkių finansinio raštingumo lygio, šį klausimą respondentas gali suvokti kaip finansinę riziką arba savarankišką darbą gali matyti kaip galimybę užsitikrinti didesnę finansinę laisvę ir atitinkamai pasididinti finansinį saugumą. Pavyzdžiui, pagal Černiaus (2011) pateiktą finansinės laisvės koncepciją, žmogus dirbantis savarankiškai yra labiau finansiškai laisvas, o tuo pačiu ir finansiškai

saugesnis, nei žmogus dirbantis pagal darbo sutartį. Savarankiško darbo statistiniame tyrime, kuriame yra klausimas, susijęs su finansiniu saugumu, buvo atliktas 2017 m. antrąjį ketvirtį, taikant imčių metodą buvo apklausta 7,4 tūkst., 15 metų amžiaus ir vyresnio amžiaus gyventojų. Į klausimą, kokia pagrindinė priežastis, kodėl nedirba kaip savarankiškai dirbantis asmuo, net 36 proc. apklausos dalyvių nurodė, kad dėl finansinio saugumo. Manytina, kad šio statistikos departamento tyrimo rezultatai patvirtina Chandra (2008) teiginius, jog finansinė elgsena yra neatskiriama sprendimų priėmimo proceso dalis ir turi įtakos priimant vienokius ar kitokius sprendimus, susijusius su finansiniais ištekliais.

Vertinant finansinio saugumo vertybinių nuostatų tyrimus, galima konstatuoti, kad yra galimybė nustatyti didžiausią įtaką darančius veiksnius namų ūkių finansiniam saugumui. Analizuojant vertybinių nuostatų pokyčius, būtų galima sukurti finansinio saugumo vertybinių nuostatų palaikymo modelį. Šis modelis leistų stebėti svarbiausių finansinio saugumo vertybinių nuostatų sumažėjimą ar padidėjimą ir pagal tai formuoti tam tikras auklėjamojo ar šviečiamojo pobūdžio finansinio saugumo palaikymo priemones (pvz. didinti finansinio saugumo užsitikrinimo prasmės suvokimą ir finansinio saugumo siekimas, formuoti taupymo ir saugaus investavimo įgūdžius). Šios priemonės galėtų formuoti tam tikrų vertybinių nuostatų formavimąsi ir paskatinti namų ūkius elgtis finansiškai saugiau.

3.2. Bankinio sektoriaus ir taupymo srities finansinio saugumo aspektu analizė

Bankinio sektoriaus analizė finansinio saugumo aspektu

Viena iš efektyviai funkcionuojančios finansų sistemos ir rizikos valdymo prielaidų yra tinkamas teisinis reglamentavimas. Lehmann (2017) savo tyrime išsakė nuomonę, kad siekiant užtikrinti pasaulinį finansų stabilumą, turi būti taikomas sisteminis požiūris nustatant teisinį reglamentavimą, kuris sumažintų atskirų šalių skirtingus vidaus standartus. Lehmann (2017) išsakė nuomonę, kad eksteritorialumo principo taikymas kaip priemonė ir būdas pasiekti finansinį stabilumą. Lehmann siūlo finansų sistemą reguliuojančioms institucijoms pripažinti skirtingas taisykles ir sutarti, kad nedideli reglamentavimo skirtumai nebūtų kliūtis. Reguliavimo institucijos turėtų atidžiai įvertinti galimą sisteminio reglamentavimo naudą, siekiant pasiekti sisteminį finansų sistemos stabilumą esant susiskaldžiusioms rinkoms. Kaip matyti iš 1 paveiksle pateikiamos finansinio saugumo piramidės, finansinis saugumas yra finansinio saugumo piramidės ašis, todėl esminiai finansinio saugumo principai turi būti bendri tiek finansų sektoriui, tiek ir kitiems subjektams, dalyvaujantiems nacionalinėje ar tarptautinėje ekonominėje veikloje. Toliau analizuosime, kokios pagrindinės finansinio saugumo priemonės nustatytos teisės aktuose, kurios gali turėti įtakos namų ūkių finansinio saugumo užtikrinimui.

Labiausiai ir išsamiausiai, iš privataus sektoriaus sričių, kurios labai stipriai susijusios su namų ūkių finansų valdymu, Lietuvoje yra reglamentuota, tai bankų veikla. Teisės aktuose yra nustatyti pagrindiniai bankų veiklos aspektai, tokie kaip licencijavimo tvarka, veikla, rizikų valdymas, ataskaitų teikimas, priežiūra ir kontrolė. Kaip pavyzdį galima pateikti šiuos bankų veiklos riziką ribojančius normatyvus ir reikalavimus:

1. Nuosavų lėšų reikalavimai – bankai turi tenkinti nuosavų lėšų reikalavimus.

2. Likvidumo reikalavimai – padengiamo likvidžiuoju turto rodiklio, kurio reikšmė neturi būti mažesnė nei 100 proc.

3. Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui normatyvas – paskolų suma vienam skolininkui, atsižvelgus į kredito riziką mažinančių priemonių poveikį, neturi būti didesnė kaip 25 proc. banko reikalavimus atitinkančio kapitalo. Kai klientas yra įstaiga (bankas arba investicinė įmonė) arba kai susijusių klientų grupei priklauso viena ar kelios įstaigos, ta vertė negali viršyti 25 proc. įstaigos reikalavimus atitinkančio kapitalo, arba 150 mln. eurų (atsižvelgiant į tai, kuris dydis yra didesnis).

4. Specialūs atidėjiniai – tai turto ir nebalansinių pretenzijų vertės sumažėjimo dydis, atitinkantis tikėtinų nuostolių galimybę, kurie apskaitomi banko balanse ir naudojami galimiems nuostoliams iš negražintų paskolų padengti.

Šie reikalavimai labai prisideda prie namų ūkių finansų valdymo stabilumo užtikrinimo. Apie bankams nustatomų reikalavimų veiksmingumą yra pastebėjęs ir Ramonas (2002), kuris analizuodamas Lietuvos komercinių bankų ir jų priežiūros raidą atkreipė dėmesį į tai, kad jau 2001 metais Pasaulio bankas ir Tarptautinis valiutos fondas vertindamas finansų sektorių konstatavo, kad Lietuva yra padariusi pažangą ir daug pasiekė kredito įstaigų priežiūros srityje užtikrinant jų veiklos stabilumą.

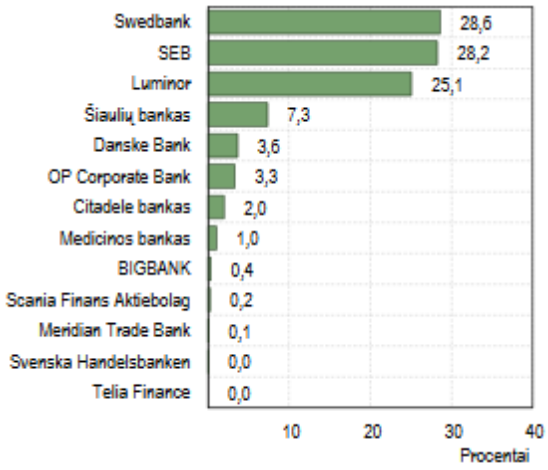
Nepaisant to, kad Lietuvoje bankų sektoriaus teisinis reglamentavimas yra pakankamai išsamus, tačiau svarbu nustatyti ir / ar tobulinti reikalavimus, susijusius su galinčiomis kilti grėsmėmis finansų sektoriaus globalizacijos kontekste. Be jokios abejonės svarbus vaidmuo tenka Lietuvos bankui, kuris atlieka bankų sektoriaus priežiūrą. Tačiau gali kilti klausimų dėl priežiūros skaidrumo, nes dabar visas bankų kontrolės, priežiūros ir sprendimų, susijusių su bankų veikla, bei sankcijų taikymas priklauso tik nuo Lietuvos banko.

Dar vienas labai svarbus aspektas, į ką reikėtų atkreipti dėmesį ir šios aplinkybės gali turėti labai didelę įtaką namų ūkių finansiniam saugumai yra tai, kad Lietuvoje yra labai didelė veikiančių koncentracija. Pažymėtina, kad didelė dalis finansų sektoriaus produktų platinama būtent per bankus, taip pat bankai neretai steigia savo antrines įmones pvz. draudimo kompanijas, kas rinkoje dar sumažina paslaugų konkurenciją, bet ir padidina riziką, kad dėl kažkokių priežasčių kilus neigiamiems

padariniams viename iš bankų, ir esant tokiai didelei bankų veiklos koncentracijai, tai paliestų labai didelį spektrą finansų sektoriaus paslaugų.

Apie būtinybę ieškoti teisinio reguliavimo sprendimų būdų bankų koncentracijos problemai spręsti, patvirtino Tarptautinė ekonomikos ir pinigų politikos konsultacinė grupė (G30), kurie dar 2009 metais siūlė didelėms sistemiškai svarbioms finansų institucijoms riboti veiklą, kuri gali sukelti potencialias ypač dideles rizikas arba rimtus interesų konfliktus.

Vertinant šį kriterijų pastebėtina, kad Lietuvos bankų sektoriuje koncentracija 2017 m. dar labiau padidėjo. T. y. **trijų didžiausių bankų turto dalis per metus padidėjo nuo 73,1 iki 81,9 proc. ir sudarė** 22,35 mlrd. Eur. (žr. 5 pav.). Iš viso 2017 m. pabaigoje Lietuvos bankų sektoriuje veikė 6 bankai ir 7 užsienio bankų filialai. 2016 m. pabaigoje Lietuvoje veikė 6 bankai ir 8 užsienio bankų filialai (palyginimui 2012 metais - 7 bankai ir 9 užsienio bankų filialai, visų jų valdomas **turtas** buvo **21,51 mlrd. Eur.**). Vadinasi, per penkis metus trijų didžiausių bankų valdomas turtas taip stipriai išaugo, kad viršijo buvusias visų bankų valdomo turto apimtis. Taigi, reikėtų atkreipti dėmesį ne tik į koncentracijos didėjimo, bet ir bankų turto didėjimo tendencijas. T. y. bankų turtas nuo 2012 metų iki 2017 metų padidėjo 26,9 proc., o BVP per minimą laikotarpį padidėjo tik 25,7 proc.

Šaltinis: Lietuvos bankas

5 pav. Lietuvoje veikiančių bankų rinkos dalys procentais pagal turtą 2017 metais

Lietuvos banko duomenimis, bankų sistemos turtas per 2017 m. paaugo 1,6 mlrd. Eur (6,1 proc.) ir metų pabaigoje siekė 27,3 mlrd. Eur. Bankų sektoriaus kapitalo būklė buvo tvari, kapitalo pakankamumo reikalavimai vykdomi su atsarga, tačiau vienas bankas pažeidė didelių pozicijų reikalavimą. Per metus bankų likvidumo atsarga didėjo, o bankų sistemos priklausomybė nuo užsienio patronuojančiųjų institucijų beveik nekito. Bankų pateiktais duomenimis, visų šalyje veikiančių bankų pagrindinis likvidumo rodiklis LCR (angl. liquidity coverage ratio) 2017 m. pabaigoje buvo aukštas ir vykdomas su pakankama atsarga.

Lietuvoje įvykę atvejai patvirtina, kad kuomet paskleidžiama panika apie finansinio sektoriaus tariamą krizę, bankai būna priversti mažinti savo likvidumą. Tam tikros informacijos paskleidimas apie bankų galimus finansinius sukrėtimus tikrai neretas reiškinys, tai ir 2002 metais dėl žiniasklaidoje pasirodžiusių pranešimų apie tariamai sunkią AB „Vilniaus bankas“ ir jo pagrindinės akcininkės – Skandinavijos SEB finansinės grupės – finansinę padėtį. 2008 m. Valstybės saugumo departamentas nustatė asmenį, siuntinėjusį melagingas mobilaus ryšio SMS žinutes, kuriomis bandyta kurstyti paniką ir raginama atsiimti indėlius iš bankų. 2009 metais paskleistas gandas apie lito devalvavimą. 2013 metais buvo paskleisti klaidinantys pranešimai apie „Swedbank“, kuriuose abejojama banko veiklos tęstinumu ir skleidžiami jokio pagrindo neturintys gandai apie banką.

Spartėjant informacijos sklaidai, o taip pat didėjant kibernetinių atakų grėsmei, visada išliks aktuali problema ieškant teisinio reglamentavimo, užtikrinančio aiškias reagavimo procedūras ir priemones dirbtinės panikos užkardymui. Esant aiškiam planui, kaip veikti panašiose situacijose būtų galima suvaldyti dirbtinę paniką dar iki jai kylant visuomenėje.

Šie teisiniai įrankiai taip pat įgalintų greitai ir lanksčiai reaguoti ir į pasireiškiančių finansinių krizių požymius. Tai patvirtina Lakštutienės ir Krušino (2012) išdėstyta nuomonė apie atliktą Švedijos bankų krizės ir jos valdymo analizę, kuri atskleidžia, kad būtina įteisinti bankų reguliavimo procedūras ir taisykles, kurios būtų naudojamos per krizę. Taip būtų išvengiama skubotų sprendimų priėmimo, kai reikia imtis konkrečių priemonių krizei suvaldyti.

Langevoort (2010) nagrinėjęs skirtingų šalių vertybinių popierių reglamentavimo pokyčius po finansų krizės, taip pat pastebėjo, kad dažnai tarptautinis reglamentavimas apsiriboja tik dėl tos dalies, kuri apima sudėtingus institucinius investuotojus. Mažmeninės prekybos segmentai pasižymi labai dideliu reglamentavimo skirtumu, todėl labai svarbu mažinti skirtumus ir užtikrinti vieningos ginčių sprendimų sistemos diegimą.

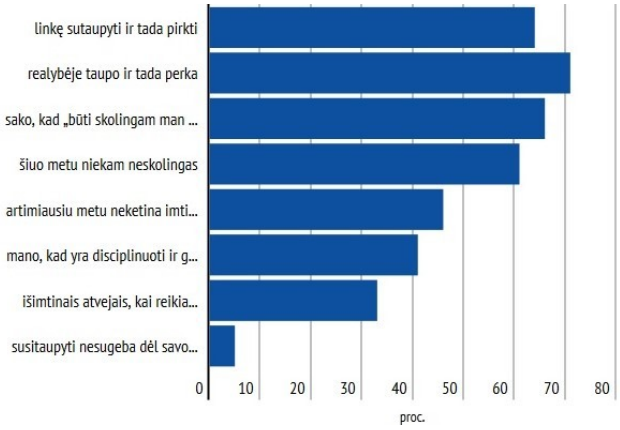
Turi būti tęsiamas kreditorių, akcininkų teisių ir ypatingai indėlininkų, kaip silpniausios grandies, apsaugos priemonių tobulinimas. Ypatingai tai aktualu bankų pertvarkymo procedūrose. Turi būti užtikrinta, kad kreditoriai (ar net politikai) negalėtų, dėl jiems prieinamos informacijos, neproporcingai ir savanaudiškai naudotis savo teisėmis ar privilegijomis, pavyzdžiui nutraukti sutartis ar atgauti indėlius iš žlungančio banko.

Taip pat esant globalizacijos procesams turi būti neapsiribojama vien tik nacionalinio teisinio reguliavimo tobulinamu, būtina dalyvauti bankų tarptautinio reglamentavimo harmonizavimo procesuose. Tik tokiu būdu galima išvengti piktnaudžiavimų ar didelių neigiamų padarinių bankų veiklai plečiantis tarptautiniu mastu.

Aptarti bankų veiklos aspektai atskleidžia įvairius aspektus, kurie yra aktualūs nagrinėjant finansinius, teisinius ir vadybinius finansinio saugumo palaikymo klausimus.

Namų ūkių taupymo analizė finansinio saugumo aspektu

Vienas pagrindinių indikatorių, parodantis finansinio saugumo siekimą – tai gyventojų taupymas. Taupant užsitikrinama galimybė pasinaudoti sukauptu rezervu ištikus krizei ar kitoms nepalankioms aplinkybėms. 2018 metais bendrovė „Mindscan“ atliko gyventojų apklausą, susijusią su finansinio saugumo užsitikrinimo siekimu. Buvo apklausta 674 vyresni nei 20 metų gyventojai. Apklausos rezultatai parodė, kad du trečdaliai lietuvių yra linkę sutaupyti ir tada pirkti. 71 proc. teigė realybėje taupantys ir tada perkantys. 66 proc. sako, kad „būti skolingam man yra didelė moralinė, psichologinė našta“. 61 proc. šiuo metu niekam neskolingas, 46 proc. artimiausiu metu neketina imti paskolos, 41 proc. mano, kad yra disciplinuoti ir gali susitaupyti ir tik 5 proc. susitaupyti nesugeba dėl savo charakterio. Išimtinais atvejais, kai reikia susiimti, susitaupyti geba kas trečias apklaustasis (žr. 6 pav.).

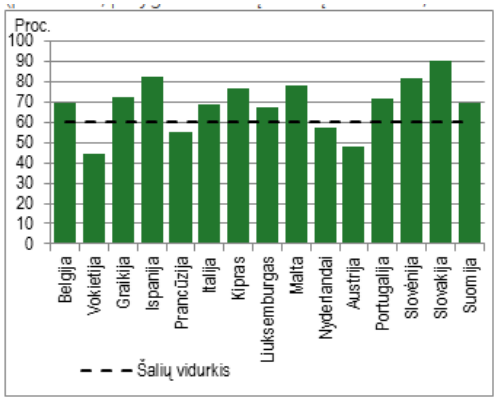

Šaltinis: SEB duomenys

6 pav. SEB banko duomenys apie lietuvių polinkį taupyti

Žagūnis (2018) komentuodamas šios apklausos rezultatus teigia, kad du trečdaliai Lietuvos gyventojų pirmenybę teikia taupymui ir beveik tiek pat šiuo metu nėra niekam skolingi. Žagūnis (2018) mano, kad lietuviai turi gerus taupymo įgūdžius: beveik pusė Lietuvos gyventojų yra disciplinuoti ir gali susitaupyti, dar trečdalis tai sugeba padaryti atsidūrę situacijoje, kai to tikrai reikia.

Viena iš taupymo priemonių prisidedančių prie namų ūkių finansinio saugumo įtvirtinimo yra nuosavo būsto turėjimas. Nors Lietuvoje tokio pobūdžio susisteminti duomenys dar nepateikiami, tačiau jau galima susipažinti su Europos centrinio banko 2016 metais pateiktais namų ūkių finansų ir vartojimo tyrimo rezultatais, kurie parodo namų ūkių taupymo ir vartojimo tendencijas bei gyventojų turto ir pajamų skirtumus. Analizuodami namų ūkių, turinčių nuosavą būstą, tendencijas, galime pastebėti, kad skirtingose valstybėse nuosavo būsto turėjimas pasiskirsto nevienodai ir parodo išryškėjančius namų ūkių skirtumus, skirtingose šalyse (žr. 7 pav.).

Šaltinis: Lietuvos bankas

7 pav. Nuosavą būstą turinčių šeimų dalis Eurosistemos šalyse 2010 m. (procentai, palyginti su visų šeimų skaičiumi)

Taupymas yra tiesiogiai susijęs su investicijomis ir inovacijomis, nes tai teigiamai įtakojamas šalies ūkio technologinis vystymasis atskleidžiama, kiek namų ūkiai prisideda prie bendro šalies finansinio saugumo kūrimo. EUROSTAT duomenimis, Lietuvoje namų ūkių investavimo dalis įeinanti į BVP 2015 metais sudaro 4,4 proc., tačiau nesiekia ES vidurkio, nors lyginant su 2005 metais, pakilusi nuo buvusių 4 proc. (žr. 3 lent.).

3 lentelė. 2005–2015 m. ES ir Lietuvos investavimo dalies Bendrajame vidaus produkte pokytis, procentais

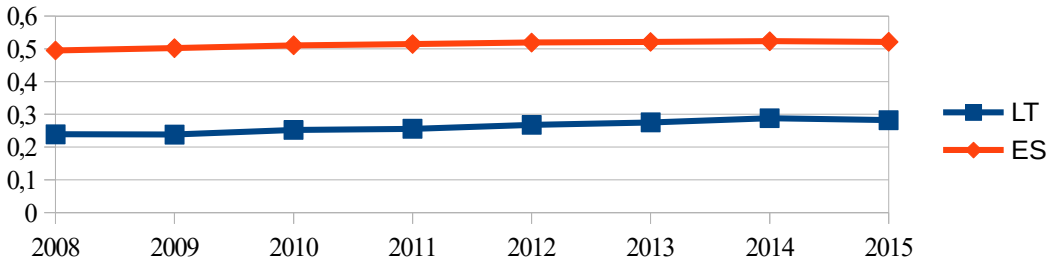
	Bendras investavimas			Verslo investavimas			Namų ūkių investavimas		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
EU-28	21,9	20,4	19,9	12,2	11,3	12,0	6,5	5,6	5,0
Lietuva	23,4	16,9	19,3	15,8	8,6	11,2	4,0	3,3	4,4

Šaltinis: EUROSTAT

Žinoma, namų ūkių investavimo rodikliai padidėję, bet vertinant faktą, kad namų ūkių vartojimo išlaidos Lietuvoje 2016 m. jau siekė net 64,8 proc. BVP, verčia ieškoti priežasčių, kodėl šis rodiklis Lietuvoje atsilieka nuo ES bendro vidurio.

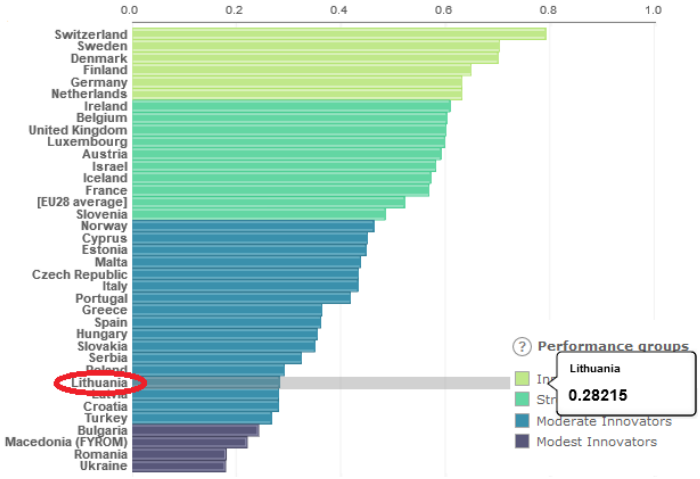
Iš esmės Lietuvoje vykdomas investavimas turi teigiamą įtaką, nes Europos Komisijos pateikiamais duomenimis (2018) Lietuvos inovatyvumo indeksas pakilo nuo 2008 metais buvusio

indekso 0,239 iki 0,282 – 2015 metais (žr. 8 pav.). Nors statistiniai duomenys rodo, kad Lietuvos inovatyvumo situacija pagerėjo, tačiau vis dar stipriai atsiliekame nuo bendro ES inovatyvumo vidurkio. Taip pat Lietuva 2015 metais vis dar išlieka viena iš mažiausiai inovatyvių ES valstybių (žr. 9 pav.).

Šaltinis: Europos Komisija

8 pav. Lietuvos ir kitų ES valstybių inovatyvumo indeksas

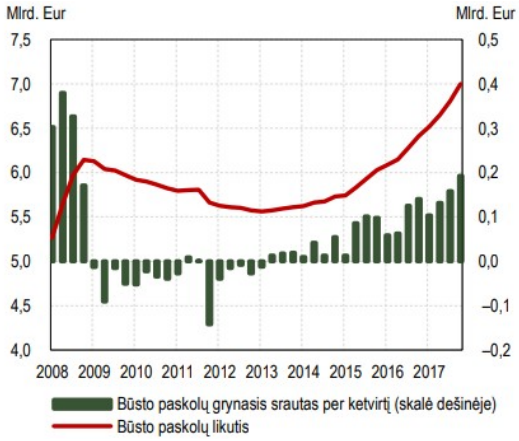
Šaltinis: Europos Komisija

9 pav. ES 2015 metų inovatyvumo rodikliai

Peržvelgus namų ūkių taupymo ir su tuo susijusių investavimo bei inovacijų kriterijų, svarbu paanalizuoti kitus finansinio saugumo priemonių rodiklius, t. y. namų ūkių trumpalaikių paskolų santykį su ilgalaikėmis paskolomis, valstybės skolinimosi iš bankų ir namų ūkių palyginimas, taupymo ir skolinimosi rodiklių pokyčius, lyginant su bendraisiais Lietuvos ekonominiai rodikliais.

Gali atrodyti, kad namų ūkiai taupo ir tai yra gerai, nes sutaupytas lėšas galima investuoti, didės inovacijų lygis, spartės technologijų progresas. Tačiau nerimą kelią namų ūkių prasiskolinimas ir

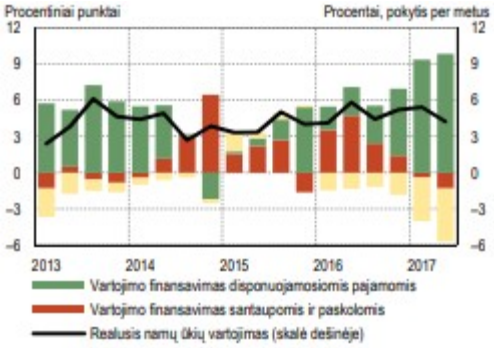
negražintų paskolų likučio didėjimas. Štai būsto paskolų likutis šiuo metu jau net viršija per finansų krizę buvusį lygį (žr. 10 pav.).

Šaltinis. Lietuvos bankas

10 pav. Būsto paskolų portfelio grynoji likutinė vertė ir grynasis srautas

Nerimą ne ką mažiau kelia ir 2017 metais pradėjęs mažėti namų ūkių vartojimas (žr. 11 pav.), kadangi namų ūkių vartojimas vis dar yra vienas iš pagrindinių ekonomikos augimą skatinančių veiksnių.

Šaltinis. Lietuvos bankas

11 pav. Namų ūkių vartojimo pokytis 2013-2017 metais

Namų ūkių taupymas, investavimas ir vartojimas yra vieni svarbiausių namų finansinio saugumo palaikymo priemonių indikatorių, kurie parodo tam tikras tendencijas ir leidžia savalaikiai inicijuoti finansinio saugumo priemones.

3.3. Draudimo sektoriaus veiklos reglamentavimo finansinio saugumo aspektu analizė

Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas nustato reikalavimus asmenims, turintiems teisę vykdyti draudimo ir perdraudimo, draudimo ir perdraudimo tarpininkavimo veiklą Lietuvoje. Šis įstatymas buvo priimtas ir į jį perkeltos pagrindinės Europos Sąjungos direktyvų nuostatos, susijusios su draudimo veiklos priežiūra, taip pat rengiant šį įstatymą buvo atsižvelgta į tarptautinių draudimo organizacijų patvirtintas gaires bei rekomendacijas.

Draudimo veikla verstis turi teisę Draudimo įstatymo reikalavimus atitinkanti įmonė, nustatyta tvarka gavusi priežiūros institucijos išduodamą veiklos licenciją. Draudimo brokerių įmonė privalo veikti draudėjo, apdraustojo, naudos gavėjo ar nukentėjusio trečiojo asmens interesais. Tuo tarpu draudimo ar perdraudimo įmonė visą savo turtą turi investuoti laikydamasi apdairumo principo ir siekdama geriausiai užtikrinti draudėjų, apdraustųjų ir naudos gavėjų interesus. Taip pat nustatytas reikalavimas dėl turto diversifikavimo.

Draudimo bendrovių veiklos procesų skaidrumo procesus užtikrina visuotinis akcininkų susirinkimas, valdyba ir įmonės vadovas bei draudimo įmonės paskirtas asmuo (ar pasitelktas trečiasis asmuo), atsakingas už aktuarinės funkcijos įgyvendinimą. Šis asmuo vadovaudamasis Draudimo įstatymu privalo:

1. koordinuoti techninių atidėjinių skaičiavimą ir užtikrinti tinkamos metodikos ir modelių bei tinkamų prielaidų, taikymą skaičiuojant techninius atidėjinius,

2. vertinti draudimo rizikos prisiėmimo politiką ir perdraudimo sutarčių tinkamumą,

3. vertinti duomenų, naudojamų skaičiuojant techninius atidėjinius, pakankamumą ir kokybę,

4. užtikrinti tinkamų aproksimacijos metodų taikymą, jei nepakanka tinkamos kokybės duomenų, bei tiksliausių įverčių ir patirties palyginimą,

5. informuoti draudimo ar perdraudimo įmonės valdybą apie techninių atidėjinių skaičiavimo patikimumą ir tinkamumą,

6. prisidėti prie veiksmingo rizikos valdymo sistemos įgyvendinimo, visų pirma tiek, kiek tai susiję su rizikos modeliavimu, kuriuo grindžiamas mokumo, kapitalo ir minimalaus kapitalo reikalavimų skaičiavimas, ir prie draudimo ar perdraudimo įmonės savo rizikos ir mokumo vertinimo.

Draudimo įmonėje turi veikti vidaus kontrolės ir vidaus audito sistemos. Draudimo įstatyme nustatytas reikalavimas, kad draudimo ar perdraudimo įmonės metinių finansinių ataskaitų rinkinį turi audituoti audito įmonė, kuri turi draudimo įmonių, perdraudimo įmonių arba finansų įstaigų audito patirties. Audito įmonę pasirenka pati draudimo ar perdraudimo įmonė. Manytina, kad tai gali turėti neigiamos įtakos atliekamam auditui. Svarstytina galimybė keisti audito įmonių parinkimo tvarką, pavyzdžiui, draudimo įmonė pateikia nemažiau kaip tris audito įmones, o draudimo priežiūrą vykdanti institucija atrankos būdu patvirtina auditą atliekančią įmonę.

Draudimo veikloje dalyvaujančių asmenų tinkamumo reikalavimai

Draudimo įstatyme nustatyti tam tikri reikalavimai asmenims dalyvaujantiems draudimo veikloje. Pvz. 11 str. nustatyti nepriekaištingos reputacijos, kvalifikacijos ir patirties reikalavimai bei 22 str. reikalavimas draudimo ar perdraudimo įmonei užtikrinti, kad draudimo įmonės priežiūros ir valdymo organų nariai bei kiti vadovaujamąsias pareigas einantys ar kitas pagrindines funkcijas atliekantys asmenys nuolat būtų nepriekaištingos reputacijos ir sąžiningi, o jų profesinė kvalifikacija, žinios ir patirtis būtų tinkami patikimam ir riziką ribojančiam valdymui užtikrinti. 162 str. nustatytas reikalavimas draudimo brokerių įmonę kontroliuojantiems asmenims, draudimo brokerių įmonės priežiūros ir valdymo organų nariams būti nepriekaištingos reputacijos, o vadovui – būti kvalifikuotam ir patyrusiam.

Draudimo įstatyme nėra pakankamai aiškus mechanizmas dėl asmenų dalyvaujančių draudimo veikloje, kurie netenka nepriekaištingos reputacijos reikalavimų statuso, pasikeitimas. Taip pat yra nuostatų, kurios nėra aiškios ir yra subjektyvaus vertinimo dalykas (pvz. Draudimo įstatymo 11 str. 1 d. 4 p. nustatytas neaiškus vertinamojo pobūdžio kriterijus „yra kitų reikšmingų aplinkybių, dėl kurių fizinio asmens reputacija negali būti laikoma nepriekaištinga“). Taip pat abejotinas reikalavimas valdybai tikrinti vadovų, asmenų, atsakingų už rizikos valdymo ar aktuarinę funkcijas, ir kitų, vadovaujamąsias pareigas einančių asmenų reputaciją, kvalifikaciją ir patirtį.

Informacijos teikimas

Vienas iš svarbiausių veiksnių užtikrinančių draudimo įmonių veiklos procesų skaidrumą – informacijos teikimas priežiūros institucijai ir suinteresuotiems asmenims. Draudimo įstatyme nustatytas reikalavimas draudimo ar perdraudimo įmonei rengti ir skelbti mokumo ir finansinės būklės ataskaitą. Priežiūros institucijai privalo būti pateikta visuotinio akcininkų susirinkimo patvirtintas metinis finansinių ataskaitų rinkinys, sprendimas dėl pelno paskirstymo ir auditoriaus išvada. Draudimo brokerių įmonė privalo teikti priežiūros institucijai visą statistinę ir finansinę informaciją, reikalingą draudimo brokerių įmonės veiklos priežiūrai atlikti.

Rizikų valdymas

Draudimo ar perdraudimo įmonėje privalo būti nustatyta veiksminga rizikos valdymo sistema, kurią sudaro strategijos, procesai ir ataskaitų teikimo tvarka, būtini nuolatiniam kylančių ar galinčių kilti rizikų (tiek individualiu, tiek agreguotu lygiu) ir šių rizikų sąveikos nustatymui, vertinimui, stebėjimui, valdymui ir pranešimui apie jas.

Draudimo ar perdraudimo įmonėje turi būti įgyvendinta veiksminga valdymo sistema, kuria būtų užtikrintas patikimas ir riziką ribojantis veiklos valdymas. Šią sistemą turi sudaryti tinkama ir skaidri organizacinė struktūra, pagal kurią aiškiai paskirstytos ir tinkamai atskirtos pareigos, įdiegta veiksminga informacijos perdavimo sistema. Valdymo sistema turi būti reguliariai persvarstoma atliekant vidaus peržiūrą. Valdymo sistema turi būti proporcinga draudimo ar perdraudimo įmonės

veiklos pobūdžiui, mastui ir sudėtingumui. Draudimo ar perdraudimo įmonės valdymo sistema privalo apimti šias pagrindines funkcijas: rizikos valdymo, aktuarinę, vidaus audito ir atitikties vertinimo.

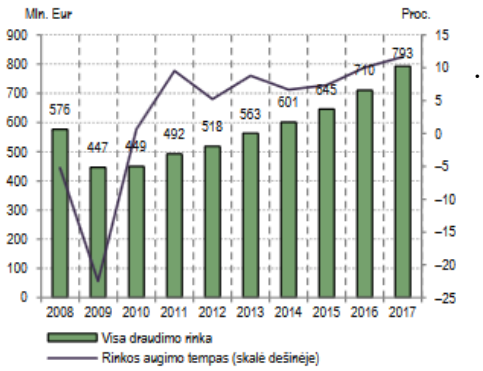
Draudimo ar perdraudimo įmonei yra nustatyti minimalaus kapitalo reikalavimai bei likvidumo rizika, kuri mažina riziką, kad draudimo ar perdraudimo įmonė nesugebės susigrąžinti investuotų lėšų ir realizuoti turto, kad įvykdytų savo finansinius įsipareigojimus suėjus terminui.

Tobulinant Draudimo įstatymą atsirado naujos nuostatos, susijusios su draudimo įmonių finansinės būklės atkūrimo planais. Pablogėjus draudimo įmonės finansinei būklei arba iškilus tokio pablogėjimo grėsmei draudimo įmonė privalo pateikti Priežiūros komisijai tvirtos finansinės būklės atkūrimo planą, kuriame būtų numatytos priemonės, kurių įmonė ketina imtis siekdama ištaisyti susidariusią finansinę būklę (Draudimo įstatymo 40 str.). Įstatyme taip pat atsirado nuostatos, susijusios su papildoma draudimo įmonių, priklausančių įmonių grupei, priežiūra (Draudimo įstatymo 4 skirsnis).

Žilinskas (2009), nagrinėjęs draudimo veiklos priežiūros teisinio reguliavimo raidą, pastebėjo, kad nors visą nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikotarpį draudimo veiklos priežiūros teisinis reglamentavimas kito bei tobulėjo, nebuvo išvengta teisinio reglamentavimo trūkumų. Žilinsko (2009) nuomone, draudimo rinkos dalyvių interesų apsauga nebuvo pakankama, nebuvo sudaromos reikiamos sąlygos rinkai augti bei konkurencijai skatinti. Dėl nepakankamo ir neaiškaus teisinio reglamentavimo ne visada laiku buvo imamasi prevencinių priemonių siekiant apsaugoti vartotojų interesus.

Žilinskas (2009) išskyrė draudimo veiklos priežiūros teisinio reglamentavimo pagrindines problemas: finansinių išteklių tinkamo panaudojimo, verslo plano laikymosi, draudimo įmonių nuostolingumo ir sudaromų sutarčių priežiūros, vartotojų ir draudikų ginčų nagrinėjimo. Šios problemos yra aktualios ir atliekant kompleksinius finansų sektoriaus dalyvių veiksmų tyrimus finansinio saugumo palaikymo kontekste.

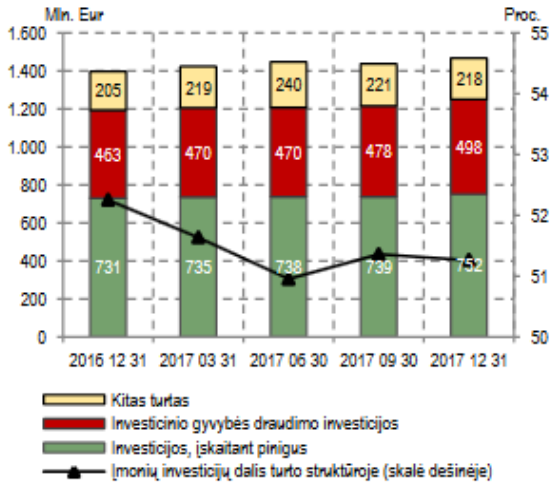
Lietuvos draudimo rinka 2017 m. išsaugojo spartaus augimo tempą ir metus baigė ūgtelėjusi 12 proc. Manytina, kad auganti ekonomika sudarė teigiamą aplinką draudimo rinkos plėtrai ir per metus draudimo įmokos pasiekė 792,6 mln. Eur (žr. 12 pav.).

Šaltinis. Lietuvos bankas

12 pav. Visos rinkos draudimo įmokų kaita ir augimo tempas 2008–2017 metais

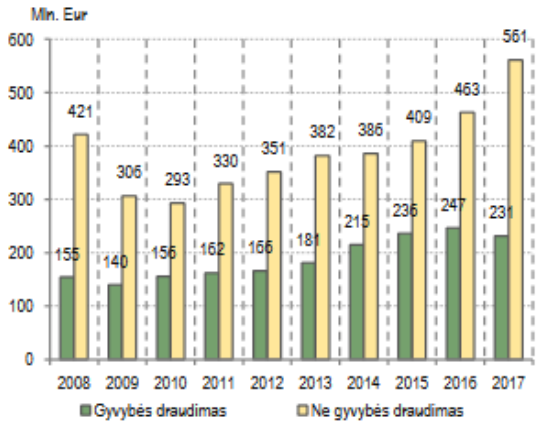
Lietuvos banko duomenimis draudimo įmonių turtas ir investicijos augo nuosaikiai. Draudimo įmonių valdomas turtas 2017 m. pabaigoje sudarė 1,468 mlrd. Eur ir per metus išaugo beveik 69 mln. Eur, arba 5 proc. Gyvybės draudimo įmonių investicinė veikla per 2017 metus susitraukė 1,7 proc. iki 334 mln. Eur., ne gyvybės draudimo įmonių investicinė veikla augo 4,62 proc. ir padidėjo iki 352,51 mln. Eur. (žr. 13 pav.). Reikšmingą gyvybės draudimo veiklą vykdančių įmonių investicijų dalį (34 %) sudaro pagal investicinio gyvybės draudimo sutartis valdomos draudėjų lėšos.

Šaltinis. Lietuvos bankas

13 pav. Draudimo įmonių turto struktūros pokytis 2016-2017 metais, procentais

Pavyzdys, kaip tam tikri valdžios sprendimai gali įtakoti namų ūkių investicinius sprendimus yra nuo 2017 m. sausio 1 d. įsigalioję GPM lengvatos apribojimai, kuriais nustatyta maksimali 2000 Eur metinė įmokų suma, kuriai gali būti taikoma GPM lengvata. **2017 m.** pirmus tris ketvirčius gyvybės draudimo sektorius augo, o dėl metų pabaigoje gerokai sumažėjusių vienkartinių įmokų jo apimtis reikšmingai sumažėjo (žr. 14 pav.). 2016 m. gruodžio mėn. gyvybės draudimo įmokų buvo sumokėta rekordiškai daug – 54,2 mln. Eur (2017 m. gruodžio mėn. – tik 26,5 mln. Eur).

Šaltinis. Lietuvos bankas

14 pav. Gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmokų kaita 2008-2017 metais

Draudimo rinka Lietuvoje plečiasi, todėl galima teigti, kad namų ūkių finansinio saugumo užtikrinimo prasme, didinamas finansinis saugumas. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad didėjant įmokų skaičiui, plėsis draudimo bendrovių investicinė veikla ir didės su tuo susijusios rizikos, kas nesėkmės atveju didins namų ūkių finansiškai nesaugių aplinkybių atsiradimą. Dėl globalizacijos procesų šis aspektas įgyja dar svarbesnį vaidmenį ir būtinybę stiprinti draudimo įmonių investicinės veiklos finansinio saugumo užtikrinimo priemones.

3.4. Kolektyvinio investavimo veiklos finansinio saugumo aspektu analizė

Kolektyvinio investavimo subjektų veiklos aiškumas ir teisinis reglamentavimas

Kolektyvinio investavimo ir Investavimo įstatyme yra nustatyti pagrindiniai KIS steigimo reikalavimai, veiklos licencijos išdavimo tvarka, KIS valdymo reikalavimai bei kiti klausimai susiję su KIS veikla. Priežiūros institucija – Lietuvos bankas nustato detalius tam tikrų KIS veiklos sričių reikalavimus, tokius, kaip: investicinių bendrovių veiklos vidaus kontrolės organizavimo tvarka, konfidencialios informacijos saugojimo tvarka, informacijos apie vykdomą veiklą ir investuotojams aktualios informacijos apie investavimą skelbimo tvarka, grynųjų aktyvų apskaičiavimo tvarka ir kt.

Nagrinėjant kolektyvinio investavimo dalyvių veiklos teisinį reglamentavimą, svarbu apžvelgti investuotojo finansinio saugumo palaikymo priemones praktinio taikymo aspektu, nes tik tinkamų teisinių priemonių pagalba galima užtikrinti rizikos procesų valdymą bei investuotojų apsaugą.

Vaitkaus ir Vasiliauskaitės (2017) nuomone, finansinio saugumo užtikrinimo priemones būtų galima suskirstyti į šias grupes: sprendimų priėmime dalyvaujančių asmenų tinkamumo reikalavimai; veiklos procesų skaidrumo užtikrinimas; informacijos teikimas; rizikos procesų valdymas.

Sprendimų priėmime dalyvaujančių asmenų tinkamumo reikalavimai

Valdymo įmonė ir investicinė bendrovė privalo užtikrinti, kad sprendimus dėl investicijų valdymo priimantys asmenys turėtų priežiūros institucijos nustatytą kvalifikaciją ir patirtį, būtų nepriekaištingos reputacijos. Pavyzdžiui, Kolektyvinio investavimo įstatymo 9 str. numatyta, kad KIS vadovai vertinami dėl atitikimo nepriekaištingos reputacijos reikalavimams, o savo pareigas gali pradėti eiti tik tada, kai priežiūros institucija pritaria jų kandidatūroms. Tikrinimo procedūra trunka mėnesį, jeigu pateikta kandidatūra neatitinka keliamų reikalavimų, teikiamas naujas kandidatas. Tačiau gali susiklostyti situacija, kai investicinei bendrovei ilgą laiką niekas nevadovauja, o Kolektyvinio investavimo įstatyme nenumatyta, kaip turi būti sprendžiama tokia situacija. Analogiška teisinė spraga yra ir Investavimo įstatyme.

Kolektyvinio investavimo ir Investavimo įstatyme valdymo įmonės bei investicinės bendrovės bankroto administratoriui ir likvidatoriui nenustatomi jokie kvalifikacijos ir tinkamumo reikalavimai,

todėl kyla rizika, kad susiklosčius atitinkamai situacijai, nebus priimti tinkami ir kvalifikuoti sprendimai, kurie gali neigiamai įtakoti ne vieno asmens interesus.

Investavimo įstatyme yra numatytas dar vienas vadovams keliamas tinkamumo reikalavimas. Priežiūros institucija gali nepritarti naujų vadovų kandidatūroms, jeigu jie yra finansiškai nepatikimi. Tačiau Investavimo įstatyme nenumatyti finansiškai nepatikimo asmens įvertinimo kriterijai.

Veiklos procesų skaidrumo užtikrinimas

KIS yra profesionalūs rinkos dalyviai, todėl jiems yra numatyta pareiga veikti sąžiningai, teisingai ir profesionaliai, geriausiomis klientui sąlygomis ir jo interesais.

Veiklos procesų skaidrumo užtikrinimas iš esmės yra realizuojamas atskiriant KIS valdymo, turto valdymo ir veiklos procesus. Pavyzdžiui, investicinės bendrovės valdymo perdavimas valdymo įmonei. Jeigu investicinės bendrovės valdymas neperduodamas valdymo įmonei, tuomet turi būti sudaroma bendrovės valdyba ir stebėtojų taryba. Turto saugojimas privalo būti atskirtas nuo įmonės ir perduodamas depozitoriumui arba turto saugotojui. Investicinės bendrovės veiklos priežiūrą ir teisės aktų reikalavimų laikymosi kontrolę atlieka valstybinė priežiūros institucija – Lietuvos bankas.

Valdymo įmonei ar investicinei bendrovei keliamas reikalavimas turėti tokią organizacinę struktūrą, kad būtų išvengta interesų konfliktų tarp valdymo įmonės ar investicinės bendrovės ir jos klientų. Yra nustatyti reikalavimai dėl rizikos išskaidymo, administracinių procedūrų vykdymo (pvz. tam tikrų dokumentų saugojimas nustatytą laiką, elektroninių duomenų apdorojimo kontrolės bei apsaugos turėjimas, pareiga įgyvendinti rizikos išskaidymo politiką).

Vaitkaus ir Vasiliauskaitės (2017) nuomone skirtinguose įstatymuose reglamentuojamos kolektyvinio investavimo subjektų veiklos procesų skaidrumo užtikrinimo priemonės yra iš esmės analogiškos. Todėl kyla klausimas, ar veiklos skaidrumo užtikrinimo priemonės neturėtų būti reglamentuotos viename teisės akte, taip supaprastinant ir padarant aiškesnius veiklos procesų skaidrumo reikalavimus, tuo labiau, kad pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą įsteigtos valdymo įmonės gali veikti ir pagal Investavimo įstatymą. Netgi gali kilti klausimas, kuriuo įstatymu turi vadovautis valdymo įmonė įsteigta pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą, o veiklą vykdanti pagal Investavimo įstatymą.

Rizikos veiksniai investuotojams

Kolektyvinio investavimo įstatyme ir Investavimo įstatyme nustatytas reikalavimas prospekte pateikti informaciją apie galimas investavimo rizikas. Kolektyvinio investavimo įstatyme numatytas papildomas investuotojo ikisutartinis informavimas apie KIS esmę bei jam būdingą riziką. Tačiau abejotina, ar esamas teisinis reglamentavimas užtikrina tinkamas priemones, kad potencialus investuotojas aiškiai suprastų galinčius kilti rizikos veiksnius ir su tuo susijusias pasekmes. Iš esmės rizikos veiksnių aiškinimo ir „interpretavimo“ klausimas paliekamas KIS, todėl čia gali kilti dvejopa

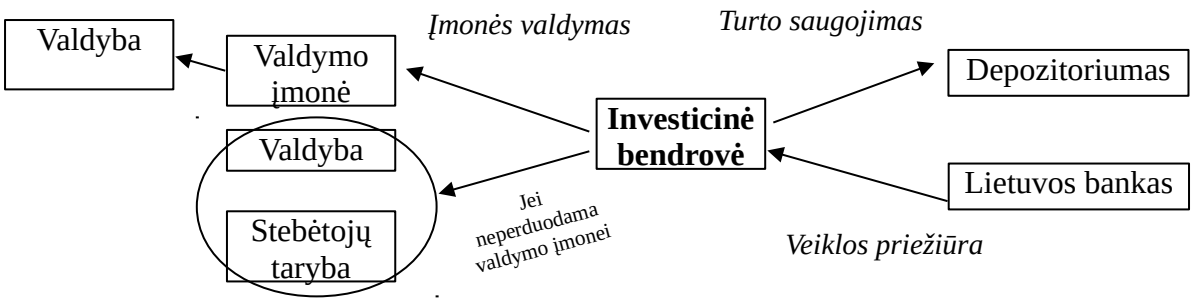
problema: pirma – KIS gali vengti atskleisti tikruosius rizikos veiksnius, antra – investuotojas gali siekti pasinaudoti situacija teigdamas, kad jam nebuvo pakankamai išaiškintos galinčios kilti rizikos.

Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 2A-687-565/2014 ieškovas siekė įrodyti, kad jis patyrė nuostolių, nes nebuvo tinkamai paaiškintos rizikos. Teismas konstatavo, kad investavimas yra neatsiejamas nuo siekio gauti pelno, kurį galima gauti tik prisiimant atitinkamą riziką. Teismo nuomone, jeigu KIS vykdydamas savo veiklą ar priimdamas investicinius sprendimus laikosi teisės aktų reikalavimų bei investavimo sprendimais nesiekia neteisėtų veiksmų, todėl negali būti pagrindo reikalauti nuostolių ar žalos atlyginimo (Vilniaus apygardos teismas, 2014).

Kolektyvinio investavimo įstatyme nustatyta, kad KIS prieš pradėdami teikti investicines paslaugas, privalo atlikti kliento įvertinimą. Atsižvelgdama į kliento žinias, patirtį investavimo srityje, turi būti įvertinta, ar konkretaus KIS investiciniai vienetai ar akcijos yra tinkami šiam investuotojui. Jei investiciniai vienetai ar akcijos konkrečiam investuotojui yra netinkami, privaloma jį apie tai įspėti. Investavimo įstatyme investuotojo įvertinimas arba, kitaip tariant, priskyrimo informuotajam investuotojui procedūrą atlieka pats investuotojas, raštu patvirtinęs savo, kaip informuotojo investuotojo, statusą. Kyla abejonių, ar tikrai pakankamai ir tinkamai reglamentuotas potencialaus investuotojo priskyrimo vienai ar kitai investuotojo kategorijai procesas.

Siekiant užtikrinti investuotojų teisių apsaugą bei išvengti galimų piktnaudžiavimų, svetimo turto pasisavinimo ir / ar iššvaistymo ar kitų neigiamai investicijas įtakojančių veiksnių Kolektyvinio investavimo įstatyme numatyta nemažai riziką ribojančių priemonių.

Pirmiausiai yra atskirta investicinės bendrovės valdymo, turto valdymo ir veiklos procesai. Investicinės bendrovės valdymas turi būti perduodamas valdymo įmonei. Valdymo įmonė – bendrovė, kurios pagrindinė veikla yra investicinių fondų ar investicinių bendrovių valdymas. Jeigu investicinės bendrovės valdymas neperduodamas valdymo įmonei, tuomet turi būti sudaroma valdyba ir stebėtojų taryba. Turto saugojimas privalo būti atskirtas nuo įmonės ir perduodamas depozitariumui. Investicinės bendrovės veiklos priežiūrą ir teisės aktų reikalavimų laikymosi kontrolę atlieka valstybinė priežiūros institucija – Lietuvos bankas. Investicinės bendrovės valdymo, turto saugojimo ir veiklos priežiūros schema pateikiama 15 pav.

Šaltinis: Parengta pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą

15 pav. Investicinės bendrovės valdymo, turto saugojimo ir veiklos priežiūros schema

Neprofesionalių KIS investuotojų teisių apsauga pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą privalo būti vykdoma taikant šias pagrindines priemones:

1) investicinė bendrovė, prieš pradėdama teikti investicines paslaugas, privalo atlikti kliento įvertinimą. Atsižvelgdama į kliento žinias, patirtį investavimo srityje, investicinė bendrovė turi įvertinti, ar konkretaus kolektyvinio investavimo subjekto investiciniai vienetai ar akcijos yra tinkami šiam investuotojui. Jei investiciniai vienetai ar akcijos konkrečiam investuotojui yra netinkami, ji privalo investuotoją apie tai įspėti;

2) investicinės bendrovės pareiga aiškiai ir suprantamai suteikti klientams ir potencialiems klientams visą reikalingą informaciją, kurios pagrindu jie galėtų suprasti siūlomų investicinių paslaugų ir finansinių priemonių esmę bei joms būdingą riziką ir galėtų priimti pagrįstus investicinius sprendimus;

3) investicinės bendrovės, kaip profesionalaus rinkos dalyvio, padėtis yra stipresnė nei investuotojo, todėl jai numatyta dar viena, pakankamai plati jos pareiga veikti sąžiningai, teisingai ir profesionaliai, geriausiomis klientui sąlygomis ir jo interesais. Tokia įstatymo norma įpareigoja investicinę įmonę laikytis aukščiausių teisės standartų, veikti nepriekaištingai gerai ir visada prioritetą teikti kliento interesams;

4) investicinė bendrovė privalo turėti tokią organizacinę struktūrą, kad būtų išvengta interesų konfliktų tarp valdymo įmonės ar investicinės bendrovės ir jos klientų;

5) investicinė bendrovė privalo užtikrinti, kad sprendimus dėl investicijų valdymo priimantys asmenys turėtų priežiūros institucijos nustatytą kvalifikaciją ir patirtį, būtų nepriekaištingos reputacijos.

Informacijos teikimas

Vienas iš svarbiausių veiksnių siekiant užtikrinti rizikos procesų valdymą – tai informacijos teikimas investuotojams ir KIS veiklą prižiūrinčiai institucijai – Lietuvos bankui.

Neprofesionaliųjų ir informuotųjų KIS privalo teikti informaciją reikalingą KIS priežiūrai vykdyti. Taip pat nustatyta pareiga aiškiai ir suprantamai suteikti klientams ir potencialiems klientams visą reikalingą informaciją, kurios pagrindu jie galėtų suprasti siūlomų investicinių paslaugų ir finansinių priemonių esmę bei joms būdingą riziką ir galėtų priimti pagrįstus investicinius sprendimus.

Apžvelgus Lietuvos banko kasmet teikiamą informaciją apie KIS veiklą, kyla abejonių, ar tikrai priežiūros institucijai pateikiama pakankamai informacijos, reikalingos užtikrinti savalaikį ir efektyvų priežiūros funkcijų vykdymą. Lietuvos banko ataskaitose, apžvelgiančios KIS veiklą, neprofesionaliesiems investuotojams skirtų KIS veikla ir jų rezultatai apžvelgiami pakankamai plačiai, pateikiami apibendrinami bei palyginimai. Tuo tarpu informuotųjų KIS veiklos apžvalga, tikėtina dėl informacijos trūkumo, apsiriboja tam tikra bendro pobūdžio statistine apžvalga. Taip pat kyla abejonių,

ar pakankamai pateikiama informacijos potencialiems investuotojams ar investuotojams. Šias abejones patvirtina aplinkybės, kad nepaisant to, jog visame pasaulyje alternatyvaus investavimo forma renkamasi vis dažniau, Lietuvoje pastebimas smulkiųjų investuotojų mažėjimas. Teismo proceso metu nagrinėtos aplinkybės civilinėje byloje Nr. 2A-687-565/2014 taip pat patvirtina, kad ginčytinos situacijos atsiranda dėl pateikiamos informacijos investuotojui trūkumo.

Pastebėtina, kad nagrinėjamuose įstatymuose nėra jokių reikalavimų dėl KIS veiklos ir papildomos investuotojų apsaugos tais atvejais, kai yra prasidėjusi ekonominė krizė, ar ji gali prasidėti. Nėra jokio įpareigojimo investuotojams detaliai paaiškinti tokias aplinkybes, priešingai, investicijos priimamos, dėl ko investuotojai patiria milžiniškus nuostolius[2].

Prie rizikos veiksnių galima būtų priskirti neaiškių baudų už Kolektyvinio investavimo įstatymo ir Investavimo įstatymo reikalavimų pažeidimus paskyrimo ir diferencijavimo mechanizmą. Tiek Kolektyvinio investavimo įstatyme, tiek ir Investavimo įstatyme neaišku, už kokio sunkumo pažeidimą skiriama maksimali bauda, o už kokį pažeidimą minimali bauda. Atkreiptinas dėmesys, kad investuotojai kartu laikomi bendraturčiai, tačiau pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą bei Investavimo įstatymą investuotojas gali pareikalauti tik išpirkti jo investicinius vienetus ar akcijas. Civiliniame kodekse bendraturčiams numatytos žymiai platesnės garantijos (pvz. pagal Civilinį kodeksą turto įkeitimas galimas tik rašytiniu visų bendraturčių sutikimu, tačiau tai nėra numatyta pagal Kolektyvinio investavimo įstatymą).

Apibendrinant galima teigti, jog kolektyvinio investavimo subjektų veiklos analizė finansinio saugumo palaikymo kontekste yra perspektyvi mokslinių tyrinėjimų sritis.

Investuotojų piktnaudžiavimą ribojantys veiksniai

Kaip jau buvo aptarta, teisės aktai nustato labai griežtus investuotojų interesų apsaugos reikalavimus. Tačiau tai nereiškia, kad visais atvejais atsižvelgiama tik į investuotojo interesus ir investicinė įmonė nėra ginama nuo galimai nesąžiningų investuotojų veiksmų. Jeigu investicinė bendrovė arba jos valdymo įmonė vykdydama savo veiklą ar priimdama investicinius sprendimus laikosi teisės aktų reikalavimų bei investavimo sprendimais nesiekia neteisėtų veiksmų, negali būti pagrindo reikalauti nuostolių ar žalos atlyginimo tais atvejais, kai investicinių vienetų vertė nukrinta dėl rinkoje vykstančių procesų. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 2A-687-565/2014 ieškovas siekė įrodyti, kad tuo metu, kai investicijų valdymo įmonė jungė investicinius fondus ieškovas patyrė nuostolių. Nagrinėjant bylą paaiškėjo, kad ieškovas pasinaudojo Kolektyvinio investavimo įstatymo 52 str. 4 d. 5 d. numatyta teise pareikalauti išpirkti jam priklausančius investicinių fondų vienetus, netaikant išpirkimo mokesčio. Tačiau už išpirktus investicinių fondų vienetus ieškovas neatgavo apie

2 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 14 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-10/2014 nagrinėjamas investuotojo sandoris sudarytas 2007 m. gegužės ir 2008 m. sausio mėn. dėl beveik pusę milijono litų fizinių asmenų (šeimos) investavimo. Lietuvos akcijų rinkoje ženklus smukimas prasideda 2007 IV ketvirtį, ir buvo akivaizdu, kad toks investuotojas patirs nuostolių. Apie šias aplinkybes investuotojas nebuvo informuotas.

60000 litų dėl to, kad krito investicinių fondų vertė. Teismas konstatavo, kad valdymo įmonė laikėsi visų Kolektyvinio investavimo įstatyme nustatytų reikalavimų jungiant fondus ir nebuvo siekiama padaryti žalos, priešingai, buvo siekiama patogesnės, investavimui į investicinius fondus, formos. Teismas konstatavo, kad investavimas yra neatsiejamas nuo siekio gauti pelno, kurį galima gauti tik prisiimant atitinkamą riziką.

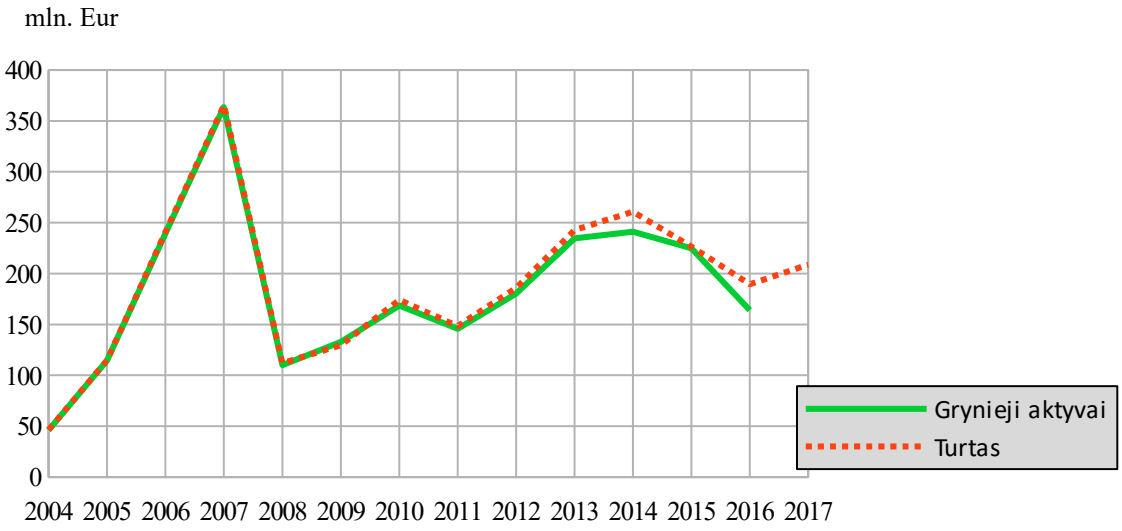
Teismo nuomone, jeigu investicinė bendrovė arba jos valdymo įmonė vykdydama savo veiklą ar priimdama investicinius sprendimus laikosi teisės aktų reikalavimų bei investavimo sprendimais nesiekia neteisėtų veiksmų, negali būti pagrindo reikalauti nuostolių ar žalos atlyginimo tais atvejais, kai investicinių vienetų vertė nukrinta dėl rinkoje vykstančių procesų.

Kolektyvinio investavimo ir Investavimo įstatymuose nustatyti pagrindiniai KIS steigimo reikalavimai, veiklos licencijos išdavimo tvarka, KIS valdymo reikalavimai bei kiti klausimai susiję su KIS veikla. Taip pat yra nemažai reikalavimų padedančių užtikrinti rizikų valdymą.

Kaip jau buvo minėta, finansinio saugumo užtikrinimui labai didelę įtaką turi priimami investavimo sprendimai. Todėl svarbu išsiaiškinti kolektyvinio investavimo ekonominius rodiklius.

Lietuvos banko duomenimis 2017 metų pabaigoje veiklą Lietuvoje vykdė 14 kolektyvinio investavimo subjektų. Visos investicinės bendrovės savo valdymą yra perdavusios septynioms valdymo įmonėms. Kolektyvinio investavimo subjektai, įskaitant investicines bendroves, 2017 metų gale valdė turtą, kurio vertė – 208,69 mln. eurų. Per 2017 m. bendra Lietuvos KIS turto vertė padidėjo 10,15 proc. Kolektyvinio investavimo subjektai daugiausiai turto valdė 2007 metais, t. y. prieš pat ekonominę krizę, valdomo turto vertė buvo – 365,32 mln. eurų, o prasidėjus krizei valdomo turto sumažėjo daugiau kaip tris kartus, t. y. 2008 metais valdomo turto sumažėjo iki 112 mln. eurų (6 grafikas). Pastebėtina, kad Kolektyvinio investavimo subjektai 2004–2016 metais nebuvo prisiėmę labai didelių finansinių įsipareigojimų (žr. 16 pav. pateikiamus turto ir grynųjų aktyvų pokyčius), nors 2016 pastebimas įsiskolinimo dalies padidėjimas.

Kolektyvinio investavimo subjektai, prasidėjus krizei 2008 metais, patyrė 144,977 mln. eurų nuostolių, kai tuo tarpu 2006 metais buvo gauta 39,204 mln. eurų pajamų. KIS pajamos 2016 m. padidėjo iki 19,244 mln. Eur. (2015 m. pajamos buvo 12,953 mln. Eur.).

Šaltinis. Lietuvos Respublikos statistikos departamentas.

16 pav. KIS valdomo turto ir grynųjų aktyvų pokyčiai 2004–2017 metais

Per 2017 m. neprofesionaliems skirtų KIS vienetų Lietuvoje išplatinta mažiau, nei jų išpirkta, todėl KIS rinka traukiasi. KIS neprofesionalių investuotojų ir toliau mažėjo, t. y. per 2017 metus sumažėjo nuo 7 411 iki 7 063 (palyginimui 2008 m. investuotojų buvo apie 42 tūkst., arba 2011 metais apie 21 tūkst.). Neprofesionalių investuotojų mažėjimo tendencija namų ūkių indėlių didėjimo kontekste verčia susirūpinti, kodėl namų ūkiai nepasinaudoja alternatyvaus investavimo galimybėmis.

Informuotiesiems investuotojams skirtų KIS rinka sparčiai auga. 2016 m. gruodžio 31 d. 11 valdymo įmonių valdė 39 informuotiesiems investuotojams skirtų KIS, o jų valdomas turtas sudarė 372,1 mln. Eur. Per metus KIS valdomas turtas padidėjo daugiau nei du kartus. 2017 m. gruodžio 31 d. jau 15 valdymo įmonių valdė informuotiesiems investuotojams skirtų 55 KIS (9 iš jų turto ir dalyvių neturėjo), o grynųjų aktyvų vertė sudarė 492 mln. Eur. Spartus rinkos augimas rodo, kad informuotiesiems investuotojams skirti fondai domina tokio tipo investuotojus, ieškančius galimybės padidinti savo turtą. Informuotojų investuotojų didėjimas, o neprofesionalių mažėjimas gali prisidėti prie socialinės atskirties didėjimo, todėl verta pasigilinti ar palengvinus informuotojų investuotojų teisinį reglamentavimą buvo pasirinktos tinkamos priemonės.

Išanalizavus kolektyvinio investavimo subjektų veiklos rodiklius pastebėtina, kad investicinė veikla buvo suaktyvėjusi prieš ekonominę krizę, tai skatino didėjantis investicijų pajamingumas. Svarstytina, ar tai negalėjo būti vienu iš veiksnių, prisidėjusių prie ekonominės krizės. Investavimo subjektai aktyviai investavo rinkoje į vertybinius popierius, nekilnojamąjį turtą ar kitas investicines priemones. Tai, be jokios abejonės, labai įtakojo vertybinių popierių bei nekilnojamo turto pervertinimą. 2008 metais vykęs staigus investuotojų ir jų turto pasitraukimas iš rinkos prisidėjo prie dar didesnės sumaišties ir rinkos nuosmukio.

Finansinio saugumo palaikymo priemonių taikymo praktinis aspektas

Praktikoje kyla nemažai klausimų, kurie susiję su finansiniu saugumu, tai investavimo rizikos, kylančios dėl platinamų finansinių produktų, tinkamo informavimo problemos, rizikos, susijusios su finansinio saugumo būklės nustatymu. Nemažai ginčytinų situacijų kyla dėl nepakankamo finansinių produktų išmanymo arba dėl to, kad investuotojai tikėdamiesi didelės investavimo grąžos nevertina arba ignoruoja investavimo rizikas. Įvykus nenumatytoms aplinkybėms, tarkim bankrutavus finansinius produktus platinančiam subjektui, investuotojas negauna ne tik norimo pelno, bet ir netenka investuotų lėšų. Daug žmonių investavusių į obligacijas nukentėjo po to kai bankrutavo bankas „Snoras“. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 2-3338-614/2017 ieškovė teigė, kad ji nebuvo informuota apie rizikas ir tai kad obligacijos nėra draustos VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ Lietuvos Respublikos Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymo nustatyta tvarka. Taip pat Ieškovė teigė, kad nėra profesionali investuotoja, neturi specialių žinių investavimo srityje, todėl negalėjo savarankiškai įvertinti aplinkybės dėl ginčo sutarties sudarymo rizikos. Teismas nustatė, kad Ieškovė atitinka vidutinio vartotojo kategoriją, todėl, ji galėjo ir privalėjo suvokti skirtumus tarp obligacijų ir indėlių, taip pat apie obligacijų (ne) draudžiamumą ir didesnį rizikingumą. Panašios aplinkybės buvo nustatytos ir civilinėje byloje Nr. 3K-3-9-915/2016.

Šioje byloje Teismas spręsdamas tinkamo informavimo klausimą, pažymėjo, kad FPRĮ 22 straipsnio prasme reikiama suteikti informacija turėtų būti suprantama investuotojams, kuriems ji yra skirta, t. y. šiuo atveju neprofesionaliesiems investuotojams. Rizikos mastas yra vienas svarbiausių aspektų, kuris turi būti atskleistas neprofesionaliajam investuotojui tam, kad būtų tinkamai įgyvendinta informacijos atskleidimo pareiga. Tinkamas finansinių produktų informacijos atskleidimas neprofesionaliesiems investuotojams lemia tinkamą produkto pasirinkimą atsižvelgiant į riziką, asmeninius poreikius ir kitus aspektus

Rizikos, susijusios su įmonės finansiniu saugumo nustatymu, buvo aptarinėjamos civilinėje byloje Nr. 2-232-513/2013. Byloje buvo nagrinėjamos aplinkybės, kuomet įmonės vadovas, vadovaujamos įmonės kreditorinius įsipareigojimus užtikrino savo asmeniniu turtu. Kreditorius vertindamas įmonės vykdomą verslą buvo nustatęs, kad finansuojama veikla priimtina, ir įmonės finansinis saugumas užtikrintas, kad įmonė galės įvykdyti įsipareigojimus bankui ir užtikrinimo priemones. Įmonės vadovas, taip pat vertino įmonės veiklą. Manytina, kad nei įmonės vadovas, nei kreditorius (bankas) nepakankamai tinkamai įvertino visas galimas įmonės vykdomo verslo rizikas, t. y. galimą nekilnojamojo turto krizę ir dėl to galinčių pasekmių – įmonės bankroto.

Kaip jau buvo minėta, finansų sistemoje veikia skirtingų galimybių, žinių, turintys nevienodus finansinius išteklius, ar skirtingą įtaką finansų sistemai darantys subjektai, todėl kyla klausimas, ar įstatymų leidėjas gali nustatyti skirtingiems subjektams nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą.

Šiuo požiūriu yra reikšmingi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 24 d. ir 2013 m. liepos 5 d. nutarimai.

Konstitucinis Teismas 2013 m. gegužės 24 d. nutarime išaiškino, kad finansų sistemos stabilumas ir efektyvumas yra reikšmingas viešasis interesas, esminė rinkos veikimo sąlyga, lemianti šalies ūkio augimą, todėl pagal Konstituciją, įstatymų leidėjas, reguliuodamas finansinę ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas šalyje veikiančios finansų sistemos saugumas, stabilumas ir patikimumas. Vadovaujantis šiuo Konstitucinio teismo išaiškinimu akivaizdu, kad tam tikrais atvejais įstatymų leidėjas įtvirtindamas diferencijuotą teisinį reguliavimą, siekia mažinti rizikas finansų sektoriuje ir tokiu būdu prisideda prie atskirų subjektų ar net visos šalies finansų sistemos saugumo.

Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 5 d. nutarime pažymėjo, kad vienas iš būdų garantuoti finansų sistemos saugumą, stabilumą, patikimumą – nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų siekiama užtikrinti asmenų pasitikėjimą finansų institucijomis. Įstatymų leidėjas, reguliuodamas finansinę ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, ir nustatydamas teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrintas šalyje veikiančios finansų sistemos saugumas, stabilumas ir patikimumas, gali nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą finansų institucijos *(inter alia* banko) kreditorių, priklausančių skirtingoms kategorijoms, atžvilgiu.

Įvertinus, namų ūkių finansinio saugumo palaikymo priemonių teorinius ir praktinius aspektus, pasinaudojant sudarytu finansinio saugumo tyrimu modeliu, galima suprasti, kaip namų ūkiai identifikuoja ar suvokia savo vaidmenį šalies ekonominiame gyvenime finansinio saugumo prasme, ir leidžia atskleisti namų finansinio saugumo sampratą, šią sampratą formuojančias vertybines nuostatas. Akivaizdu, kad labai didelis spektras finansinio saugumo palaikymo priemonių bankiniame, kolektyvinio investavimo ir draudimo sektoriuje bei namų ūkių turto valdymo srityje gali prisidėti prie bendro ekonomikos proceso gerinimo. Namų ūkių finansinio saugumo užsitikrinimo veiksmai ir pokyčių bankiniame, kolektyvinio investavimo ir draudimo sektoriuje vertinimas sudaro galimybes namų ūkių finansinį saugumą vertinti sisteminiu požiūriu. Tik toks požiūris leidžia suvokti esamų finansinio saugumo palaikymo priemonių veiksmingumą ir numatyti kokių dar finansinio saugumo priemonių reikėtų papildomai.

IŠVADOS

1. Diskusijos ir tyrimai, kuriais siekiama suprasti finansinį saugumą ir atrasti geriausias finansinio saugumo palaikymo priemones, visuomet buvo aktualūs, jie išlieka svarbūs ir pastaruoju metu. Mokslininkai ir politikai teikia įvairialypius siūlymus šioje srityje, tačiau nėra pakankamai aiški finansinio saugumo koncepcija ir finansinio saugumo palaikymo priemonių taikymo ribos. Vieni autoriai teikia siūlymus griežtinti finansinio saugumo reikalavimus, kiti gi siūlo mažinti apribojimus (pvz. didinti valstybės skolinimosi apimtis, ar atsisakyti fiskalinės drausmės ribojimų), kas jų manymu paskatintų ekonomikos procesus. Tik sisteminis požiūris, apimantis teisines, vadybos ir finansines žinias, leis geriau įvertinti pasiūlymų naudą ekonomikai.

2. Globaliniai pokyčiai politinėje, ekonominėje, technologijų bei socialinėje srityje įtakoja būtinybę į finansinį saugumą pažvelgti plačiau. Turi būti atsižvelgiama į finansų sektoriaus globalizacijos, integracijos bei plėtros tendencijas ir įvertinamas naujų finansinio saugumo priemonių, užtikrinančių finansų sektoriaus efektyvumą ir teigiamą įtaką ekonomikai, diegimas.

3. Naujos namų ūkių finansinį saugumą užtikrinančios priemonės turi būti parenkamos ne tik įvertinus finansinių krizių patirtį, bet ir sudarant namų ūkių finansinio saugumo vertinimo modelius, išanalizuojant tendencijas ir prognuozuojant, kaip keisis finansinio saugumo aplinka priėmus vienokius arba kitokius sprendimus.

4. Valstybė finansinio saugumo užtikrinimo kontekste prisiima dalį atsakomybės nustatydama tam tikrus kriterijus ir normas leidžiančias arba draudžiančias asmeniui arba verslui veikti, bei vykdydama finansinių išteklių perskirstomąją politiką, kas leidžia išlaikyti tam tikras vertybes ir išvengti socialinių sukrėtimų dėl namų ūkių pajamų skirtumo augimo.

5. Išanalizavus bankų, draudimo įmonių bei neprofesionaliųjų ir informuotųjų investuotojų veiklą reglamentuojančius įstatymus, galima teigti, kad yra nustatyti pagrindiniai reikalavimai padedantys užtikrinti namų ūkių finansinį saugumą, tačiau tam tikrais atvejais, nustatant finansų sektoriaus reikalavimus ar taisykles, pastebimas sisteminio požiūrio trūkumas. Pavyzdžiui, neprofesionaliųjų ir informuotųjų investuotojų investavimo veikla reglamentuojama skirtinguose įstatymuose, skirtinguose įstatymuose naudojamos tos pačios sąvokos turi skirtingą reikšmę arba keliuose įstatymuose nustatomi iš esmės analogiški reikalavimai kolektyvinio investavimo subjektams.

5. Nors bankų ir draudimo sektoriaus veiklos rezultatai gerėja, tačiau pastebima neprofesionaliųjų investuotojų nuolatinė mažėjimo ir bankuose laikomų indėlių didėjimo tendencija. Tokiu būdu neišnaudojamos galimybės pritraukti smulkius investuotojus dalyvauti investavimo procese.

6. Dėl mažėjančio savarankiškų finansų sektoriaus subjektų skaičiaus (pvz. apsijungiant bankams bei draudimo įmonėms, bankams steigiant draudimo įmones ar bankams tampant

investavimo subjektų veiklos dalimi) mažėja finansų sektoriaus konkurencingumas. Tai gali sumažinti teigiamą įtaką ekonomikos procesams, kas ilgalaikėje perspektyvoje neigiamai įtakos namų ūkių finansinį saugumą.

7. Finansinio nesaugumo link veda tokie asmens finansiniai sprendimai, kurie paremti pernelyg dideliu pasitikėjimu, savo žinių ir sugebėjimų pervertinimu. Dėl asmens godumo, kurį neretai nulemia „minios efektas“ lieka neįvertintos ar nepakankamai įvertintos realiai egzistuojančios rizikos. Tai priveda prie skubotų ir nepamatuotų bei finansiškai nesaugių sprendimų priėmimo ir sunkių pasekmių ne tik visai finansinei sistemai bet ir ekonomikai.

LITERATŪRA

1. Aidukaitė, A. ir kt. *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* - Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2012.

2. Aidukienė L., Simanavičienė A. Ekonominio nuosmukio poveikis Lietuvos draudimo rinkai // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2010,* Nr. 1 (17), p. 4-14.

3. Aramavičiūtė V. Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas. *Acta Paedagogica Vilnensia,* 2005, 14, p. 18-27. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/9749 >, [žiūrėta 2018-03-29].

4. BailyM N. et al. The Impact of the Dodd-Frank Act on Financial Stability and Economic Growth. *Journal of the Social Sciences,* 2017, Volume 3. Prieiga per internetą: <http://www.rsfjournal.org/doi/full/10.7758/RSF.2017.3.1.02>, [žiūrėta 2017-08-15].

5. Balkevičius A. Finansų sektoriaus raidos įtaka ūkio plėtrai. *Business systems and economics*, 2012, Nr. 2(2). Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/business-systems-and-economics/article/viewFile/272/299>, [žiūrėta 2018-03-15].

6. Barr N. The Welfare state as piggy bank information, risk, uncertainty, and the role of the state. *Oxford: Oxford University Press*, 2001. Prieiga per internetą: <https://global.oup.com/academic/product/the-welfare-state-as-piggy-bank-9780199246595?cc=lt&lang=en&#>, [žiūrėta 2017-09-15].

7. Ben-David I. et al. Hedge fund stock traiding in the Financial crisis of 2007-2009. *The Review of Financial Studies*, 2012, Volume 25, 2012, p. 1–54. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/ rfs/article-abstract/25/1/1/1574411/Hedge-Fund-Stock-Trading-in-the-Financial-Crisis>, [žiūrėta 2017-01-25].

8. Bikas E., Kavaliauskas, A. Lietuvos investuotojų elgsena finansų krizės metu // *Verslas: teorija ir praktika, 2010, Nr. 11(4),* p. 370-380.

9. Bikas E. et al. Behavioural Finance: The Emergence and Development Trends. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2013, Volume 82, p. 870-876. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813014304>, [žiūrėta 2018-01-30].

10. Birmontienė T. et al. *Lietuvos konstitucinė teisė.* - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

11. Bollnow O. F. Human space. Translated from Mensch und Raum published by *W.Kohlhammer, Stuttgart*, in 1963 published by *Hyphen Press*, London, 2011. Prieiga per internetą: <https://hyphenpress.co.uk/samples/26/HS_sample.pdf >, [žiūrėta 2018-02-01].

12. Bowman D. et al. Understanding financial wellbeing in times of insecurity, Working paper. *Brotherhood of St Laurence, Fitzroy,* 2017. Prieiga per internetą: <http://library.bsl.org.au/jspui/bitstream/1/9423/1/Bowman_etal_Understanding_financial_wellbeing_2017.pdf >, [žiūrėta 2017-12-10].

13. Chandra A. Decision Making in the Stock Market Incorporating Psychology with Finance. *National Conference on Forecasting Financial Markets of India,* 2008. Prieiga per internetą: <https://mpra.ub.uni-uenchen.de/21288/1/Decision_Making_in_the_Stock_Market.pdf >, [žiūrėta 2018-02-15].

14. Čepinskis J., ir kt. Lietuvos finansų sektoriaus institucinių ir funkcinių transformacijų analizė // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos,* 2004, Nr. 4, p 57-64.

15. Daniel K. et al. Investor psychology and security market under - and overreactions. *Journal of Finance,* 1998, Volume LIII, p. 1839-1886. Prieiga per internetą: <http://www.kentdaniel.net/papers/published/jf98.pdf >, [žiūrėta 2017-12-15].

16. Declaration of the Summit on Financial Markets and the World Economy of 15 November 2008. Washington, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/ga/president/63/commission/declarationG20.pdf>, [žiūrėta 2017-08-01].

17. DeLiema M., Deevy M. Estimating the impact of fraud in the United States. *Journal Innovation in Aging,* 2017, Volume 1, p. 94. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/geroni/igx004.389 >, [žiūrėta 2017-08-15].

18. Esping-Andersen G. After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global. Occasional paper, 1994, Volume 7. Prieiga per internetą: <http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/D93F019CFA85A04280256B650041F3F5/$file/OPWSSD7.pdf>, [žiūrėta 2018-02-10].

19. Europos Komisijos 2010 m. birželio 2 d. komunikatas KOM(2010) 301 „Finansinių paslaugų reguliavimas siekiant užtikrinti tvarų augimą“.

20. Europos Komisijos 2014 m. gegužės 15 d. komunikatas COM(2014) 279 Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Europai – reformuotas finansų sektorius“.

21. European Innovation Scoreboard 2017 // European Commission. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_lt, [žiūrėta 2017-06-29].

22. Finansų rinkos dalyvių veikla. Bankų veiklos apžvalga. Lietuvos bankas. Prieiga per internetą: <www.lb.lt/>.

23. Finansų rinkos dalyvių veikla. Lietuvos II ir III pakopos pensijų fondų ir KIS rinkos apžvalga. Lietuvos bankas. Prieiga per internetą: <www.lb.lt/>.

24. Focarelli D. Why Insurance Regulation is Crucial for Long-term Investment and Economic Growth. *School of European Political Economy*, 2017. Prieiga per internetą: <https://ideas.repec.org/p/ris/sepewp/2017_001.html>, [žiūrėta 2017-04-17]

25. Garbaravičius T., Kuodis R. Lietuvos finansų sektoriaus struktūra ir funkcionavimas // *Pinigų studijos. Ekonomikos teorija ir praktika*, 2002, Nr. 1, p. 18-47.

26. Ghosh A. How do derivative securities affect bank risk and profitability?: Evidence from the US commercial banking industry". *Journal of Risk Finance,* 2017*,* Volume 18, p. 186-213. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1108/JRF-09-2016-0116>, [žiūrėta 2017-08-01].

27. Gečienė I. Lietuvos gyventojų subjektyvus saugumo suvokimas išorinių grėsmių kontekste // K*ultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas,* 2015, Nr. 6 (1), p. 55-69.

28. Group of Thirty. Financial Reform A Framework for Financial Stability, 2009. Prieiga per internetą: <http://group30.org/images/uploads/publications/G30_FinancialReformFrameworkFinStability.pdf>, [žiūrėta 2014-07-01].

29. Guogis, A. Kai kurie socialiniai-politiniai gerovės valstybių kūrimo Europoje ir Lietuvoje aspektai // *Filosofija. Sociologija,* 2014. Nr. 2, p71-79.

30. Hastings et al. Financial literacy, financial education and economic outomes. *Annual Review of Economics,* 2013, Volume 5, p. 347-373. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-082312-125807 >, [žiūrėta 2018-02-10].

31. Halder A. *Filosofijos žodynas*. - Vilnius: Alma littera, 2002.

32. Household Finance and Consumption Network (HFCN) // European Central Bank. Prieiga per internetą: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-research/research-networks/html/researcher_hfcn.en.html, [žiūrėta 2018-04-15].

33. Ištyrė finansinį charakterį: kiek lietuvių sugeba susitaupyti? // *Delfi*. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/verslas/mano-eurai/istyre-finansini-charakteri-kiek-lietuviu-sugeba-susitaupyti.d?id=77701427, [žiūrėta 2018-04-15].

34. Ivaškaitė-Tamošiūnė V. Perskirstymas gerovės valstybės kilmės teorijoje // *Vilnius, VU leidykla,* 2012, Nr. 6, p. 64-73. Prieiga per internetą: <http://www.fsf.vu.lt/dokumentai/straipnis.pdf >, [žiūrėta 2017-12-12].

35. Jurevičienė D., Gausienė E. Finansinės gyventojų elgsenos ypatumai // *Verslas: teorija ir praktika,* 2010, Nr. 11(3), p. 222–237.

36. Jurevičienė D. *Finansų rinkos ir institucijos: vadovėlis*. - Vilnius: Technika, 2016.

37. Kartašova J., Levišauskaitė K. Evaluation of irrational individual investors' behavior driving factors in Lithuania // *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2011. Nr. 5/2, p. 119-130.

38. Kašėtė R. Inovacijos finansų sektoriuje – daugiau galimybių ar grėsmių? // *BNS*. Prieiga per internetą: http://sc.bns.lt/view/item/226283, [žiūrėta 2017-06-29].

39. Kishore R. Theory of Behavioural Finance and its Application to Property Market: A Change in Paradigm. *Paper presented at the Twelfth Annual Pacific Rim Real Estate Society Conference, January 22-25, Auckland, New Zealand,* 2006. Prieiga per internetą: <http://www.prres.net/papers/kishore_behavioural_finance_application_property_market.pdf>, [žiūrėta 2018-02-30].

40. KTU profesorė: griaunančios inovacijos finansų sektoriuje – pokyčių neišvengsime // *Kauno technologijos universitetas*. Prieiga per internetą: https://ktu.edu/news/ktu-profesore-griaunancios-inovacijos-finansu-sektoriuje-pokyciu-neisvengsime/, [žiūrėta 2017-07-04]

41. Kuzmickas B. *Vertybės kultūrų kontekstuose.* - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

42. Langevoort D. C. Global Securities Regulation after the Financial Crisis. *Journal of International Economic Law*, 2010, Volume 13, p. 799–815. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/jiel/jgq032>, [žiūrėta 2017-08-01].

43. Lakštutienė A., Krušinskas R. (2012). Finansų krizių valdymas: Švedijos bankų krizės valdymo patirtis // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2012, Nr. 1 (25), p. 37-45.

44. Lezgovko A., Lastauskas P. Šiuolaikinė draudimo rinka ES šalyse ir Lietuvoje: analizė ir perspektyvos // Ekonomika., 2008, Nr. 82, p. 127-146.

45. Lietuva veržiasi į pasaulio FinTech žemėlapį // *Finansų ministerija*. Prieiga per internetą: https://finmin.lrv.lt/lt/naujienos/lietuva-verziasi-i-pasaulio-fintech-zemelapi, [žiūrėta 2017-06-29].

46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje V. D. ir J.D v. UAB „Finasta Asset Management“ (bylos Nr. 3K-3-10/2014).

47. Lietuvos Respublikos finansų rinkos priežiūros institucijų sujungimo koncepcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 580 „Dėl Lietuvos Respublikos finansų rinkos priežiūros institucijų sujungimo koncepcijos patvirtinimo“.

48. Lietuvos Respublikos kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas. 2003 m. liepos 4 d., Nr. IX-1709.

49. Lietuvos Respublikos informuotiesiems investuotojams skirtų kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas. 2013 m. birželio 18 d., Nr. XII-376.

50. Macijauskas L. Lietuvos investuotojų elgsena: iracionalumo apraiškos // *Pinigų studijos*, 2012. Nr. 2, p. 40-52.

51. Mačerinskienė I., ir kt. *Finansų rinkų įžvalgos. I dalis: mokslo studija.* - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

52. Matthias M. Legal Fragmentation, Extraterritoriality and Uncertainty in Global Financial Regulation // *Oxford Journal of Legal Studies, 2017, Volume 37, p. 406-434.* Prieiga per internetą: https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/ojls/gqw028>, [žiūrėta 2017-08-15].

53. Mudrazija S., Butrica B. A. Homeownership, social insurance, and, old-age scurity in the united states and Europe // *Journal Innovation in Aging,* 2017, Volume 1, p. 183-184. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/geroni/igx004.703>, [žiūrėta 2017-08-10].

54. Naprys E. Švedijos banko vadovas: mūsų bankai prisidėjo prie krizės Lietuvoje // *LRT.* Prieiga per internetą: http://www.lrt.lt/naujienos/ekonomika/4/172906, [žiūrėta 2017-06-28].

55. Nau M., Soener M. Income precarity and the financial crisis // *Journal Socio-Economic Review*, 2017. Prieiga per internetą: https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/ser/mwx020>, [žiūrėta 2017-08-15].

56. Ozkan F. G, Unsal D. F. It is not your fault, but it is your problem: global financial crisis and emerging markets // *Oxford Economic Papers,* 2017, Volume 69, p. 591-611. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1093/oep/gpw069>, [žiūrėta 2017-02-15].

57. Pluck J. Do Hedge Funds hedge? Explain and assess the strategies Hedge Funds adopt in order to fulfil their objectives. Illustrate your analysis with reference to one of: (ii) the role of Hedge Funds in the financial crisis from 2007. Prieiga per internetą: <https://www.essex.ac.uk/economics/documents/eesj/pluck.pdf>, [žiūrėta 2017-02-15].

58. Ramonas K. (2002). Komerciniai bankai ir jų priežiūros raida Lietuvoje // *Pinigų studijos*, 2002, Nr. 3, p. 5-26.

59. Roger D. C., Bose F. The rise of the modern welfare state, ideology, institutions and income security: analysis and evidence // *Public Choice,* 2010, Volume 144, p. 535-555. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11127-010-9673-y >, [žiūrėta 218-02-16].

60. Sadi R., et al. Behavioral Finance: The Explanation of Investors' Personality and Perceptual Biases Effects on Financial Decisions // *International Journal of Economics and Finance*, 2011, Volume 3, p. 234-241. Prieiga per internetą: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/viewFile/12337/8645>, [žiūrėta 2018-02-16].

61. Shadab H. B. Hedge funds and the financial crisis // *Mercatus on Policy,* 2009, Volume 34. Prieiga per internetą: <https://ssrrn.com/abstract=1564847>, [žiūrėta 2017-02-15].

62. Shiller R. J. Human behavior and the efficiency of the financial system // *Handbook of Macroeconomics,* 1999. Prieiga per internetą: <http://www.e-m-h.org/Shill98.pdf >, [žiūrėta 2018-02-11].

63. Kwan S. H. Financial Crisis and Bank Lending // *Federal reserve bank of San Francisco*, 2010. Prieiga per internetą: <http://www.frbsf.org/economic-research/files/wp10-11bk.pdf >, [žiūrėta 2017-06-27].

64. Statman M. Behavioral finance: Finance with normal people // *Borsa Istanbul Review*, 2014, Volume 14, p. 65-73. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214845014000143 >, [žiūrėta 2018-02-16].

65. Stoner A. et al. Vadyba. - Kaunas: Poligrafija ir informatika, 1999.

66. Vaišvila, A. Tesinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės // *Jurisprudencija*. 2001. Nr. 19(11), p. 48-54.

67. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. - Vilnius: Justitia, 2000.

68. Vaitkus R., Vasiliauskaitė A. Kolektyvinio investavimo subjektų rizikos analizė finansinio saugumo aspektu // *Verslas, technologijos, biomedicina: inovacijų įžvalgos*, 2017, Nr. 1(8), p. 556-565.

69. Vilniaus apygardos teismo 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. B. v. Lietuvos valstybė ir UAB „Finasta Asset Management“* (bylos Nr. 2A-687-565/2014).

70. Žilinskas, T. Finansų rinkų priežiūros konsolidacija ir galima jos įtaka draudimo priežiūros veiklai // Socialinių mokslų studijos, 2009, Nr. 1(1), p. 113–128.

71. Weber, M. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. - Vilnius: pradai, 1997.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Vaitkus R. Finansinio saugumo palaikymo priemonių teoriniai ir praktiniai aspektai / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. A. Vasiliauskaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir verslo fakultetas, 2018

A N O T A C I J A

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjami pagrindiniai finansinio saugumo sampratos aspektai ir nustatomas finansinio saugumo problemos aktualumas. Darbe atskleidžiama, kaip finansinio saugumo principai reiškiasi asmens elgsenoje finansų valdymo kontekste ir kas gali turėti įtakos namų ūkių finansiniam saugumui. Nagrinėjant asmens finansinio saugumo palaikymo galimybes, atskleidžiama kokie veiksniai ir kaip turi būti vertinami apibrėžiant finansinio saugumo koncepciją, kurią būtų galima naudoti sprendžiant namų ūkių finansinio saugumo ekonominių, socialinių ir teisinių priemonių nustatymo klausimus. Išnagrinėti finansinio saugumo palaikymo priemonių praktinio taikymo aspektai, gali padėti išvengti skubotų ir nepamatuotų finansiškai nesaugių sprendimų priėmimo ir sunkių pasekmių.

Pagrindinės sąvokos: finansinis saugumas, finansų elgsena, namų ūkio finansai, finansinio saugumo palaikymo priemonės.

Vaitkus R. Theoretical and practical aspects of financial security maintenance measures / Financial Management master thesis. Supervisor prof. dr. A. Vasiliauskaitė. – Vilnius: University of Mykolas Romeris, Department of Economics and Business, 2018

A N N O T A T I O N

The final master thesis deals with the key aspects of the financial security concept and identifies the relevance of the financial security problem. The master thesis reveals how the principles of financial security reflect a person's behavior in the context of financial management and who can have an influence on the financial security of households. Analyzing the possibilities of maintaining the financial security of a person it is disclosed what factors and how they should be evaluated when defining the concept of financial security which could be used for determining the economic, social and legal measures for financial security of households. The theoretical and practical aspects of application of financial security maintenance measures provided during the research can help prevent rushing and unreasonable financially unsafe decisions and serious consequences.

Key words: financial security, financial behavior, household finances, financial security maintenance measures.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Vaitkus R. Finansinio saugumo palaikymo priemonių teoriniai ir praktiniai aspektai / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. A. Vasiliauskaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir verslo fakultetas, 2018

SANTRAUKA

Finansų valdymo magistro baigiamojo darbo tema aktuali namų ūkiams, įmonėms, valstybėms, kadangi įvairiose diskusijose dažnai pabrėžiama būtinybė stiprinti namų ūkių, verslų ir organizacijų finansinį saugumą ir stabilumą bei didinti finansų institucijų atsakomybę, bet trūksta pagrįstų apibendrinimų, kas yra finansinis saugumas, kaip rinkoje pasidalinamos rizikos, kiek laisvai subjektai gali rinktis finansinio saugumo priemones ir kur yra finansinio saugumo riba arba kada ir kokioms aplinkybėms esant, galima sakyti, jog viena ar kita situacija suponuoja finansiškai nesaugių aplinkybių atsiradimą. Finansinio raštingumo trūkumas taip pat yra nemaža problema, nes dėl informacijos ir žinių stokos dalis finansinių santykių dalyvių yra nepajėgūs įvertinti ir prisiimti galimas rizikas.

Magistro baigiamojo darbo problema – kokie veiksniai ir kaip turi būti vertinami apibrėžiant finansinio saugumo koncepciją, kurią būtų galima naudoti sprendžiant namų ūkių finansinio saugumo ekonominių, socialinių ir teisinių priemonių nustatymo klausimus. Tyrimo objektas – namų ūkių finansinis saugumas. Šio tyrimo tikslas – ištirti namų ūkių finansinio saugumo palaikymo priemones teoriniu ir praktiniu aspektu. Tyrimo uždaviniai: išanalizuoti finansinio saugumo sampratą ir nustatyti finansinio saugumo problemos aktualumą, išnagrinėti veiksnius, galinčius turėti įtakos namų ūkių finansiniam saugumui ir finansinio nestabilumo atsiradimui, išsiaiškinti finansų sektoriaus veiklos ypatumus namų ūkių finansinio saugumo užtikrinimo aspektu, išnagrinėti finansinio saugumo palaikymo priemonių praktinio taikymo aspektus.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, sisteminimas, lyginamoji analizė, dokumentų turinio lyginimas, finansinių duomenų lyginimas ir apibendrinimas siekiant įvertinti finansinio saugumo koncepcijos raišką.

Magistro baigiamojo darbe išnagrinėti pagrindiniai finansinio saugumo sampratos aspektai ir nustatomas finansinio saugumo problemos aktualumas. Darbe atskleidžiama, kaip finansinio saugumo principai reiškiasi asmens elgsenoje finansų valdymo kontekste ir kas gali turėti įtakos namų ūkių finansiniam saugumui. Nagrinėjant asmens finansinio saugumo palaikymo galimybes, atskleidžiama kokie veiksniai ir kaip turi būti vertinami apibrėžiant finansinio saugumo koncepciją, kurią būtų galima naudoti sprendžiant namų ūkių finansinio saugumo ekonominių, socialinių ir teisinių priemonių nustatymo klausimus. Tyrimo metu pateikti finansinio saugumo palaikymo priemonių teoriniai ir praktinio taikymo aspektai, gali padėti išvengti skubotų ir nepamatuotų finansiškai nesaugių sprendimų priėmimo ir sunkių pasekmių.

Darbo rezultatų panaudojimo sritys: Magistro baigiamojo darbo rašymo metu 2017 metais buvo parengtas straipsnis tema „Kolektyvinio investavimo subjektų rizikos analizė finansinio saugumo aspektu“, taip pat dalyvauta 17-oje tarptautinėje Ernesto Galvanausko konferencijoje „Regiono konkurencingumo kaitos tendencijos“ ir skaitytas pranešimas pavadinimu „Finansinio saugumo koncepcijos raiška“. 2018 metais dalyvauta IX-ojoje Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Visuomenės saugumo užtikrinimo problemos: teoriniai ir praktiniai aspektai“. Skaitytas pranešimas ir parengtas straipsnis tema „Finansinio saugumo koncepcijos vertybinis aspektas“.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Vaitkus R. Theoretical and practical aspects of financial security maintenance measures / Financial Management master thesis. Supervisor prof. dr. A. Vasiliauskaitė. – Vilnius: University of Mykolas Romeris, Department of Economics and Business, 2018

SUMMARY

The topic of the master's thesis on Financial Management is relevant to households, enterprises and states, as various discussions often emphasize the need to strengthen the financial security and stability of households, businesses and organizations and increase the responsibility of financial institutions, but there are insufficient summaries of what financial security is, how risks are shared in market, to which freedom subjects can choose financial security measures and where is the threshold for financial security or when and under what circumstances, it can be said that one or the other situation implies the emergence of financially unsafe circumstances. Lack of financial literacy is also a major problem, as part of the lack of information and knowledge some of the financial participants are incapable of evaluating and assuming potential risks.

The problem of the master's thesis is what factors and how they should be evaluated in defining the concept of financial security that could be used to address the issues of identifying economic, social and legal measures for financial security in households. The object of the research is financial security of households. The purpose of this study is to investigate the measures for maintaining financial security of households in the theoretical and practical aspects. Research tasks: to analyze the concept of financial security and to determine the relevance of the financial security problem, to examine factors that could affect the financial security of households and the emergence of financial instability, to clarify the peculiarities of financial sector activity in the aspect of ensuring the financial security of households, to examine aspects of the practical application of financial security support measures.

Research methods – analysis of scientific literature, systematization, comparative analysis, document content comparison, comparison and generalization of financial data for the purpose of evaluating the concept of a financial security concept.

The final master thesis deals with the key value aspects of the financial security concept and identifies the relevance of the financial security problem. The master thesis reveals how the principles of financial security reflect a person's behavior in the context of financial management and who can have an influence on the financial security of households. Analyzing the possibilities of maintaining the financial security of a person it is disclosed what factors and how they should be evaluated when defining the concept of financial security which could be used for determining the economic, social and legal measures for financial security of households. The theoretical and practical aspects of application of financial security support measures provided during the research can help prevent rushing and unreasonable financially unsafe decisions and serious consequences.

Fields of the Master's thesis application: during the preparation of the Master's thesis, in 2017, the article „Risk analysis of collective investment subjects in the financial security aspect“ was prepared and presesentation „Concept of financial Security“ in the 17th international conference of Ernestas Galvanauskas „The tendencies of regional competitiveness change“ was made. The presentation was made either in the IXth International scientific conference „Problems of ensuring public security: theoretical and practical aspects“ organized in 2018 by the Mykolas Romeris University. The article „The value aspect of financial security concept“ was prepared.